

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία:
Η εξέλιξη του ελληνικού χρέους: είναι
διαχειρίσιμο; Προτάσεις οικονομικής πολιτικής.

Επιμέλεια: Μπέσιου Ελένη

Επιβλέπων: Κυριαζής Νικόλαος, Καθηγητής

Βόλος, 2017

Υπεύθυνη Δήλωση

Βεβαιώνω ότι είμαι ο συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η διπλωματική εργασία προετοιμάστηκε από εμένα, ειδικά για τις απαιτήσεις απόκτησης του Μεταπτυχιακού Διπλώματος του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών Εφαρμοσμένης Οικονομικής του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βόλος, Φεβρουάριος 2017

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Κυριαζή Νικόλαο, καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για τη συνεργασία και τη καθοδήγηση που έδειξε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας καθώς και τον Δρ. Οικονόμου Εμμανουήλ Μάριο για όλη τη συνεργασία και όλους τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Εφαρμοσμένη Οικονομική» για τις πολύτιμες ακαδημαϊκές γνώσεις που μου πρόσφεραν κατά τη διάρκεια του προγράμματος.

Περιεχόμενα

Απόδοση όρων	6
Συνομογραφίες	6
Περίληψη	8
Abstract.....	9
Εισαγωγή	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:	12
Ορισμός και διακρίσεις του δημόσιου χρέους.	12
1.1 Ορισμός του δημόσιου χρέους.....	12
1.2 Διακρίσεις του δημόσιου χρέους:	13
1.2.1 Καθαρό και ακαθάριστο δημόσιο χρέος.....	13
1.2.2 Εσωτερικό και εξωτερικό χρέος.....	13
1.2.3 Βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο χρέος.	15
1.2.4 Απεχθές χρέος.	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	16
Αιτίες του δημόσιου χρέους:.....	16
2.1 Ενδογενείς παράγοντες:	16
2.1.1 Υψηλές δημόσιες δαπάνες και αδύναμη κυβέρνηση εσόδων.....	16
2.1.2 Διαρθρωτικές πολιτικές και μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας.	17
2.1.3 Λάθη κυβερνήσεων.....	17
2.1.4 Πολιτική διαφθορά και αδιαφάνεια συναλλαγών.	18
2.2 Εξωγενείς παράγοντες:	18
2.2.1 Αυξημένη πρόσβαση στα κεφάλαια με χαμηλά επιτόκια.....	18
2.2.2 Ζητήματα με την επιβολή κανόνων της ΕΕ.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:	24
Συνέπειες του δημόσιου χρέους.	24
3.1 Υψηλότερη ανεργία και χαμηλότερα εισοδήματα.....	24
3.2 Απώλεια εισοδήματος και πτώχευση τραπεζών.	25
3.3 Μετάδοση σε άλλες χώρες.	25
3.4 Οικονομική ύφεση.....	26
3.5 Αύξηση του εσωτερικού και εξωτερικού χρέους.	27
3.6 Πώληση της περιουσίας της.	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	28
Η βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους:.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:	34
Η εξέλιξη του ελληνικού χρέους.	34
5.1 Η ιστορία του Διεθνούς δημόσιου χρέους:	34
5.2 Το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα:	35
5.2.1 Πρώτη περίοδος του Ελληνικού κράτους (1824-1897).....	36
5.2.1.1 Περίοδος 1824-1827 (Πτώχευση 1827).	37
5.2.1.2 Το πρώτο δάνειο της ανεξαρτησίας.	37
5.2.1.3 Το δεύτερο δάνειο της ανεξαρτησίας.....	37
5.2.2 Περίοδος 1828-1843- (Πτώχευση 1843).	38
5.2.2.1 Το δάνειο των 60 εκ φράγκων.	38
5.2.2.2 Το Βαυαρικό δάνειο.	39
5.2.2.3 Η διαχείριση του δανείου των 60 εκ. φράγκων.	39
5.2.3 Η προ Τρικούπη περίοδος (1862-1882).	40
5.2.4 Περίοδος Τρικούπη (1882-1893).	40
5.2.5 Οι Μακεδονικοί και οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1902-1914).	42
5.2.6 Ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος και η Μικρασιατική καταστροφή (1915-1923).	42
5.2.7 Μεσοπόλεμος (1923-1940).....	43
5.2.8 Ανασυγκρότηση, ανάπτυξη (1946-1966) και Δικτατορία (1967-1974).	44
5.2.9 Μεταπολίτευση (1975-1989).	45
5.2.10 Από το 1990 και μετά.....	48
5.2.11 Κατά την περίοδο της ένταξης στην ΕΟΚ.....	49
5.2.12 Από το 2004 στα χρόνια της κρίσης χρέους.	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 :.....	55
Προγράμματα προσαρμογής - Μνημόνια.....	55
6.1 Πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής (2010).	55
6.1.3 Πρώτο πακέτο μέτρων λιτότητας.....	58
6.1.4 Δεύτερο πακέτο μέτρων λιτότητας.	58
6.1.5 Συνέπειες από το πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής-μνημόνιο.	60
6.1.6 Η πορεία προς το δεύτερο πρόγραμμα προσαρμογής- μνημόνιο.....	62
6.2 Δεύτερο πρόγραμμα προσαρμογής- Μνημόνιο(2012).....	62

6.3 Τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής- Μνημόνιο.	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7:	71
Προτάσεις οικονομικής πολιτικής	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8	78
Συμπεράσματα	78
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	81

Απόδοση όρων

PIIGS	Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Ελλάδα και Ισπανία
Μεγάλες Δυνάμεις	Μ. Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία
IEF	Δείκτης Οικονομικής Ελευθερίας
ΕΤΧΣ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας
ΕΜΣ	Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας
ΕΛΑ	Μηχανισμός Έκτακτης Ρευστότητας

Συντομογραφίες

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Δις.	Δισεκατομμύρια
ΔΕΗ	Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
\$	Δολάριο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΥΔΑΠ	Εταιρεία Υδρεύσεως και Αποχετεύσεως Πρωτεύουσας
ΕΥΑΘ	Εταιρεία Ύδρευσης και Αποχέτευσης Θεσσαλονίκης
Εκ.	Εκατομμύρια
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΛΠΕ	Ελληνικά Πετρέλαια
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΦΠΑ	Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΕFSE	European Financial Stability Facility
ΕLΑ	Emergency Liquidity Assistance

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία γίνεται μια προσέγγιση του θέματος της εξέλιξης του ελληνικού χρέους, της διαχείρισής του καθώς και των προτάσεων οικονομικής πολιτικής που έχουν ως στόχο τη μείωση αυτού του υπέρογκου χρέους που μαστίζει την Ελλάδα από το 2010. Αρχικά, σκοπός αυτής της εργασίας είναι να παρουσιαστεί η πορεία του ελληνικού χρέους από το 1800 μέχρι και σήμερα, μέσα από τις αιτίες που το προκάλεσαν και τις επιπτώσεις που δημιούργησε καθώς και να δειχθεί το κατά πόσο αυτό το χρέος είναι βιώσιμο. Επίσης, παρουσιάζονται τα προγράμματα προσαρμογής και τα μέτρα λιτότητας που λήφθηκαν από το 2010 έως το 2015. Ακόμη, χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα για να εξεταστεί η εξέλιξη από το 2004 έως το 2015 του γενικού χρέους της κυβέρνησης σε ποσοστό του ΑΕΠ σε σύγκριση και με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία). Επιπλέον, αναπτύσσονται προτάσεις για την διάσωση του ελληνικού χρέους προκειμένου να βελτιωθούν τα δημοσιονομικά οικονομικά της χώρας, ώστε να αναπτύξει μια άμυνα για το μέλλον. Συμπερασματικά, η Ελλάδα έχει ένα τεράστιο χρέος που αν δεν νομοθετηθούν οι κατάλληλες μεταρρυθμίσεις δεν θα μπορεί να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της. Τέλος, παρόλο τα σκληρά μέτρα που έχουν εφαρμοστεί στην Ελλάδα δεν έχει καταφέρει να βγει από την οικονομική κρίση.

Λέξεις κλειδιά: ελληνικό χρέος, κρίση χρέους, βιωσιμότητα, προγράμματα προσαρμογής, μέτρα λιτότητας.

Abstract

In this work there is an approach the Greek debt evolution, its management and economic policy proposals aimed at reducing this excessive amount of its debt plaguing Greece since 2008. Originally, the purpose of this paper is to present the course of Greek debt from 1800 until today, through the reasons that caused it and the impact that created and to show whether this debt is sustainable. It also shows the adjustment programs and austerity measures taken from 2010 to 2015. In addition, data from 2004 to 2015 is used to examine the general debt of the government to GDP ratio compared with other countries European Union (Ireland, Spain, Italy). Moreover, proposals are developed to rescue the Greek debt in order to improve the country's finances, so as to develop a defense for the future. In conclusion, Greece has a huge debt and unless appropriate reforms are enacted the country will not be able to meet up to its needs. Finally, although the harsh measures implemented, Greece has failed to emerge from the economic crisis.

Key words: Greek debt, debt crisis, sustainability, adjustment programs, austerity measures.

Εισαγωγή

Η Ελλάδα θεωρούνταν μια από τις πιο ανεπτυγμένες οικονομίες του κόσμου (Nikiforos et al., 2015). Το 2000 ήταν μια σημαντική χρονιά, διότι σηματοδοτούσε την εισαγωγή του Ευρώ ως νέο κοινό νόμισμα, όπου υπήρξε μια συνεχής παράλληλη αύξηση τόσο των εσόδων όσο και των δαπανών (Mantalos, 2015). Ωστόσο, είναι επίσης μια χώρα με χρόνια προβλήματα που περιστρέφονται γύρω από τα υψηλά επίπεδα του δημόσιου χρέους και της συνολικής κακής εικόνας των δημόσιων οικονομικών της (Nikiforos et al., 2015).

Τις τελευταίες δεκαετίες το χρέος της Ελλάδας, αυξήθηκε σημαντικά και οφείλονταν περισσότερο στην αδιαφορία των κυβερνήσεων (Checherita, Rother, 2012). Η Ελλάδα κατέγραψε υψηλά ποσοστά δημόσιων χρεών, προς το ΑΕΠ. Παρόλο που το 1980 το χρέος ήταν χαμηλό, στο 23% του ΑΕΠ, μέχρι και το 2014 δεν υπήρχε ούτε ένας χρόνος που να παρατηρήθηκε πλεόνασμα, παρά μόνο έλλειμμα, με τις δαπάνες να ξεπερνάνε πάντα τα έσοδα. Η ελληνική κρίση έχει κυριαρχήσει σε πολλούς διεθνείς τίτλους ειδήσεων από τα τέλη του 2009 και με πολλούς τρόπους είναι ακόμα στην πρώτη σελίδα των περισσότερων πρακτορείων ειδήσεων, διεθνώς. Το 2010, μαζί με την εκτόξευση της κρίσης χρέους υπήρχε και η συζήτηση σχετικά με την βιωσιμότητα του (Kyriazhs, Οικονομου, 2015). Η ελληνική οικονομία, το Μάιο του 2010 επέλεξε ένα πακέτο χρηματοδότησης ύψους 110 δις. ευρώ, στο πλαίσιο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Σύμφωνα με τους όρους, στο πλαίσιο του προγράμματος χρηματοδότησης, η Ελλάδα διάνυε ένα αυστηρό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων. Η όλη προσπάθεια ήταν να καταστήσει την Ελλάδα πιο ανταγωνιστική και να είναι σε θέση να αποπληρώσει το χρέος της με επιτυχία (Koutsoukis et al., 2012). Όμως δεν είχε και μεγάλη πρόοδο. Μετά από το πρώτο πρόγραμμα προέκυψαν άλλα δυο πακέτα διάσωσης και είχαν την ίδια κατάληξη με το πρώτο. Η ελληνική οικονομία απαιτεί ριζικές αλλαγές προκειμένου να σχεδιάσει και να εφαρμόσει ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης (Markou, Karamitrou, 2014). Με την παρούσα εργασία, επιδιώκεται η προσέγγιση της εξέλιξης του χρέους της Ελλάδας, η αποσαφήνιση βασικών ορισμών του χρέους και οι προτάσεις πολιτικής που επιβάλλονται για την μείωσή του. Αρχικά το πρώτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τους ορισμούς και τις διακρίσεις του χρέους όπως το ακαθάριστο και το καθαρό χρέος, το εγχώριο και αλλοδαπής προελεύσεως χρέος, το εσωτερικό και το εξωτερικό, το βραχυπρόθεσμο, το μεσοπρόθεσμο και το μακροπρόθεσμο χρέος καθώς και το απεχθές χρέος.

Παράλληλα αναφέρονται οι αιτίες που οδήγησαν σε τόσο υψηλά επίπεδα το χρέος, οι οποίες διαχωρίζονται σε ενδογενείς και εξωγενείς καθώς και οι συνέπειες που αυτό προκάλεσε στην Ελλάδα. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η εξέλιξη του χρέους της Ελλάδας από το 1824 έως και την τωρινή κρίση χρέους και η διαγραμματική απεικόνιση του χρέους της γενικής κυβέρνησης για την περίοδο 2004-2015. Επιπρόσθετα, επικεντρώνεται στα πακέτα διάσωσης που δέχτηκε η χώρα από το 2010 έως το 2015 και τα μέτρα που λήφθηκαν. Τέλος, παραθέτονται οι προτάσεις πολιτικής που στοχεύουν στη μείωση αυτού του τεράστιου χρέους και, έπειτα τα συμπεράσματα και η σχετική βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:

Ορισμός και διακρίσεις του δημόσιου χρέους.

1.1 Ορισμός του δημόσιου χρέους.

Αρκετοί έχουν διατυπώσει με τον δικό τους τρόπο τον ορισμό του δημόσιου χρέους. Παρακάτω παρατίθενται μερικοί από αυτούς τους ορισμούς. Το δημόσιο χρέος (μια μεταβλητή αποθέματος) είναι η συνολική αξία των κρατικών ομολόγων που βρίσκονται σε κυκλοφορία σε δεδομένη χρονική στιγμή (Abel et al., 2010). Σύμφωνα με τον Δαλαμάγκα, η συγκεντρωμένη αξία όλων των απλήρωτων δανείων, δηλαδή το άθροισμα των δημοσιονομικών ελλειμμάτων ονομάζεται δημόσιο χρέος (Δαλαμάγκας, 2010). Πιο συγκεκριμένα το δημόσιο χρέος αντιπροσωπεύει τα προσωπικά χρέη των πολιτών, οι οποίοι είναι μέρος της ροής εσόδων για την κυβέρνηση μέσω της φορολογίας. Αν ο κρατικός προϋπολογισμός εμφανίζει πλεόνασμα τότε το δημόσιο χρέος της χώρας μειώνεται αντίθετα αν εμφανίζει έλλειμμα το δημόσιο χρέος της χώρας αυξάνεται (Καραβίτης, 2008). Μια ακόμη ερμηνεία σύμφωνα με τον Τάτσο, είναι ότι το δημόσιο χρέος ορίζεται ως ένα μέγεθος που εμφανίζει το σύνολο των υποχρεώσεων του δημοσίου σε κάθε χρονική στιγμή (συνήθως η αναφορά γίνεται στο τέλος του τελευταίου μήνα κάθε χρόνου). Συνήθως εκφράζεται ως ποσοστό του ΑΕΠ (Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος) (Τάτσος, 1991; Συριόπουλος, Παπαδάμου, 2014). Τέλος δημόσιο χρέος, είναι το χρέος το οποίο μπορεί να οφείλεται σε εγχώριους ιδιώτες και μη κατοίκους, σε αντίθεση με το εθνικό χρέος που οφείλεται σε μη μόνιμους κατοίκους (Panizza et al., 2010). Ως ιδιωτικό, εκφράζεται το χρέος των οφειλών του ιδιωτικού τομέα, όπως οι τράπεζες, οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά (Συριόπουλος, Παπαδάμου, 2014).

Το δημόσιο χρέος διακρίνεται σε διάφορους τύπους. Στο ακαθάριστο χρέος (το σύνολο των υποχρεώσεων του δημοσίου) ή στο καθαρό χρέος (τις υποχρεώσεις του δημοσίου μείον τις απαιτήσεις που έχει έναντι τρίτων). Επιπλέον μπορεί να διατυπωθεί σε εγχώριο χρέος ή και αλλοδαπής προελεύσεως (αναλόγως του τόπου μόνιμης κατοικίας των πιστωτών), ή και σε εθνικό νόμισμα (αναλόγως του νομίσματος στο οποίο έχει γίνει η έκδοση του χρέους) (Καραβίτης, 2008).

1.2 Διακρίσεις του δημόσιου χρέους:

1.2.1 Καθαρό και ακαθάριστο δημόσιο χρέος.

Το ακαθάριστο χρέος εμπεριέχει το σύνολο των υποχρεώσεων του δημοσίου. Η έννοια του είναι βασική γιατί αφορά άμεσα το ύψος των δαπανών εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους (κυρίως χρεολύσια και τόκοι), το οποίο αποτελεί μια από τις βασικότερες πτυχές του προβλήματος του δημόσιου χρέους (Βαβούρας, 1993; Καραβίτης, 2008). Επίσης σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, το ακαθάριστο εξωτερικό χρέος είναι το ποσό, το οποίο ανά πάσα στιγμή, καταβάλλεται για τις εκκρεμείς συμβατικές υποχρεώσεις των κατοίκων μιας χώρας σε μη κατοίκους, για την αποπληρωμή κεφαλαίου, με ή χωρίς τόκο (International Monetary Found, 2003).

Το καθαρό χρέος εκφράζεται από το ακαθάριστο χρέος με την αφαίρεση των διαθεσίμων του δημοσίου τομέα (Καραβίτης, 2008; Τάτσος, 1991). Η έννοια του καθαρού χρέους υπερτερεί σε σχέση με του ακαθάριστου χρέους διότι λαμβάνει υπόψη τις υποχρεώσεις του δημοσίου τομέα και αφαιρεί τις απαιτήσεις από τις υποχρεώσεις. Το καθαρό δημόσιο χρέος το 1977 κυμαινόταν στο 24% του ΑΕΠ. Το 1978 είχε μια ραγδαία αύξηση φθάνοντας το 30% του ΑΕΠ. Η δεύτερη σημαντική αύξηση συνέβη το 1981 όπου από 30% που ήταν το 1980 αυξήθηκε σε 39% το 1981. Όπου στο τέλος του 1989 είχε εκτοξευθεί στο 93% του ΑΕΠ (Τάτσος, 1991).

1.2.2 Εσωτερικό και εξωτερικό χρέος.

Ως εσωτερικό χρέος ερμηνεύεται το χρέος όπου εμφανίζεται όταν μια χώρα χρησιμοποιεί κεφάλαια από το εσωτερικό της και οι τίτλοι του δανείου ανήκουν σε ημεδαπούς επενδυτές. Υπάρχουν κάποια κριτήρια για τις ερμηνείες του εσωτερικού και εξωτερικού χρέους. Το πρώτο του τόπου εκδόσεως, το οποίο δεν είναι αρκετά αξιόπιστο γιατί η εθνική αποταμίευση μιας χώρας συμμετέχει και στο δανεισμό μιας άλλης χώρας. Σύμφωνα με αυτό εσωτερικό δημόσιο χρέος είναι τα δημόσια δάνεια που εκδίδονται στο εσωτερικό της χώρας και στο εθνικό της νόμισμα. Ενώ εξωτερικό δημόσιο χρέος είναι τα δημόσια δάνεια που εκδίδονται στο εξωτερικό μιας χώρας σε αλλοδαπό νόμισμα. Στα δάνεια που εκδίδονται στο εσωτερικό μιας χώρας συμμετέχει η εθνική αποταμίευση της χώρας αυτής. Δεν αναιρεί όμως και ότι αλλοδαποί

αποταμιευτές να αγοράσουν τίτλους δημόσιων δανείων που εκδίδονται στη χώρα αυτή, αν κάνουμε την υπόθεση ότι δεν υφίστανται κάποιες νομικές παρεμποδίσεις. Το δεύτερο κριτήριο αφορά την γεωγραφική κατανομή των τίτλων, το οποίο είναι περισσότερο αξιόπιστο από το πρώτο. Σε αυτή την περίπτωση εσωτερικό δανεισμό έχουμε όταν μια χώρα παίρνει κεφάλαια από το εσωτερικό και οι τίτλοι του δανείου ανήκουν σε πολίτες αυτής της χώρας. Αντίθετα εξωτερικό έχουμε όταν μια χώρα αποκτά κεφάλαια από το εξωτερικό και οι τίτλοι ανήκουν σε αλλοδαπούς πολίτες. Και το τρίτο κριτήριο αφορά την προέλευση των κεφαλαίων με τα οποία αγοράζονται οι τίτλοι. Τα δημόσια δάνεια που οι τίτλοι τους αγοράζονται από το εσωτερικό ονομάζονται εσωτερικά δημόσια δάνεια. Και αντίθετα τα δάνεια που οι τίτλοι τους αγοράζονται από το εξωτερικό ερμηνεύονται ως εξωτερικά δημόσια δάνεια (Μπάρμπας, Φινοκαλιώτης, 2011).

Υπάρχουν τρεις πιθανοί τρόποι που μπορεί να οριστεί το εξωτερικό χρέος. Ο πρώτος τρόπος επικεντρώνεται στο νόμισμα, στο οποίο το χρέος έχει εκδοθεί (εξωτερικό χρέος ορίζεται το χρέος σε ξένο νόμισμα). Ο δεύτερος τρόπος επικεντρώνεται στη διαμονή του δικαιούχου (εξωτερικό χρέος είναι το χρέος που οφείλεται σε μη μόνιμους κατοίκους) (Συριόπουλος, Παπαδάμου, 2014; Panizza et al., 2010). Και τέλος ο τρίτος τρόπος επικεντρώνεται στο τόπο έκδοσης και στη νομοθεσία που ρυθμίζει τη σύμβαση του χρέους (το εξωτερικό χρέος είναι το χρέος που έχει εκδοθεί σε ξένες χώρες και υπό τη δικαιοδοσία του αλλοδαπού δικαστηρίου). Ο πρώτος ορισμός δεν φαίνεται κατάλληλος, διότι αρκετές χώρες που χορηγούν σε ξένο νόμισμα εκφράζουν το χρέος τους στην εγχώρια αγορά. Επιπλέον, ο ορισμός αυτός είναι προβληματικός για τις χώρες που υιοθετούν το νόμισμα της άλλης χώρας. Ο δεύτερος ορισμός είναι αυτός που έχει επισήμως υιοθετηθεί από τους κύριους συντάκτες της στατιστικής πληροφορίας σχετικά με το δημόσιο χρέος. Ο ορισμός αυτός έχει νόημα από θεωρητική σκοπιά, διότι επικεντρώνεται στην μεταφορά πόρων μεταξύ κατοίκων και μη κατοίκων, και αξιολογηθεί το πολιτικό κόστος μιας αθέτησης για το δημόσιο χρέος (Panizza et al., 2010). Με άλλα λόγια ως εξωτερικό χρέος ερμηνεύεται το χρέος όπου εμφανίζεται όταν μια χώρα χρησιμοποιεί κεφάλαια από το εξωτερικό και οι τίτλοι του δανείου ανήκουν σε αλλοδαπούς επενδυτές. Δηλαδή είναι το συνολικό χρέος της χώρας που οφείλεται σε ξένους πιστωτές. Οι χώρες με ανθεκτική οικονομία μπορούν να χειριστούν το χρέος χωρίς να υφίσταται ισχυρός κίνδυνος. Αντίθετα οι χώρες με ανίσχυρη οικονομία αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στο ύψος του χρέους (Μπάρμπας, Φινοκαλιώτης, 2011; Shah, Pervin, 2012).

1.2.3 Βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο χρέος.

Αν η περίοδος που το κράτος πρέπει να ξεπληρώσει το δάνειο είναι μικρότερη του έτους, τότε μιλάμε για βραχυπρόθεσμο χρέος. Όταν η ληκτικότητα των δανείων είναι από ένα μέχρι πέντε έτη, μιλάμε για μεσοπρόθεσμο χρέος. Μακροπρόθεσμο ονομάζεται το χρέος, που η διάρκεια εξόφλησής του ξεπερνά τη πενταετία (Προβόπουλος, 1982). Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ένα μεγάλο βραχυπρόθεσμο δημόσιο χρέος δημιουργεί κινδύνους εκδήλωσης πληθωρισμού, δεδομένου ότι οι τίτλοι του βραχυπρόθεσμου χρέους συνδέονται με σχετικά μεγαλύτερο βαθμό ρευστότητας, ιδιαίτερα όταν κατέχονται από το ευρύ κοινό (Βαβούρας, 1993).

1.2.4 Απεχθές χρέος.

Η σύγχρονη έννοια του απεχθούς χρέους για πρώτη φορά αρθρώνεται μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αν μια δεσποτική εξουσία αναλαμβάνει ένα χρέος, όχι για τις ανάγκες ή για το συμφέρον του κράτος, αλλά για να ενισχύσει το δεσποτικό καθεστώς του, για να καταστείλει τον πληθυσμό της που καταπολεμά εναντίον του, κλπ, αυτό το χρέος είναι απεχθές για τον πληθυσμό του κράτους. Ο λόγος που αυτά τα «απεχθή» χρέη δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι επιβαρύνουν τη κατάσταση, είναι ότι τα χρέη αυτά δεν πληρούν μία από τις προϋποθέσεις που καθορίζει η νομιμότητα των χρεών του κράτους, δηλαδή: οι οφειλές του κράτους θα πρέπει να πραγματοποιούνται, όπως και τα κονδύλια για τις ανάγκες και προς το συμφέρον του κράτους. «Απεχθές» είναι τα χρέη, που προκύπτουν και χρησιμοποιούνται για σκοπούς που, εν γνώσει των πιστωτών, είναι αντίθετες προς τα συμφέροντα του έθνους, δεν θέτουν σε κίνδυνο όμως το κράτος. Ο εισηγητής της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το «απεχθές χρέος» είναι ένας όρος ομπρέλα που καλύπτει ένα φάσμα συγκεκριμένων οφειλών, δηλαδή τα χρέη του πολέμου. Από την άποψη του διαδόχου κράτους, απεχθές χρέος μπορεί να σημαίνει μια κατάσταση όπου το διάδοχο κράτος εξυπηρετεί σκοπούς αντίθετους προς το συμφέρον είτε του διάδοχου κράτους ή του εδάφους που μεταφέρεται σε αυτό. Από την άποψη της διεθνούς κοινότητας, ένα απεχθές χρέος θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως ένα δάνειο που είχε συναφθεί για σκοπούς που δεν είναι σύμφωνοι με το διεθνές δίκαιο και, ιδίως, τις αρχές του διεθνούς δικαίου που περιέχονται στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (Howse, 2007).

Σύμφωνα με τον Μανολόπουλο (2011), είναι μια μακρά καθιερωμένη έννοια που χρησιμοποιείται για να ορίσει ένα εθνικό χρέος δεδουλευμένων από μια κυβέρνηση που είχε χρησιμοποιηθεί για παροχές που δεν ωφέλησαν το έθνος (Manolopoulos, 2011).

Ο γενικά αποδεκτός ορισμός του «απεχθούς χρέους» είναι ότι γεννήθηκε χωρίς τη συναίνεση του λαού, και δεν ωφελεί τους ανθρώπους, και το οποίο γνωρίζουν οι πιστωτές, σύμφωνα με τον D'Angelo. Μια θεωρητική λύση για την επίλυση της κρίσης χρέους της Ελλάδας είναι το δόγμα του απεχθούς χρέους, το οποίο έχει προσελκύσει σημαντικά την προσοχή από το διαδίκτυο και άλλα μέσα ενημέρωσης. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με το δόγμα, αν το χρέος παρουσιάζεται να είναι απεχθές, μπορεί να ακυρωθεί. (D'Angelo, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Αιτίες του δημόσιου χρέους:

Μερικοί παράγοντες είναι ενδογενείς δηλαδή έχουν να κάνουν με τη δομή της ίδιας της Ελληνικής οικονομίας η οποία αντιμετωπίζει το πρόβλημα αξιοπιστίας της μακροοικονομικής πολιτικής. Οι άλλοι παράγοντες είναι εξωγενείς και έχουν να κάνουν με τις συνέπειες της πρόσφατης χρηματοπιστωτικής αναταραχής και τη χρονική στιγμή της απάντησης της Ευρώπης στην ελληνική δημοσιονομική κρίση. Θα εξεταστούν εν συντομία πρώτα τα εσωτερικά αίτια της επιδείνωσης του δημόσιου χρέους της Ελληνικής οικονομίας και στη συνέχεια θα συζητηθούν οι εξωτερικοί παράγοντες που μπορεί να συνέβαλαν στην αύξηση του Ελληνικού χρέους (Kouretas, Vlamis, 2010).

2.1 Ενδογενείς παράγοντες:

2.1.1 Υψηλές δημόσιες δαπάνες και αδύναμη κυβέρνηση εσόδων.

Μεταξύ του 2001 και 2007, το ΑΕΠ στην Ελλάδα αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,3%, σε σύγκριση με την Ευρωζώνη που ήταν κατά μέσο όρο στο 3,1%. Οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης οδηγήθηκαν κυρίως από τις αυξήσεις της ιδιωτικής κατανάλωσης που ενισχύθηκε σε μεγάλο βαθμό από την εύκολη πρόσβαση στην πίστωση και στις δημόσιες δαπάνες όπου χρηματοδοτήθηκαν από την ΕΕ και την κεντρική κυβέρνηση. Κατά τη διάρκεια των έξι τελευταίων ετών, οι δαπάνες της κεντρικής κυβέρνησης αυξήθηκαν κατά 87%, ενώ τα έσοδα

αυξήθηκαν μόνο κατά 31%. Ενώ η αύξηση των δημόσιων δαπανών οδήγησε σε ραγδαία αύξηση των δανειακών απαιτήσεων και σε υψηλό επίπεδο δημόσιου χρέους. Ως κρίσιμοι παράγοντες που βοήθησαν στην αύξηση του χρέους θεωρούνται η φοροδιαφυγή, τα ακριβά συστήματα συντάξεων και υγείας, η αναποτελεσματική δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα και η δημοσιονομική σπατάλη (Nelson et al., 2011)

2.1.2 Διαρθρωτικές πολιτικές και μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας.

Λόγω των υψηλών μισθών και της χαμηλής παραγωγικότητας η Ελληνική οικονομία υποφέρει από τη μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας (Hyppolite, 2016). Οι ανισορροπίες ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών για την περίοδο (2000-2008), αντανακλούν μια σοβαρή ανεπάρκεια στον ανταγωνισμό. Η Ελλάδα έχει αρχίσει να χάνει τη διεθνή ανταγωνιστικότητά της λόγω των υψηλών μισθών και της χαμηλής παραγωγικότητας. Οι μισθοί στην Ελλάδα αυξήθηκαν την περίοδο 2001-2010 σε διπλάσιο ποσοστό από αυτό του μέσου όρου της Ευρωζώνης. Οι μισθολογικές συμφωνίες για την περίοδο 2008-2009 που ενσωματώνονται υψηλές προσδοκίες για τον πληθωρισμό, με αποτέλεσμα το 12% ονομαστικές αυξήσεις των μισθών κατά την περίοδο αυτή. Η υψηλή αύξηση των μισθών πάνω από τον μέσο όρο του ευρώ έχει οδηγήσει σε επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας. Ένας σημαντικός παράγοντας για την τόνωση της ανταγωνιστικότητας επικεντρώνεται στην παραγωγικότητα μέσω της ενίσχυσης της εκπαίδευσης (Rady, 2012). Σύμφωνα με μια μελέτη, οι μισθοί στην Ελλάδα έχουν αυξηθεί σε ετήσιο ρυθμό 5%, από τότε που η χώρα υιοθέτησε το ευρώ, περίπου διπλάσιο από το μέσο όρο ποσοστό στην Ευρωζώνη ως σύνολο. Κατά την ίδια περίοδο, οι Ελληνικές εξαγωγές προς τους κύριους εμπορικούς εταίρους της αυξήθηκαν κατά 3,8% ετησίως (Nelson et al., 2011). Ενώ οι κυβερνήσεις αύξησαν την απασχόληση στο δημόσιου τομέα και τους μισθούς, με αποτέλεσμα να κάνουν το δημόσιο χρέος μη βιώσιμο (Hyppolite, 2016).

2.1.3 Λάθη κυβερνήσεων.

Φυσικό αίτιο της μεγάλης συσσώρευσης χρέους επίσης, ήταν και η τάση των κυβερνήσεων από το 1981 με σκοπό την εξυπηρέτηση των πελατειακών σχέσεων να προσλαμβάνουν στο δημόσιο τομέα και οι πληρωμές ύστερα να γίνονται με δανεικά (Tsakalotos, 1998). Παρόλο που οι κυβερνητικές δαπάνες της Ελλάδας, είναι σχετικά συγκρίσιμες με αυτές των υπόλοιπων χωρών της Ευρωζώνης, τα έσοδα κυρίως λόγω του φαινομένου της φοροδιαφυγής είναι πολύ χαμηλά. Αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου το οποίο είναι σύνηθες στην Ελλάδα και δεν γίνεται τόσο

από την εργατική τάξη αλλά κυρίως από τα οικονομικά εύρωστα κοινωνικά στρώματα, είναι ότι η κυβέρνηση αδυνατεί να παρέχει κρατικές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας, το φορολογικό σύστημα χαρακτηρίζεται από ανισότητες ενώ ωφελούνται δραστηριότητες χαμηλής ανάπτυξης (Flevotomou, Matsaganis, 2010).

2.1.4 Πολιτική διαφθορά και αδιαφάνεια συναλλαγών.

Επιπλέον ένα ακόμη αίτιο της κρίσης χρέους είναι η πολιτική διαφθορά και αδιαφάνεια των συναλλαγών, όπως συμβαίνει σε αρκετές χώρες με αναθέσεις οικονομικών έργων στους επιχειρηματίες, τους κυβερνητικούς φίλους και άλλους παράγοντες, που για την εκπλήρωση των έργων έδιναν μεγάλα χρηματικά ποσά παράνομα στους μεσολαβητές κυβερνητικούς υπαλλήλους. Τα σκάνδαλα πολιτικής διαφθοράς στην Ελλάδα είναι συχνό φαινόμενο τα τελευταία 30 χρόνια. Φυσικά οι περισσότερες από τις υπέρογκες εξοπλιστικές δαπάνες που διεξήχθησαν με κριτήριο την ασφάλεια της χώρας και την ισορροπία δυνάμεων συνέβαλαν στην εξανέμιση του δημοσίου χρήματος για την αγορά περιττών και πανάκριβων όπλων (Katsios, 2006).

2.2 Εξωγενείς παράγοντες:

2.2.1 Αυξημένη πρόσβαση στα κεφάλαια με χαμηλά επιτόκια.

Η υιοθέτηση του ευρώ ως εθνικού νομίσματος της το 2001 στην Ελλάδα θεωρείται παράγοντας για την συσσώρευση του χρέους. Οι αντιλήψεις της σταθερότητας που απορρέουν από την ένταξη του ευρώ επέτρεψαν στην Ελλάδα, καθώς και άλλα μέλη της Ευρωζώνης, να δανείζονται σε ένα πιο ευνοϊκό επιτόκιο, πράγμα που καθιστά ευκολότερη τη χρηματοδότηση του κρατικού προϋπολογισμού και την εξυπηρέτηση του υφιστάμενου χρέους. Οι παρατηρητές υποστηρίζουν ότι η πρόσβαση σε τεχνητά φθηνές πιστώσεις επέτρεψαν στην Ελλάδα να συσσωρεύει τα υψηλά επίπεδα χρέους. Οι επικριτές ισχυρίζονται ότι αν η αγορά είχε αποθαρρυνθεί από τα περίσσεια του δανεισμού καθιστώντας τη χρηματοδότηση του χρέους πιο ακριβή, η Ελλάδα θα αναγκαζόταν να συμβιβαστεί νωρίτερα με την ανάγκη για λιτότητα και μεταρρυθμίσεις (Nelson et al., 2011).

2.2.2 Ζητήματα με την επιβολή κανόνων της ΕΕ.

Η έλλειψη της εφαρμογής του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, επίσης, θεωρείται ως παράγοντας που συμβάλλει στο υψηλό επίπεδο του χρέους της Ελλάδας. Το 1997, τα μέλη της ΕΕ ενέκριναν το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Οι κανόνες για τον προϋπολογισμό κρίνουν ότι τα ελλείμματα δεν πρέπει να υπερβαίνουν το 3% του ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος δεν πρέπει να υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ. Το Σύμφωνο επιτάχυνε την διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος που πρέπει να εφαρμόζονται στα κράτη μέλη που ξεπέρασαν το όριο του ελλείμματος. Από το 2003, πάνω από 30 διαδικασίες υπερβολικού ελλείμματος έχουν σημειωθεί, και επιπλήττουν τα κράτη μέλη της ΕΕ και τα πιέζουν να ενισχυθούν οικονομικά, ή τουλάχιστον να υποσχεθούν ότι θα το πράξουν. Η ΕΕ, ωστόσο, ποτέ δεν επέβαλε οικονομικές κυρώσεις εναντίον οποιουδήποτε κράτους μέλους για την παραβίαση του ορίου του ελλείμματος. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κίνησε τη διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος κατά της Ελλάδας το 2004, όταν η Ελλάδα ανέφερε αναθεώρηση για τον προϋπολογισμό ελλείμματος το 2003 στο 3,2% του ΑΕΠ. Στην έκθεσή της, η Επιτροπή ανέφερε ότι «η ποιότητα των δημόσιων δεδομένων δεν είναι ικανοποιητική». Οι επόμενες αναθεωρήσεις των στατιστικών στοιχείων μεταξύ των ετών 2004 και το 2007 αποκάλυψαν ότι η Ελλάδα είχε παραβιάσει το όριο του 3% για κάθε έτος από το 2000, με το έλλειμμα στο 7,9% του ΑΕΠ το 2004. Η Επιτροπή σημείωσε επίσης ότι το χρέος στην Ελλάδα ήταν πάνω από 100% του ΑΕΠ πριν η Ελλάδα ενταχθεί στο ευρώ, και ότι οι στατιστικές αναθεωρήσεις είχαν θεωρήσει τον αριθμό του χρέους ως καλό. Η ΕΕ περάτωσε τη διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος το 2007, με την Επιτροπή να κηρύσσει την ικανοποίησή της ότι η Ελλάδα είχε λάβει επαρκή μέτρα και ότι το έλλειμμα της χώρας θα είναι 2,6% του ΑΕΠ το 2006 και 2,4% το 2007. Η Επιτροπή κατέληξε επίσης στο συμπέρασμα ότι, οι ελληνικές στατιστικές αρχές βελτίωσαν τις διαδικασίες, και "οδηγήθηκαν σε" μια συνολική βελτίωση της ποιότητας των δεδομένων (Nelson et al., 2011).

Ακόμη θα αναφερθούν κάποιοι επιπλέον παράγοντες που συντέλεσαν στην ανάπτυξη του ελληνικού δημόσιου χρέους.

Κατ' αρχάς, η βασική αιτία της κρίσης χρέους είναι η ανικανότητα του Ελληνικού κράτους να διαχειριστεί σωστά τον κρατικό προϋπολογισμό της. Το οποίο αποδεικνύεται πιο δραματικά από ένα πρωτογενές έλλειμμα του προϋπολογισμού κατά 10,2% το 2009. Ισχυρές ανεπάρκειες του δημόσιου τομέα, συμπεριλαμβανομένων την υπεραποχόληση, την φοροδιαφυγή, την έλλειψη

των μητρώων για την ακίνητη περιουσία, και την προκύπτουσα αβεβαιότητα για τους επενδυτές οδήγησαν την Ελλάδα σε ένα αποτυχημένο κράτος (Rocholl, Stahmer, 2016).

Τα δίδυμα ελλείμματα είναι η κύρια εκδήλωση της έκρηξης του δημόσιου χρέους. Ο σημαντικός παράγοντας που επηρέασε την ανάπτυξη του ελληνικού χρέους, τη δεκαετία του 1980, είναι το αυξανόμενο έλλειμμα του δημόσιου τομέα (Fotopoulos, 1992). Σύμφωνα βέβαια με τους Scarpetta και Tressel (2002), το πρόβλημα για την Ελλάδα δεν είναι το ύψος του ελλείμματος του προϋπολογισμού αλλά το πώς δημιουργείται αυτό το έλλειμμα και τελικά αν μπορεί να καλύψει πραγματικούς παραγωγικούς και κοινωνικούς σκοπούς. Το πρόβλημα, επίσης, είναι ότι αυτό το έλλειμμα έχει στόχο την περαιτέρω κατεδάφιση των μισθών, των συντάξεων, των εργασιακών σχέσεων και ότι έχει απομείνει από τις κοινωνικές κατακτήσεις (Scarpetta, Tressel, 2002).

Οι κύριες αιτίες της κρίσης χρέους ήταν οι μεγάλες και αυξανόμενες δημοσιονομικές ανισορροπίες (Pronopoulos, 2014), όπου ο βασικός παράγοντας αυτών των ανισορροπιών ήταν η απουσία ενός μηχανισμού προσαρμογής. Αυτή η κατάσταση έρχεται σε έντονη αντίθεση με τον μηχανισμό προσαρμογής στο πλαίσιο του κλασικού κανόνα του χρυσού. Σύμφωνα με τον κανόνα του χρυσού¹, οι χώρες με εξωτερικά ελλείμματα εμφανίζουν απώλειες στα αποθέματα του χρυσού, υψηλότερα επιτόκια, χαμηλότερη νομισματική και πιστωτική επέκταση, και μείωση των μισθών και των τιμών. Η είσοδος της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ το 2001 σηματοδότησε ένα μετασχηματισμό στην οικονομική μοίρα της χώρας. Τη δεκαετία του 1980, και στη συνέχεια της δεκαετίας του 1990, η οικονομία είχε επιβαρυνθεί με πληθωρισμό, με διψήφια δημοσιονομικά ελλείμματα (όπως ένα ποσοστό του ΑΕΠ), με μεγάλες ανισορροπίες στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, με πολύ χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, καθώς και με μια σειρά από κρίσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Με την υιοθέτηση του ευρώ η τιμή του οποίου ενισχύθηκε από τη νομισματική πολιτική της ΕΚΤ αναμένεται να παράγουν χαμηλό πληθωρισμού, συμβάλλοντας στη μείωση των ονομαστικών επιτοκίων, ενθαρρύνοντας έτσι τις ιδιωτικές επενδύσεις και την οικονομική ανάπτυξη (Dellas, Tavlas, 2012).

Όταν η Ελλάδα εισήλθε στην ΟΝΕ, οι τράπεζες δάνειζαν με χαμηλό επιτόκιο επειδή ακριβώς πίστευαν ότι η Ελλάδα δεν θα μπορούσε παρά να εξυπηρετήσει το χρέος της, χωρίς άλλη

¹ Το απόθεμα κεφαλαίου ανά εργαζόμενο μεγιστοποιεί την κατανάλωση σταθερής κατάστασης ανά κεφαλή. (De La Croix, Ponthiere, 2010)

επιλογή. Και έτσι η Ελλάδα ήταν σε θέση να δανείζεται χρήματα σχεδόν με το ίδιο χαμηλό επιτόκιο, παρά το γεγονός ότι είχε ένα τεράστιο χρέος (Frangos et al., 2012).

Για το υπέρογκο χρέος που υπάρχει αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα φέρνουν ευθύνη και τα έξοδα που δαπανήθηκαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες, προς όφελος των αναπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών με την εξαγωγή των πανάκριβων τεχνολογικών τους προϊόντων στην Ελλάδα. Η κατάσταση μετά το 2010 χειροτέρευσε επικίνδυνα με την στρεβλή προσφυγή στο ΔΝΤ, με τη δημιουργία της Τρόικα και την έκδηλη δυσχέρεια για μια εθνικά ωφέλιμη διαπραγμάτευση. Η απόφαση το 2010 περί υπογραφής του πρώτου μνημονίου και της Δανειακής Σύμβασης χειροτέρευσε τα μακροοικονομικά μεγέθη αυξάνοντας την ανεργία και μειώνοντας τα φορολογικά έσοδα. Η επείγουσα προσφυγή σε διακρατικό δανεισμό (Τρόικα) και οι λανθασμένοι χειρισμοί που προπορεύτηκαν (δυσφήμιση της ελληνικής οικονομίας, αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος και μη ορθολογική διαχείριση του υπάρχοντος χρέους) κατέληξαν στην αποδοχή δυσβάστακτων όρων των δανειστών με τεράστιες συνέπειες (Αγαπητός, 2012).

Είναι γνωστό ότι η Ελλάδα έχει σαν πρότυπο ανάπτυξης τέσσερις βασικούς άξονες: τον τουρισμό, τον κατασκευαστικό τομέα, τον χρηματοπιστωτικό τομέα και τις δημόσιες επενδύσεις. Η έλλειψη αξιοποίησης του γεωργικού τομέα σε συνδυασμό με τον τομέα της βιομηχανίας και η ταχεία επέκταση των υπηρεσιών κυρίως από τη δεκαετία του 80' προκάλεσε μεγάλες διακυμάνσεις στην ανάπτυξη της χώρας (Markou, Karamitrou, 2014). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι πολιτικές της δεκαετίας του 1980 στην πραγματικότητα είχαν δημιουργήσει μια μόνιμη επιβάρυνση για το ελληνικό χρέος. Ο κύριος λόγος για την αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια του 1980 ήταν τα υψηλά πρωτογενή δημοσιονομικά ελλείμματα. Οι σοσιαλιστικές κυβερνήσεις του Ανδρέα Παπανδρέου ακολούθησαν μια επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, που χρηματοδοτήθηκε μέσω των εσωτερικών και εξωτερικών χρεών και τις εισροές από την ΕΟΚ. Στα δέκα έτη μεταξύ 1981 και 1990, το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης ήταν σχεδόν το 10% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, κάτι που δεν έχει συμβεί ποτέ πριν ή για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Είναι εντυπωσιακό πώς το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης διευρύνθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980. Αρχικά, αυτό οφείλεται σε υψηλά πρωτογενή ελλείμματα, τα οποία ήταν η αρχική πηγή της δημοσιονομικής αποσταθεροποίησης. Το χρέος ως προς το ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε και οι πληρωμές τόκων για το υψηλό και αυξανόμενο χρέος συνέχισαν να αυξάνονται σε σχέση με το ΑΕΠ. Αξίζει

επίσης να σημειωθεί ότι τόσο τα ονομαστικά όσο και τα πραγματικά επιτόκια αυξήθηκαν στο δεύτερο μέρος της δεκαετίας του 1980, λόγω της σταδιακής οικονομικής φιλελευθεροποίησης. Αυτό είχε μια πρόσθετη επίδραση στο έλλειμμα, αλλά έκανε τη χρηματοδότηση πιο εύκολη, γιατί τα ελληνικά ομόλογα έγιναν πιο ελκυστικά για διεθνείς ομολογιούχους. Ένας δεύτερος λόγος για την αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 ήταν η επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία είχε αρνητικές επιπτώσεις στον παρονομαστή του δείκτη και επηρέασε τη δυναμική εξέλιξη του χρέους. Εκτός από τα ελλείμματα και την επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης, καταγράφηκε και ένας τρίτος λόγος για την αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ στο Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1980. Ήταν οι κρατικές εγγυήσεις για δάνεια της Ελλάδας τόσο στις ιδιωτικές όσο και στις δημόσιες επιχειρήσεις και τους οργανισμούς, καθώς και τους γεωργικούς συνεταιρισμούς. Μέχρι το 1989, οι εγγυήσεις αυτές είχαν ανέλθει στο 32% του ΑΕΠ. Στα επόμενα τρία χρόνια, τα μισά από αυτά τα δάνεια δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν, προκαλώντας μια πρόσθετη αύξηση του δημόσιου χρέους. Οι λαϊκιστικές δημοσιονομικές πολιτικές της δεκαετίας του 1980, και η ανεπαρκής προσαρμογή από το 1990, συνέβαλαν στη υψηλό χρέος Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ όταν η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 ξέσπασε. Στην πραγματικότητα, το υψηλό επίπεδο του αναγκών του χρέους και η μεγάλη εκ νέου χρηματοδότηση που συνδέονται με αυτό, αποδείχθηκε η «αχίλλειος πτέρνα», δηλαδή το αδύναμο σημείο της ελληνικής οικονομίας. Οι πολιτικές της δεκαετίας του 1980 οδήγησαν σε στασιμότητα, σε απώλεια της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, και σε μια δραματική απόκλιση των Ελληνικών προτύπων διαβίωσης σε σχέση με το υπόλοιπο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (Alogoskoufis, 2012).

Παράλληλα η κρίση χρέους επιταχύνθηκε από τον υψηλό βαθμό της διαφθοράς στη γραφειοκρατία και στο πολιτικό σύστημα. Και αυτό ισχύει διότι, στο Ελληνικό δημοκρατικό σύστημα, τα πολιτικά κόμματα χρησιμοποιούν την κηδεμονία, τις επιδοτήσεις, την φοροδιαφυγή και τους διορισμούς των ψηφοφόρων σε θέσεις του δημόσιου τομέα, για την απόκτηση ψήφων (Frangos et al., 2012). Όπως επισήμανε στο άρθρο του ο Frangos (2012) η κρίση χρέους που ξεκίνησε στην Ελλάδα έχει εξελιχθεί σε μια κρίση χρέους της Ευρωζώνης στο σύνολό της. Υποστηρίχτηκε ότι η κύρια ευθύνη για την κρίση χρέους βρίσκεται στις ελληνικές αρχές, οι οποίες κακοδιαχειρίζονται την οικονομία, με τη σπατάλη δημόσιου χρήματος λόγω υπερτιμολογήσεων ορισμένων έργων και στην αποτυχία τους να μειώσουν τη φοροδιαφυγή. Την

ίδια στιγμή, η κρίση εξελίχθηκε σε μια συστημική κρίση² της Ευρωζώνης. Όταν συνέβη η παγκόσμια οικονομική κρίση το 2008, η ελληνική οικονομία απλά δεν μπορούσε να προσαρμοστεί. Στη πραγματικότητα η Ελλάδα είχε ένα τόσο μεγάλο δημόσιο χρέος που ήταν η πρώτη χώρα της Ευρωζώνης που υπέφερε από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. (Frangos et al, 2012).

Ακόμη, λόγω της εξανέμισης του χρήματος του Ελληνικού λαού, της διαφθοράς του Ελληνικού πολιτικού συστήματος, του δυσλειτουργικού δημόσιου τομέα και της αυξημένης φοροδιαφυγής συσσωρεύτηκε το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα. Παλαιότερα οι Ελληνικές κυβερνήσεις σπαταλούσαν απερίσκεπτα χρήμα και αυτή ήταν η αιτία που δεν λειτουργούσε καλά ο δημόσιος τομέας (Nikiforos et al., 2015).

Σύμφωνα με τον Vlami (2014) πέρα από κάθε αμφιβολία η κύρια ευθύνη για την κρίση χρέους στην Ελλάδα ανήκει στις Ελληνικές κυβερνήσεις και στην ύπαρξη ενός αδύναμου πολιτικού συστήματος που οδήγησαν σε μια σταθερή κακοδιαχείριση της εγχώριας οικονομίας αυξάνοντας το δημόσιο χρέος σε ένα ποσοστό, το οποίο ήταν πολύ υψηλότερο από ότι στην υπόλοιπη Ευρωζώνη σε μια στιγμή που το επίπεδο του δημόσιου χρέους είναι ήδη πάνω από 100% του ΑΕΠ. Τρίτον, ένα μέρος της ευθύνης για την σημερινή κατάσταση συνδέεται με την καθυστερημένη αντίδραση της Ευρωζώνης, καθώς και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Οι χώρες της Ευρωζώνης και συγκεκριμένα η Γερμανία απέτυχαν να δώσουν ένα σαφές μήνυμα στις αγορές ότι θα ήταν πρόθυμοι να παράσχουν άμεση πολιτική και οικονομική στήριξη σε όποια χώρα αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα (Vlami, 2014).

Οι αιτίες για την κρίση χρέους που διατύπωσε ο Αλογοσκούφης (2013) ήταν οι εξής: Πρώτον αν υπάρχει αύξηση του εξωτερικού χρέους μιας χώρας και παρατεταμένη αύξηση των ελλειμμάτων στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τότε υπάρχει μια κρίση χρέους. Δεύτερον ένα γεγονός που μεταβάλλει τις συνθήκες στις διεθνείς χρηματαγορές και κεφαλαιαγορές. Ένα τέτοιο γεγονός μπορεί να είναι μια διεθνής ύφεση που μειώνει τη ζήτηση για τις εξαγωγές της χώρας μια άνοδος των διεθνών επιτοκίων η και μια πολιτική αλλαγή στη χώρα. Τρίτον η χώρα να έχει περιορισμένα συναλλαγματικά διαθέσιμα. Πρώτο στάδιο της κρίσης χρέους είναι να

² Μία συστημική τραπεζική κρίση συμβαίνει όταν πολλές τράπεζες υποφέρουν ταυτόχρονα από μαζική απόσυρση καταθέσεων και όλο ή σχεδόν όλο το τραπεζικό κεφάλαιο μίας χώρας απαλείφεται

αρχίσουν να θεωρούν οι αγορές ότι η χώρα μπορεί να μην είναι σε θέση να συνεχίσει να εξυπηρετεί το εξωτερικό χρέος της. Αυτό οδηγεί σε μείωση του διεθνούς δανεισμού προς τη χώρα η και χειρότερα σε φυγή κεφαλαίων στο εξωτερικό. Από την στιγμή που δεν μπορεί να εξυπηρετήσει το χρέος της πρέπει να μειώσει τις επενδύσεις της και να αυξήσει τις αποταμιεύσεις της. Μόνο έτσι θα μπορέσει να εξισορροπήσει το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Συχνά επίσης οδηγεί σε πληθωρισμό, κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος και υποτίμηση του νομίσματος (όταν μια χώρα έχει δικό της) (Αλογοσκούφης, 2013).

Η κακοδιαχείριση και η εξάρτηση από την ξένη βοήθεια και η μυωπική συσχέτιση με την εκάστοτε επείγουσα αναγκαιότητα της ιστορικής κατάστασης είναι αποτελέσματα του δημόσιου χρέους. Το ευρώ και η ένταξη στην ΕΟΚ δεν ήταν το κυρίαρχο πρόβλημα (Ζουμπουλάκης, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:

Συνέπειες του δημόσιου χρέους.

Οι συνέπειες του δημόσιου χρέους ήταν αναμενόμενες στο ελληνικό κράτος με εμφανή αποτελέσματα τόσο στην ανεργία, στα εισοδήματα και στην πτώχευση των τραπεζών όσο και στην οικονομική ύφεση.

3.1 Υψηλότερη ανεργία και χαμηλότερα εισοδήματα.

Μια σημαντική συνέπεια του Ελληνικού δημόσιου χρέους είναι η υψηλότερη ανεργία και τα χαμηλότερα εισοδήματα που τείνουν να αποδώσουν χαμηλότερα φορολογικά έσοδα και χρέη προς το ΑΕΠ με αύξουσα σειρά. Πράγματι, η Ελληνική οικονομία έχει συρρικνωθεί (-3.5% το 2010, -5,5% το 2011), δεδομένου της εφαρμογής του σχεδίου λιτότητας της ΕΕ/ΔΝΤ. Το ποσοστό ανεργίας υπερδιπλασιάστηκε μεταξύ του 2009 και του 2011 και το 2015 είχε φτάσει στο 25%, ενώ η ανεργία των νέων έχει κλιμακωθεί στο 47%. Ταυτόχρονα, ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ έχει ανέβει από 126,8% πριν από το σχέδιο λιτότητας, σε 185% στο τέλος του 2015. (Karagiannis, Kondeas, 2012). Η ύφεση της οικονομίας αύξησε το ποσοστό ανεργίας, σε αντίθεση με το ποσοστό των εργαζομένων που μειώνεται καθημερινά. Επίσης με το κλείσιμο

των επιχειρήσεων, οι θέσεις εργασίας έχουν μειωθεί σημαντικά. Με αποτέλεσμα οι μισθοί να μειώνονται όλο και πιο πολύ (Matsaganis, 2013).

3.2 Απόλεια εισοδήματος και πτώχευση τραπεζών.

Με το πρόγραμμα λιτότητας προκλήθηκε μια περαιτέρω επιδείνωση της οικονομίας με σοβαρή και παρατεταμένη απόλεια εισοδήματος, προκαλώντας πτωχεύσεις των τραπεζών. Για να διατηρήσει ένα λειτουργικό τραπεζικό σύστημα, η Ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να προχωρήσει σε ανακεφαλαιοποίηση των εγχώριων τραπεζών. Αυτό αύξησε ακόμη περισσότερο το δημόσιο χρέος και κατ' επέκταση μείωσε την αξία των κρατικών ομολόγων. Με τη σειρά του αυτό προκάλεσε μείωση της αξίας του ενεργητικού των Ελληνικών τραπεζών, οι οποίες έχουν επενδύσει σε κρατικά ομόλογα, αυξάνοντας περισσότερο το δημόσιο χρέος. Σαφώς, η λιτότητα μόνη της ωθεί το λόγο του χρέους προς το ΑΕΠ προς την λάθος κατεύθυνση (Karagiannis, Kondeas, 2012).

3.3 Μετάδοση σε άλλες χώρες.

Όπως αναφέρθηκε, αν η Ελλάδα χρεοκοπήσει, υπάρχει κίνδυνος μετάδοσης σε άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας, της Ιταλίας και της Ισπανίας (οι οποίες, μαζί με την Ελλάδα, έχουν το παρατσούκλι «PIIGS» ή «GIIPS»). Όπως και η Ελλάδα, οι χώρες αυτές δανείστηκαν σε μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια της πιστωτικής φούσκας πριν από την τρέχουσα παγκόσμια οικονομική κρίση και οι επενδυτές τους είναι όλο και περισσότερο νευρικοί σχετικά με τη βιωσιμότητα του χρέους τους. Ήδη, οι κινήσεις στις αποδόσεις των ομολόγων της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας, της Ιταλίας, και της Ισπανίας παρακολουθούνται από κοντά. Ανησυχίες σχετικά με τη διάχυση της κρίσης στην Ελλάδα με τους γείτονές της να έχουν τις ρίζες τους στις αναμνήσεις της ασιατικής οικονομικής κρίσης το 1997-1998, όπου πιστεύεται ότι η συμπεριφορά των επενδυτών συνέβαλε στην εξάπλωση της κρίσης σε όλη την περιοχή. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των «PIIGS», και είναι απίθανη η μετάδοση από την Ελλάδα προς τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Έχει υποστηριχθεί, για παράδειγμα, ότι τα χαμηλά επίπεδα της εθνικής αποταμίευσης στην Ελλάδα και την Πορτογαλία έχουν τεθεί στις ασθενέστερες οικονομικές θέσεις, στο 7,2% του ΑΕΠ και το 10,2% του ΑΕΠ αντίστοιχα, σε σύγκριση με το μέσο όρο της ΕΕ περίπου το 20%. Η

Ισπανία και η Ιρλανδία, αντίθετα, είναι πιο κοντά στο μέσο όρο της ΕΕ στο 19% του ΑΕΠ και το 17% του ΑΕΠ, αντίστοιχα, βρίσκονται σε μια ισχυρότερη οικονομική θέση. Επιπλέον, η Ιρλανδία είχε αρχίσει να εφαρμόζει εκτεταμένα μέτρα λιτότητας που ψηφίστηκαν από το κοινοβούλιο της το Δεκέμβριο του 2009 και το 2015 βγήκε από το μνημόνιο. Ο Γενικός Διευθυντής του ΔΝΤ Ντομινίκ Στρος-Καν φέρεται να υποβάθμισε τη δυνατότητα της διάχυσης από την Ελλάδα προς την Ισπανία ή την Πορτογαλία, γεγονός που υποδηλώνει ότι μια κρίση στην Ελλάδα θα μπορούσε να περιοριστεί σε μεγάλο βαθμό σε αυτή τη χώρα. Όμως η μετάδοση θεωρείται απίθανη εφόσον η ΕΕ και / ή το ΔΝΤ παρέχουν οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα (Harari, 2015).

3.4 Οικονομική ύφεση.

Η οικονομία εισήλθε σε ύφεση το 2008 και είδε επίμονες συσπάσεις της οικονομικής δραστηριότητας μέχρι το 2014, όταν η ανάπτυξη τελικά επέστρεψε. Όμως το 2015-2016 υπήρξε ξανά ύφεση και στασιμότητα και συνολικά, το πραγματικό ΑΕΠ έχει μειωθεί κατά περισσότερο από 27% από το αρχικό. Κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης, η Αμερικανική οικονομία συρρικνώθηκε κατά παρόμοιο μέγεθος: 26% μεταξύ 1929 και 1933. (Συγκριτικά, η οικονομία του Ηνωμένου Βασιλείου συρρικνώθηκε κατά 6% κατά τη διάρκεια της ύφεσης το 2008/2009.) Η πτώση της παραγωγής οδήγησε σε απότομη πτώση του βιοτικού επιπέδου και των κοινωνικών συνθηκών. Το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε από 8% περίπου το 2008 σε 28% στα μέσα του 2013, πριν μειωθεί ελαφρά σε λίγο κάτω από 26% μέχρι τα μέσα του 2015. Το ποσοστό ανεργίας των νέων αυξήθηκε σε σχεδόν 60% το 2013 και ήταν ακόμα στο 53% στα μέσα του 2015. Ο αριθμός των ανθρώπων στην εργασία μειώθηκε κατά 23%, στον πληθυσμό απασχολούμενων. Οι μισθοί έχουν μειωθεί, η φτώχεια έχει αυξηθεί και η οικονομική στέρηση έχει αυξηθεί. Δεν προκαλεί καμία έκπληξη το γεγονός, ότι πολλοί άνθρωποι στην Ελλάδα είναι δυσαρεστημένοι. Τα τρία πέμπτα των ανθρώπων δηλώνουν ότι δεν είναι ικανοποιημένοι με τη ζωή που βιώνουν (σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ, όπου είναι το ένα πέμπτο) και τα τρία τέταρτα ότι η οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού τους είναι κακή (σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ που είναι μόλις πάνω από το ένα τρίτο). Το 2014 η οικονομία έδειξε σημάδια σταθεροποίησης. Η ανάπτυξη είχε επιστρέψει, με τριμηνιαίες επεκτάσεις του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια καθενός από τα τρία πρώτα τρίμηνα του έτους. Η ελληνική κυβέρνηση ήταν ακόμη σε

θέση να πουλήσει κάποια ομόλογα, για διάστημα έως πέντε ετών, για τους επενδυτές, για πρώτη φορά σε τέσσερα χρόνια (Harari, 2015).

3.5 Αύξηση του εσωτερικού και εξωτερικού χρέους.

Η πιο επιζήμια αρνητική επίπτωση στην ανάπτυξη μιας οικονομίας από την καταιγίδα των δημοσίων ελλειμμάτων είναι η αύξηση του συνολικού δημόσιου εσωτερικού και εξωτερικού χρέους. Ο συνεχής αυτός δανεισμός εμπεριέχει αρκετούς κινδύνους. Καθώς τα επίπεδα του χρέους αυξάνονται, η ικανότητα των δανειζόμενων να αποπληρώσουν τα χρέη μειώνεται και δημιουργείται πτώση στα έσοδα και τις πωλήσεις. Όσο μεγαλύτερο είναι το χρέος τόσο μεγαλύτερη είναι και η πιθανότητα αθέτησης πληρωμών. Όσο αυξάνεται το χρέος τόσο οι δανειστές θα σταματήσουν τον δανεισμό και η κατανάλωση και οι επενδύσεις θα μειωθούν. Εάν η ύφεση είναι μεγάλη, η υψηλή ανεργία και η ανεπαρκής ζήτηση θα είναι τα ζοφερά αποτελέσματα. Γενικά, υψηλότερο χρέος οδηγεί σε οικονομική αστάθεια και μειώνει το μέσο ρυθμό ανάπτυξης (Cecchetti, 2011).

Σύμφωνα με τον Matsagkanis (2013), μια φοβερή κοινωνική συνέπεια του δημόσιου χρέους είναι η φτώχεια. Μετά το 2009, τα ποσοστά φτώχειας αυξήθηκαν ραγδαία. Επίσης οι κοινωνικές παροχές αποτελούν μια επίπτωση του Ελληνικού δημόσιου χρέους. Η υγειονομική περίθαλψη ήταν δύσκολη μετά το 2009, το οποίο οφείλονταν στην έλλειψη χρηματοδότησης από το κράτος. Σε πολλούς Έλληνες δεν παρέχεται πλέον υγειονομική κάλυψη είτε επειδή είναι άνεργοι, είτε επειδή δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν στις ασφαλιστικές εισφορές. Και τέλος, η ευτυχία έπαιξε σημαντικό ρόλο στις συνέπειες. Σε σχέση με το 2004, έρευνες δείχνουν ότι στις μέρες μας, τα ποσοστά ευτυχίας έχουν παρουσιάσει μια ραγδαία μείωση λόγω του υπέρογκου αυξανόμενου χρέους (Matsaganis, 2013).

3.6 Πώληση της περιουσίας της.

Σύμφωνα με το άρθρο του Featherstone (2011), η αντίδραση του κοινού στη Γερμανία για την Ελληνική κρίση, εξέφρασε μια εχθρότητα. Το κοινό ήταν ηχηρό στην καταδίκη του: η Ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να πουλήσει τα νησιά της και την Ακρόπολη για να βοηθήσει τη χρηματοδότηση της χρέος (Featherstone, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους:

Η εμπειρία των τελευταίων ετών έχει αποδείξει, ότι η πλήρης αποπληρωμή του Ελληνικού χρέους δεν είναι πραγματιστική. Το χρέος δεν μπορεί να επιστραφεί υπό οποιεσδήποτε εύλογες συνθήκες, και όσο περισσότερο αγνοούν αυτήν την πραγματικότητα η Ελληνική και η Ευρωπαϊκή οικονομία, θα είναι χειρότερα. (Nikiforos et al., 2015). Το δημόσιο χρέος λοιπόν γίνεται ολοένα και σημαντικότερο πρόβλημα για την Ελλάδα, αφού ως ποσοστό του ΑΕΠ είχε αρχίσει να αυξάνεται σταθερά από το 1991 φτάνοντας το 2016 στο 185%. Σύμφωνα με την World Bank το εξωτερικό χρέος μιας χώρας είναι βιώσιμο μέχρι να φτάσει το 80% του ΑΕΠ. Στην περίπτωση της Ελλάδας το ποσοστό αυτό έχει ξεπεραστεί κατά πολύ και για να πετύχει η χώρα μία μείωση αυτού, σύμφωνα με την Dritsaki (2013), πρέπει να αφοσιωθεί στα μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής, όπως στις αλλαγές στο φορολογικό συντελεστή, στη δημόσια κατανάλωση καθώς και στις δημόσιες δαπάνες (Dritsaki, 2013). Επίσης για να μπορέσει μια χώρα να εξυπηρετήσει το χρέος της πρέπει ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ να διατηρείται στα ίδια επίπεδα ακόμη και αν συνυπολογίζονται επιπλέον ελλείμματα. Αυτή η ευστάθεια του χρέους είναι μια αναγκαία συνθήκη έτσι ώστε το χρέος να διατηρείται αξιόπιστο. Όταν ο ρυθμός του χρέους προς το ΑΕΠ αυξάνεται πολύ γρήγορα, υπάρχει κίνδυνος το κράτος να σταματήσει να εξυπηρετεί το χρέος του και να κηρύξει στάση πληρωμών. Όταν δεν δημιουργούνται πρωτογενή πλεονάσματα, σε συνδυασμό με αναποτελεσματικό φορολογικό σύστημα, τότε οι πιστωτές εκφράζουν ανησυχίες παρόλο που το κράτος θα συντηρεί σταθερό το λόγο του χρέους προς το ΑΕΠ (Daniel, 2006).

Σύμφωνα με τον Neck (2008), η βιβλιογραφία έχει προτείνει διάφορες μεθόδους για να καθορίσει και να αξιολογήσει τη βιωσιμότητα του χρέους. Η βιωσιμότητα του χρέους μπορεί να θεωρηθεί ως βραχυπρόθεσμη, μεσοπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη έννοια. Το δημόσιο χρέος και τα ελλείμματα μπορούν να μετρηθούν μικτά ή καθαρά, συμπεριλαμβανομένων ή εξαιρουμένων των υποχρεώσεων των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης και τα άλλα αντικείμενα. Παρά το γεγονός ότι η βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών έχει συζητηθεί για περισσότερο από έναν αιώνα εξακολουθεί να είναι μια ασαφής έννοια. Ενώ είναι διαισθητικά σαφές ότι μια βιώσιμη

πολιτική πρέπει να είναι τέτοια ώστε να αποφεύγεται η πτώχευση, δεν υπάρχει κανένας ορισμός του τι αποτελεί ακριβώς μια βιώσιμη κατάσταση του χρέους (Neck, Sturm, 2008).

Αντίθετα, το ΔΝΤ και αρκετοί οικονομολόγοι και πολιτικοί στο εξωτερικό, δίνουν έμφαση στην αναγκαιότητα για νέα αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους, λόγω της μη βιωσιμότητας του. Παρόλα αυτά οι Έλληνες πολιτικοί υποστηρίζουν ότι το χρέος της ελληνικής οικονομίας είναι βιώσιμο. Στην πραγματικότητα θεωρούν ότι οι σύγχρονες απόψεις για το χρέος δεν εξαρτώνται από την βιωσιμότητά του αλλά από την δυνατότητα της χώρας να το εξυπηρετήσει. Αυτό ισχύει αν λάβουμε υπόψη ότι τα δημοσιονομικά ελλείμματα κάθε χρόνο μαζί με το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους έχουν μια καθοδική πορεία, σε αντίθεση με τη διάρκεια του χρέους που αυξάνεται. Η ραγδαία αύξηση της ανεργίας, το υπέρογκο χρέος της Ελλάδας, η εξαιρετικά ελάχιστη ανάπτυξη της οικονομίας, η μαζική έξοδος κεφαλαίων, επιχειρήσεων και νέων ανθρώπων από την χώρα, η φοροδιαφυγή, τα επιτόκια του δανεισμού της χώρας στο μέλλον και πολλά άλλα έχουν την δυνατότητα να ανατρέψουν τις απόψεις για το πρωτογενές πλεόνασμα του κρατικού προϋπολογισμού και εντάσσονται στις ξεπερασμένες απόψεις ερμηνείας της βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους (Μάρδας, 2015).

Υποστηρίζεται ότι το 2030, η Ελλάδα θα έχει την δυνατότητα να εξοφλήσει τα χρέη της χωρίς κόπο. Όμως τα χαμηλά επιτόκια δανεισμού της χώρας από τα κράτη δεν θα ισχύουν για πάντα. Όταν φτάσει η στιγμή της αναχρηματοδότησης του χρέους της Ελλάδας και απευθυνθεί στις αγορές, όπως έγινε και πρόσφατα άλλωστε, τότε δεν είναι γνωστό το ύψος που θα κυμαίνονται τα επιτόκια. Εάν τα επιτόκια έχουν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό θα ασκήσουν επίδραση στο κόστος εξυπηρέτησης του χρέους της Ελλάδας (Μάρδας, 2015).

Ένας άλλος παράγοντας που μπορεί να οδηγήσει στη μη βιωσιμότητα του χρέους σύμφωνα με τον Daniel (2006) είναι οι προσδοκίες της αγοράς που παίζουν σημαντικό ρόλο. Ο χειρισμός των προσδοκιών είναι ιδιαίτερα σημαντικός εφόσον οι χώρες είναι σε θέση να διαβεβαιώσουν τις αγορές για τις μελλοντικές τους δημοσιονομικές πολιτικές. Αυτή η υπόθεση έχει ως αποτέλεσμα τα κράτη να μπορούν να συντηρήσουν υψηλά επίπεδα χρέους από ότι σε άλλη περίπτωση. Οι κυβερνήσεις οφείλουν να υποστηρίξουν ότι το χρέος είναι διαχειρίσιμο και έτσι θα παραμείνει. Τα μεσοπρόθεσμα δημοσιονομικά πλαίσια και οι ισχυροί θεσμοί, όπως η ικανοποιητική φορολογική διοίκηση και ο ικανοποιητικός εξοπλισμός διαχείρισης δαπανών, μπορούν να βοηθήσουν στην βελτίωση της πολιτικής και των προσδοκιών (Daniel, 2006).

Σύμφωνα με τον Afonso (2000), όταν ο δείκτης του χρέους καταλήγει σε υπερβολική τιμή τότε η βιωσιμότητα αμφισβητείται εντελώς. Αυτός είναι ένας άλλος ορισμός κατά τον οποίο, όταν τα έσοδα της κυβέρνησης δεν είναι αρκετά για να χρηματοδοτήσουν το κόστος που συνδέεται με τη νέα έκδοση τίτλων δημόσιου χρέους ή σύμφωνα με τον Keynes, όταν τεθεί ότι οι απαιτήσεις των ομολογιούχων είναι περισσότερες από ότι οι φορολογούμενοι μπορούν να υπομείνουν οικονομικά (Afonso, 2000).

Ακόμη, όταν η κυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να καλύψει το δημόσιο χρέος της χωρίς να ενδείκνυται μια τεράστια διόρθωση των μελλοντικών εσόδων (δηλαδή των φόρων) ή των πρωτογενών (δηλαδή χωρίς τους τόκους) δαπανών τότε το χρέος της θεωρείται βιώσιμο. Για να συμβούν όμως τα παραπάνω η κυβέρνηση πρέπει να είναι μεσοπρόθεσμα χωρίς προβλήματα φερεγγυότητας και χωρίς βραχυπρόθεσμο πρόβλημα ρευστότητας (να είναι ικανή να αντεπεξέλθει στις υποχρεώσεις της όταν αυτές λήγουν) (Daniel, 2006). Ως επί το πλείστον, οι τρεις παράγοντες που καθορίζουν τη φερεγγυότητα και τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους είναι: (Alogoskoufis, 2012).

- το πρωτογενές πλεόνασμα ως ποσοστό του ΑΕΠ,
- το πραγματικό επιτόκιο των ομολόγων του δημοσίου,
- ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ.

Όπως επισημαίνεται, η Ελλάδα έχει ένα από τα υψηλότερα επίπεδα χρέους του δημόσιου τομέα στον κόσμο, σε αντίθεση με άλλες προηγμένες οικονομίες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο. Επιπλέον το μεγαλύτερο μέρος των αποθεμάτων του χρέους των Ελλήνων οφείλεται στα «επίσημα ιδρύματα» όπως το ΔΝΤ, την ΕΚΤ και τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης, στο πλαίσιο των προγραμμάτων διάσωσης τους. Η ριζοσπαστική αριστερά πτέρυγα του Σύριζα, και οι περισσότεροι οικονομολόγοι, έχουν υποστηρίξει ότι αυτό το βάρος του χρέους είναι μη βιώσιμο και ότι απαιτείται κάποια μορφή ελάφρυνσης του χρέους. Ορισμένοι, ωστόσο, υποστηρίζουν ότι δεν πρέπει να εξεταστεί το συνολικό ποσό του χρέους, αλλά αντί αυτού να επικεντρωθεί το ετήσιο κόστος εξυπηρέτησης της οφειλής αυτής. Με άλλα λόγια, ποιο είναι το πραγματικό κόστος αυτού του χρέους. Το μεγαλύτερο μέρος του χρέους οφείλεται σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης, με πολύ χαμηλά επιτόκια και πολύ μεγάλης διάρκειας. Το ΔΝΤ από τη μεριά του, εκτιμά ότι το ελληνικό χρέος του δημόσιου τομέα δεν είναι βιώσιμο και έχει επανειλημμένα

ζητήσει την ελάφρυνση του χρέους. Μια ανάλυση της βιωσιμότητας του χρέους από τις υπηρεσίες του ΔΝΤ δηλώνει απερίφραστα ότι οι χρηματοδοτικές ανάγκες μέχρι τα τέλη του 2018 εκτιμούνται σε 85 δις ευρώ και το χρέος αναμένεται να κορυφωθεί σε σχεδόν 200% του ΑΕΠ μέσα στα επόμενα χρόνια. Το χρέος στην Ελλάδα μπορεί αυτήν τη στιγμή να γίνει βιώσιμο, μόνο με μέτρα ελάφρυνσης του χρέους που υπερβαίνουν κατά πολύ αυτό που η Ευρώπη ήταν πρόθυμη να εξετάσει (Harari, 2015).

Η Ελληνική κυβέρνηση απέτυχε να εφαρμόσει τα μέτρα για τη μεταρρύθμιση στο παρελθόν με τα προγράμματα διάσωσης, τα οποία οδήγησαν σε υψηλότερα επίπεδα χρέους. Επίσης, με το κλείσιμο των τραπεζών (για τρεις εβδομάδες) και με την επιβολή ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων δημιουργήθηκε ένα βαρύ τίμημα για το τραπεζικό σύστημα και την οικονομία, με αποτέλεσμα την επιδείνωση της βιωσιμότητας του χρέους. Η σύνοδος κορυφής των ηγετών της Ευρωζώνης, πριν την συμφωνία για ένα νέο τρίτο πρόγραμμα διάσωσης, δήλωσε ότι κάποια μορφή ελάφρυνσης του χρέους θα μπορούσε να χορηγηθεί στην Ελλάδα από την Ευρωζώνη. Σημειώνει ρητά ότι «ονομαστικό κούρεμα του χρέους δεν μπορεί να γίνει». Δεν μπορεί το χρέος απλά να διαγραφεί. Αντ' αυτού, η ελάφρυνση του χρέους είναι πιθανό να λάβει μία από τις ακόλουθες μορφές:

- Επέκταση της διάρκειας των δανείων από τα προγράμματα διάσωσης, που σημαίνει ότι η Ελλάδα έχει περισσότερο χρόνο για να ξεπληρώσει τα δάνεια της.
- Εξασφάλιση των σταθερών χαμηλών επιτοκίων, αν και δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια για να μειωθεί, καθώς είναι ήδη πολύ χαμηλά (Harari, 2015).

Σύμφωνα με το άρθρο του Consiglio (2015), η χώρα χρειάζεται μείωση του χρέους. Αυτό μπορεί να γίνει με την αναδιάταξη των δανειακών υποχρεώσεων. Η μείωση του χρέους δεν θα πρέπει να αναβληθεί για κάποιο αόριστο μέλλον, διότι η υιοθέτηση της τακτικής άποψης ότι το χρέος είναι βιώσιμο θα έχει αποτύχει. Οι πολυπόθητες άμεσες ξένες επενδύσεις δεν μπορούν να έλκονται από μία χώρα η οποία είναι πολύ πιθανό να μην μπορεί να αντεπεξέλθει στο πρόγραμμα. Η Ελλάδα και οι πιστωτές της θα πρέπει να βάλουν «στοίχημα» για το μέλλον, καθώς η συμφωνία για το χρέος δεν μπορεί να επιτευχθεί τώρα ,πρώτον γιατί υπάρχουν πραγματικές διαφορές απόψεων σχετικά με τη βιωσιμότητα του χρέους ,δεύτερον υπάρχει

έλλειψη εμπιστοσύνης και τέλος η πολιτική είναι δυσμενής σε Γερμανία και σε χώρες της βόρειας ΕΕ (Consiglio, Zenios, 2015).

Το Δεκέμβριο του 2016 οι υπουργοί οικονομικών της Ευρωζώνης συμφώνησαν να εφαρμόσουν βραχυπρόθεσμα μέτρα για την ελάφρυνση του χρέους της Ελλάδας και για να πετύχουν πρωτογενές πλεόνασμα στο 3,5% του ΑΕΠ το 2018. Τα μέτρα αυτά ελάφρυνσης είναι αρχικά οι δόσεις για την αποπληρωμή του χρέους να είναι πιο μικρές, η μείωση των επιτοκίων και τέλος αφορά τα ομόλογα που διευρύνεται ο χρόνος ωρίμανσης τους. Αυτά τα μέτρα υποστήριξαν ότι θα βελτιώσουν την βιωσιμότητα του χρέους³.

Η εκτίμηση από τον διεθνή οίκο Morgan Stanley για την βιωσιμότητα του χρέους της Ελλάδας, είναι ότι η οικονομία μεν σταθεροποιείται αλλά δυστυχώς δεν υπάρχουν οι προοπτικές μιας βιώσιμης ανάπτυξης ακόμη. Παρόλο που το ΑΕΠ θα κυμανθεί στο ίδιο επίπεδο το 2017, σύμφωνα με εκτιμήσεις, η Ελλάδα δεν μπορεί να ευελπιστεί σε μια ανάπτυξη, τουλάχιστον προσωρινά, διότι είχε ξανασυμβεί και στο παρελθόν⁴.

Ο υπουργός Οικονομίας και Ανάπτυξης, Δημήτρης Παπαδημητρίου, εκτιμά εφικτό το στόχο η Ελλάδα να πετύχει πρωτογενές πλεόνασμα 3,5% το 2018 χωρίς πρόσθετα μέτρα. Με την ελάφρυνση του χρέους κατά 22% έως το 2060 είναι εφικτό. Επίσης όσον αφορά τις επενδύσεις, ανέφερε ότι υπάρχει επενδυτικό ενδιαφέρον όχι μόνο στο κλάδο του τουρισμού αλλά και της βιομηχανίας μετά από συναντήσεις με ξένους και Έλληνες επενδυτές. Ακόμη αναφέρει, ότι δεν θα υπάρξει νέα ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών διότι μπορούν να αντεπεξέλθουν στον όγκο των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Συμπεράνει, ότι λόγω μνημονίων είναι δύσκολο, ακόμη, να υπάρξει μείωση φόρων⁵.

Σύμφωνα με τον αναπληρωτή Χουλιαράκη υπουργό Οικονομικών η Ελλάδα λόγω ύφεσης και υψηλής ανεργίας είναι αρκετά ανέφικτο να πετύχει ένα πρωτογενές πλεόνασμα 3,5%. Λίγες

³ <http://www.kathimerini.gr/886571/article/epikairothta/politikh/eurogroup-symfwnia-gia-vraxyprosma-metra-elafrynshs-toy-xreous>

⁴ <http://www.euro2day.gr/news/market/article/1500767/morgan-stanley-h-ellada-vlepei-fos-sto-toynel-to-2.html>

⁵ <http://www.voria.gr/article/papadimitriou-den-tha-odigithoume-se-ekloges-efikto-to-pleonasma-35>

χώρες κατάφεραν να διατηρήσουν πλεόνασμα 3% πάνω από τρία έτη⁶. Υπάρχει ασυμφωνία ακόμη και μεταξύ των μελών της κυβέρνησης σχετικά με το αν είναι εφικτό ένα πλεόνασμα 3,5%.

Το ΔΝΤ, δεν θεωρεί εφικτό το πρωτογενές πλεόνασμα του προϋπολογισμού 3,5% το 2018, αντίθετα εκτιμά ότι θα διαμορφωθεί στο 1,6% του ΑΕΠ. Το οποίο θα διατηρηθεί μέχρι και το 2020. Σε αντίθεση με το πρόγραμμα προσαρμογής που έχει συμφωνήσει η Κυβέρνηση με τους δανειστές που εκτιμά ότι το πρωτογενές πλεόνασμα θα είναι 3,5% το 2018 και θα παραμείνει στο επίπεδο αυτό. Επίσης το ΔΝΤ εκτιμά ότι το δημόσιο χρέος της Ελλάδας θα αυξηθεί από 183,4% του ΑΕΠ που ήταν το 2016 φτάνοντας το 184,7% του ΑΕΠ το 2017. Μια μείωση, σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΔΝΤ, θα παρουσιάσει το δημόσιο χρέος το 2021 στο 169,2 του ΑΕΠ. Τέλος, με τις προβλέψεις του ΔΝΤ, τα έσοδα θα μειωθούν το 2017 σε 46,2% του ΑΕΠ από 47,2% του ΑΕΠ που ήταν το 2016⁷.

⁶ <http://www.capital.gr/story/3167125>

⁷ <http://www.enikonomia.gr/economy/119712,dnt-sto-1847-tha-afxitheito-2017-to-elliniko-dimosio-chreos.html>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:

Η εξέλιξη του ελληνικού χρέους.

5.1 Η ιστορία του Διεθνούς δημόσιου χρέους:

Το δημόσιο χρέος των 20 μεγαλύτερων οικονομιών του κόσμου (G-20), το 1880 ανερχόταν σε 45% του ΑΕΠ. Όμως έφτασε στο 80% το 1932 λόγω της μεγάλης ύφεσης (Συριόπουλος, Παπαδάμου, 2014). Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, το εξωτερικό χρέος των αναπτυσσόμενων χωρών ήταν σχετικά σε χαμηλά επίπεδα. Τότε, το συνολικό μακροπρόθεσμο διεθνές χρέος των αναπτυσσόμενων χωρών ανήλθε σε περίπου 45 δις. \$ ή περίπου 7% του συνολικού ΑΕΠ των χωρών αυτών. Στις αρχές του 1970, το περισσότερο διεθνές δημόσιο χρέος οφειλόταν σε διμερείς ή πολυμερείς επίσημους πιστωτές. Το περισσότερο από το 50% του συνόλου του μακροπρόθεσμου διεθνούς δημόσιου χρέους οφείλονταν σε ιδιώτες πιστωτές και περίπου 25% του συνόλου οφειλόταν σε πολυμερείς οργανισμούς. Το χρέος άρχισε να αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς μετά το 1973, με την πετρελαϊκή κρίση, και στη συνέχεια και πάλι μετά την κρίση χρέους που ξεκίνησε στο Μεξικό το 1982. Στη δεκαετία του 1980, περίπου τα δύο τρίτα του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών οφείλονταν σε ιδιώτες πιστωτές που λάμβαναν τη μορφή κοινοπρακτικού τραπεζικού δανεισμού και μόνο το 7% πήρε τη μορφή διεθνών ομολόγων. Μέχρι το 1987, το συνολικό μακροπρόθεσμο διεθνές χρέος των αναπτυσσόμενων χωρών ήταν κοντά στα 900 δις \$, που αντιστοιχούσε στο 30% του συνολικού ΑΕΠ των χωρών. Το 1995, το διεθνές χρέος αντιπροσώπευε περισσότερο το 50% του συνολικού χρέους των χωρών αυτών. Ενώ η αξία του δολαρίου του συνολικού χρέους συνέχισε να αυξάνεται μέχρι το 2004 (όταν κορυφώθηκε στα \$ 1.500 δις), ο μέσος λόγος χρέους προς το ΑΕΠ των αναπτυσσόμενων χωρών είχε σταθεροποιηθεί γύρω στο 28% κατά το πρώτο εξάμηνο της δεκαετίας του 1990 και στη συνέχεια άρχισε να μειώνεται με ταχύτατους ρυθμούς, φθάνοντας στο 9,5% του ΑΕΠ το 2007. Μέχρι το 2007, το μερίδιο του διεθνούς χρέους ήταν αρκετά κάτω από το 25%. Αυτή η υποχώρηση από τη διεθνή αγορά δανεισμού είχε σημαντικές συνέπειες για την οικονομική πολιτική (Panizza, et al., 2010).

5.2 Το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα:

Το δημόσιο χρέος της Ελλάδας, αυξήθηκε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες και αυτή η τάση συνοδευόταν σε γενικές γραμμές από την αύξηση του δημόσιου τομέα. Υποστηρίζεται ότι το χρέος σε περίοδο πολέμου μπορεί να είναι λιγότερο προβληματικό για τη μελλοντική ανάπτυξη, ενώ οι εκρήξεις του χρέους σε καιρό ειρήνης μπορεί να επιμείνουν για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα. Πριν από τον 20ο αιώνα, η συσσώρευση του δημόσιου χρέους ήταν σε γενικές γραμμές αργή και συνέβη κυρίως σε σχέση με τους πολέμους (Checherita, Rother, 2012).

Η Ελλάδα κατέγραψε υψηλά ποσοστά δημόσιων χρεών, όλων των εποχών προς το ΑΕΠ, που κυμάνθηκε στο 175% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος της χώρας το 2013, ενώ το 1980 το χρέος ήταν τόσο χαμηλά όσο το 23% του ΑΕΠ. Από το 1980 έως το 2014 η αξιοσημείωτη πληροφορία είναι ότι δεν υπάρχει ένας χρόνος που να παρατηρήθηκε πλεόνασμα, παρά μόνο έλλειμμα. Οι δαπάνες ήταν πάντα μεγαλύτερες από τα έσοδα. Το έτος 2000 ήταν σημαντικό, διότι σηματοδοτούσε την εισαγωγή του Ευρώ ως νέο κοινό νόμισμα, όπου υπήρξε μια συνεχής παράλληλη αύξηση τόσο των εσόδων όσο και των δαπανών. Ένα άλλο σημαντικό έτος ήταν το 2004, όπου ήταν η χρονιά των αλλαγών στην κυβέρνηση, μετά από μια δεκαετία της σοσιαλδημοκρατικής κυριαρχίας (ΠΑΣΟΚ) (Mantalos, 2015).

Πέντε φορές από τα χρόνια του αγώνα της ανεξαρτησίας έχει πτωχεύσει η Ελλάδα (Καρανάτση, 2012; Kashyap, 2015). Μεγάλο μέρος του δημόσιου χρέους οφειλόταν στις τράπεζες έξω από την Ελλάδα, με τα μεγαλύτερα ποσά στη Γαλλία και τη Γερμανία (Kashyap, 2015). Εν συντομία τα δημόσια εξωτερικά χρέη ταυτίζονται με μεγάλα εθνικά γεγονότα. Με την εθνική ανεξαρτησία είχαμε τα πρώτα δάνεια (Ζουμπουλάκης, 2015). Όμως επισήμως δύο φορές έκανε στάση πληρωμών, η μια το 1893 και η δεύτερη το 1932. Η εποχή επί Καποδίστρια δεν υπολογίζεται διότι το ελληνικό κράτος δεν είχε συσταθεί, το 1843 τελούσε ήδη υπό αποκλεισμό και το 1943 είχε να κάνει με εξωτερικούς παράγοντες (Αλογοσκούφης, Λαζαρέτου 2002).

Το 1827 υπήρξε στάση πληρωμών όπου, η κύρια αιτία της εμφάνισης του χρέους ήταν η αδυναμία καταβολής των τοκοχρεολυσίων προς την Αγγλία. Το 1843 υπήρξε προσωρινή αναστολή της πληρωμής των χρεών, όπου η διακοπή εξόφλησης των δόσεων κοινοπρακτικού δανείου των 60 εκ. γαλλικών φράγκων ήταν η κύρια αιτία που προκλήθηκε η χρεοκοπία το 1843. Με αυτό το δάνειο θα εξοφλούσαν τα δάνεια της ανεξαρτησίας. Για να αντιμετωπίσει

αυτή την χρεοκοπία το Ελληνικό κράτος διέκοψε τις πιστωτικές γραμμές με το εξωτερικό, και στράφηκε στον εσωτερικό δανεισμό για να χρηματοδοτήσει το χρέος του (Αλογοσκούφης, Λαζαρέτου 2002). Το 1827-1878 η Ελλάδα βρισκόταν εκτός των διεθνών χρηματαγορών. Ευτυχώς, το 1860 υπήρξε μια προσωρινή ανάπαυση πληρωμής του χρέους, στη συνέχεια το 1864 εγκρίθηκε μια νέα συμφωνία και αναδιάρθρωση του χρέους έτσι ώστε το 1878-1879 να ανοίξουν οι δρόμοι για τις δανειοδοτήσεις, όμως τελικά κατέληξε σε πτώχευση το 1893. Το 1879 υπήρξε η έξοδος στις διεθνείς αγορές (Καρανάτση, 2012). Η χρεοκοπία του 1893 προήλθε από την αδυναμία του κράτους να εξυπηρετήσει τα δάνεια αξίας 585.4 εκ χρυσών φράγκων, τα οποία χρησιμοποιούνταν για την εξυπηρέτηση παλαιών δανείων (Αλογοσκούφης, Λαζαρέτου, 2002), με τον Διεθνή Έλεγχο (Ζουμπουλάκης, 2015). Για να βρεθεί μια λύση σε όλα αυτά, το Ελληνικό κράτος το 1897 κατέφυγε στο Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο και αναγκάστηκε να εισπράξει φόρους, οι οποίοι μπήκαν σε είδη μονοπωλίου όπως, το αλάτι, το πετρέλαιο, τα σπίρτα και άλλα (Αλογοσκούφης, Λαζαρέτου, 2002). Ο οικονομικός έλεγχος και η τρόικα είναι συνηθισμένα για το κράτος (Καρανάτση, 2012). Έπειτα το 1898, υπήρξε διακανονισμός από τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο ώστε να καταλήξει το 1921 σε στάση πληρωμών και το 1922 σε αναγκαστικό δάνειο που θα έφερνε την σωτηρία στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα το 1932 πάλι κατέφυγε σε παύση πληρωμών (Καρανάτση, 2012). Οι κύριες αιτίες που προκάλεσαν την χρεοκοπία του 1932 ήταν οι κερδοσκοπικές επιθέσεις στην δραχμή, μετά την κατάρρευση του «χρυσού κανόνα». Το 1932 η συνολική αξία συσσωρευμένων δανείων ανερχόταν στα 2.868,1 εκ χρυσά φράγκα. Με έναν τελικό διακανονισμό όλων των προπολεμικών χρεών της Ελλάδος η κρίση αυτή αντιμετωπίστηκε, όπου οι τελικές αποπληρωμές των δανείων να γίνουν το 1967 (Αλογοσκούφης, Λαζαρέτου 2002). Το 1964 συμφωνήθηκε μια σύμβαση για να ρυθμίζονται τα προπολεμικά χρέη, στη συνέχεια το 1973 και το 1978 ήρθαν οι πετρελαϊκές κρίσεις και τέλος το 1985 η Ελλάδα βρισκόταν πάλι στα πρόθυρα της χρεοκοπίας (Καρανάτση, 2012). Παρακάτω, παρουσιάζονται αναλυτικά τα γεγονότα.

5.2.1 Πρώτη περίοδος του Ελληνικού κράτους (1824-1897).

Από το 1824-1897, η Ελλάδα έλαβε 10 εξωτερικά δάνεια, συνολικά 770 εκ. γαλλικά φράγκα. Όμως, από τα 770 εκ. εισέπραξε 464,1 εκ. γαλλικά φράγκα και το υπόλοιπο ποσό κρατήθηκε για διάφορα έξοδα και ως αμοιβή των αναδόχων τραπεζών (Ηλιαδάκης, 2003).

5.2.1.1 Περίοδος 1824-1827 (Πτώχευση 1827).

Το 1824 και το 1825 η Ελλάδα έλαβε τα πρώτα δάνεια από τους ξένους ιδιώτες (Καρανάτση, 2012; Ζουμπουλάκης, 2015). Υπέγραψε ομόλογα ύψους 59 στερλινών για το 1824 και 55,5 για το δάνειο του έτους του 1825 (Ζουμπουλάκης, 2015). Η ονομαστική αξία και των δυο δανείων ανερχόταν στα 2,8 εκ. στερλίνες, όμως στην Ελλάδα έφτασαν 540.000 στερλίνες, ενώ το υπόλοιπο ποσό κρατήθηκε για εγγυήσεις, μεσιτικά και τόκους. Από τις 540.000, οι 392.000 δόθηκαν για ατμόπλοια και φρεγάτες, ενώ τα υπόλοιπα σε μισθούς των ναυτικών πολιτικών στρατιωτικών (Καρανάτση, 2012). Με αποτέλεσμα η Ελλάδα να μην μπορέσει να τα αποπληρώσει και να καταλήξει σε στάση πληρωμών (Ζουμπουλάκης, 2015).

5.2.1.2 Το πρώτο δάνειο της ανεξαρτησίας.

Στην αρχή της επανάστασης, στην περίοδο του 1821 έως 1823, λόγω της αβέβαιης πορείας και της έλλειψης της διοικητικής αρχής γίνονται ανεπιτυχείς προσπάθειες για την εξασφάλιση των χρημάτων από το εξωτερικό. Έπειτα όμως, άλλαξε το περιβάλλον και οι Μεγάλες δυνάμεις για να εξυπηρετήσουν τον εαυτό τους ενίσχυσαν με οικονομική βοήθεια και την Ελλάδα. Το πρώτο δάνειο υπογράφηκε το 1824 με ονομαστική αξία 800.000 λίρες στερλίνες. Με την έκδοση αυτού του δανείου κρατήθηκαν για προκαταβολικούς τόκους και προμήθειες 123.000 λίρες στερλίνες και για εγγύηση υποθήκευσαν τα εθνικά κτήματα και τα δημόσια έσοδα. Για τη διαχείριση του δανείου ορίστηκαν δυο τριμελείς επιτροπές, μια στην Ελλάδα και μια στην Αγγλία. Κατά την επιτέλεση του πρώτου δανείου παρατηρήθηκαν καθυστερήσεις στην καταβολή των δόσεων (Ηλιαδάκης, 2003; Ρωμαίος, 2012).

5.2.1.3 Το δεύτερο δάνειο της ανεξαρτησίας.

Το 1825 υπογράφηκε και το δεύτερο δάνειο της ανεξαρτησίας, επίσης ομολογιακό. Η ονομαστική του αξία ήταν 1 εκ. λίρες στερλίνες. Όμως, με την έκδοση του δανείου κρατήθηκαν για προμήθειες και χρεολύσια 284.000 λίρες στερλίνες. Έτσι στην Ελλάδα έμειναν 816.000 λίρες στερλίνες. Το ίδιο έτος τον Δεκέμβριο αναζήτησαν και τρίτο δάνειο και επιχειρήθηκε εσωτερικός δανεισμός όπου τέθηκαν σε υποθήκη τα εθνικά κτήματα (Ηλιαδάκης, 2003).

Τον Απρίλιο του 1826 που ανέλαβε την κυβέρνηση ο Ανδρέας Ζαΐμης, στο ταμείο υπήρχαν 16 γρόσια, ούτε καν μια λίρα (Ανδρεάδης, 2012). Ο ελληνικός λαός για να μπορέσει να

αντεπεξέλθει πουλούσε προσωπικά αντικείμενα, τη στιγμή που η αξία των μετάλλων είχε μειωθεί σε αντίθεση με τις τιμές των ειδών διατροφής και πολλοί ναυτικοί κατέφυγαν στην πειρατεία. Παράλληλα τα έσοδα του δημοσίου μειώθηκαν ραγδαία από 5,5 εκ. το 1825 σε 1,6 εκ. το 1826. Έτσι ο Καποδίστριας, το 1827, ζήτησε από τις Μεγάλες δυνάμεις να χορηγήσουν νέο δάνειο στην Ελλάδα ύψους 60 εκ φράγκων, για να εξοφληθούν οι τόκοι των δύο αγγλικών δανείων (Ηλιαδάκης, 2003; Ρωμαίος, 2012; Καρανάτση, 2012).

5.2.2 Περίοδος 1828-1843- (Πτώχευση 1843).

5.2.2.1 Το δάνειο των 60 εκ φράγκων.

Όταν εκλέχθηκε στην Τροιζήνα ο Καποδίστριας, το ταμείο παρουσίαζε έλλειμμα και επιχείρησε να διορθώσει τα οικονομικά της χώρας με ένα νέο δάνειο το 1830 (Ζουμπουλάκης, 2015; Ηλιαδάκης, 2003). Ο προϋπολογισμός της περιόδου 1829-1830, ανερχόταν στα 10.530.000 φράγκα και το έλλειμμα στα 4.800.000 φράγκα. Όμως αυτό το έλλειμμα προερχόταν από την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού. Οι προσπάθειες για την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού απέτυχαν (Ηλιαδάκης, 2003). Όμως πριν προλάβει να κλείσει την συμφωνία ο Καποδίστριας δολοφονήθηκε το 1831 (Ζουμπουλάκης, 2015; Ηλιαδάκης, 2003). Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια το 1831 η Ελλάδα είχε βυθιστεί στην άβυσσο. Από το 1828-1833 τα έσοδα στο δημόσιο ταμείο ήταν 24 εκ φράγκα. Στην συνέχεια, μετά τον Καποδίστρια ανέλαβε την κυβέρνηση ο Όθωνας το 1832 (Ηλιαδάκης, 2003). Όπου με την συνθήκη του Λονδίνου, οι Μεγάλες δυνάμεις και η Βαυαρία εγγυήθηκαν ένα δάνειο ύψους 60 εκ φράγκα, τα οποία ήταν για την ανοικοδόμηση της Ελλάδας. Όμως η χώρα έλαβε μόνο τα 27, τα υπόλοιπα τα κράτησαν οι δανειστές και ανάγκασαν να καταβληθούν τα ποσά που πήραν για προμήθεια, τα ποσά που αφορούσαν μισθούς στρατιωτικών και άλλα τόσα. (Ζουμπουλάκης, 2015; Καρανάτσης, 2012). Το δάνειο των 60 φράγκων υπογράφηκε το 1833 (Ζουμπουλάκης, 2015), το οποίο η Ελλάδα θα το έπαιρνε σε 3 δόσεις (Ηλιαδάκης, 2003; Ρωμαίος, 2012). Δυστυχώς όμως, η διαχείριση των δυο πρώτων δόσεων αυτού του δανείου δεν ήταν καλύτερη από των δανείων της ανεξαρτησίας. Έπειτα η Ρωσία για πολιτικούς λόγους απαίτησε την άμεση καταβολή των τοκοχρεολυσίων των πρώτων δυο δόσεων του 1833 και την επιστροφή των προκαταβολών της 3ης δόσης του δανείου των 60 εκ. φράγκων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, ο Όθωνας να αναγκαστεί να καταφύγει σε αντιλαϊκά μέτρα, δηλαδή, σταμάτησε την εκτέλεση έργων και ανέστειλε την καταβολή μισθών. Η κάθε μια εγγυήτρια δύναμη εγγυήθηκε για το 1/3

του δανείου με μια διαφορά, την τρίτη δόση η οποία ήταν 20 εκ. γαλλικά φράγκα και δεν καταβλήθηκαν ποτέ στη χώρα. Δηλαδή ο Όθωνας πήρε από τις δύο προηγούμενες δόσεις ένα σύνολο 20. εκ γαλλικά φράγκα, όπου οι Έλληνες δε τα είδαν στις τσέπες τους μιας και το 57% κατακρατήθηκε από την δανειοδότη τράπεζα στο εξωτερικό, ενώ το υπόλοιπο σπαταλήθηκε από την αντιβασιλεία κυρίως σε έξοδα του Βαυαρικού στρατού. Τελικά η καθαρή εισροή, από το δάνειο, για την Ελλάδα ήταν μόλις 14,2%. Όμως οι Μεγάλες δυνάμεις δεν δέχτηκαν να συνάψουν ένα νέο δάνειο και ήρθαν σε διαπραγμάτευση για μνημόνιο και τα μέτρα λιτότητας ήταν καταστροφικά για την Ελλάδα. Τα μέτρα αυτά ήταν: απόλυση του 1/3 των δημοσίων υπαλλήλων και περικοπές στους μισθούς τους, παύση πληρωμής των συντάξεων, αύξηση δασμών και πολλά ακόμη (Καρανάτσης, 2012).

5.2.2.2 Το Βαυαρικό δάνειο.

Λόγω της αργοπορίας της καταβολής της 3^{ης} δόσης του δανείου των 60 εκ φράγκων η ελληνική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να καταφύγει στη βαυαρική αυλή και στον τραπεζίτη Έιχταλ. Έτσι χορηγήθηκε ένα νέο δάνειο ύψους 4.494.505 δραχμών μετά από κρατήσεις βέβαια (Ηλιαδάκης, 2003). Στα τέλη του 1859 η Ελλάδα έναντι του δανείου όφειλε υπερτριπλάσια των όσων λογιστικά είχε επωφεληθεί από το δάνειο (Ανδρεάδης, 2012), και η βαυαρική κυβέρνηση ζήτησε την αποπληρωμή του δανείου, όμως η Ελλάδα δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει, διότι έδινε βαρύτητα στην εξόφληση των 60 εκ φράγκων. Τελικά, το 1880 διακανονίστηκε το βαυαρικό δάνειο (Ηλιαδάκης, 2003).

5.2.2.3 Η διαχείριση του δανείου των 60 εκ. φράγκων.

Η τρίτη δόση του δανείου ολοκληρώθηκε το 1842 με το ποσό των 63.924.559 δραχμών. Μέχρι το τέλος του 1843 η Ελλάδα είχε καταβάλει για τοκοχρεολύσια και έξοδα έκδοσης το 62,65% του δανείου. Το 23,1% του δανείου σπαταλήθηκε για την απόσβεση των παλαιών χρεών και στην Ελλάδα έμεινε μόνο το 14,23%. Το μεγαλύτερο μέρος του δανείου δαπανήθηκε στο στρατό, στην κρατική γραφειοκρατία και στην εξυπηρέτηση των δανειακών υποχρεώσεων ενώ δεν είχαν επενδυθεί καθόλου χρήματα για την αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πόρων της χώρας. Την περίοδο 1833-1835 το έλλειμμα ήταν 12,5 εκ. δραχμές και η Ελλάδα είχε χρεωθεί τα 2/3 του δανείου των 60 εκ. φράγκων, τα οποία είχαν εξαντληθεί μέχρι το 1835. Στην συνέχεια το έλλειμμα την περίοδο 1833 έως 1843 ήταν 14,2 εκ. δραχμές. Για δεύτερη φορά το 1843 δήλωνε πτώχευση η Ελλάδα αδυνατώντας να καταβάλει τα τοκοχρεολύσια του Μαρτίου του

1843 (Ηλιαδάκης, 2003). Δυστυχώς όμως μετά την πτώχευση του 1843 η Ελλάδα βρέθηκε εκτός αγορών για 35 έτη (Καρανάτση, 2012; Ζουμπουλάκης, 2015).

5.2.3 Η προ Τρικούπη περίοδος (1862-1882).

Το 1862 οι Μεγάλες δυνάμεις εξέλεξαν νέο ηγεμόνα, τον Γεώργιο Α' (Ηλιαδάκης, 2003). Στη συνέχεια όμως το 1875, ανέλαβε ο Τρικούπης και η μόνη λύση για να ξαναβγεί στις αγορές η Ελλάδα ήταν να τακτοποιήσει τις υποχρεώσεις της. Έτσι το 1878 η Ελλάδα επωφελήθηκε από την διεθνή κρίση και ξαναβγήκε στις αγορές. Δυστυχώς όμως τα εννέα δάνεια που είχε λάβει μέχρι τότε δεν μπορούσε να τα ξεπληρώσει και πτώχευσε (Καρανάτση, 2012). Μέχρι το 1879 η Ελλάδα δεν συνέχισε σε σύναψη δανείων με το εξωτερικό διότι δεν είχε εξοφλήσει τα δάνεια της ανεξαρτησίας, με αποτέλεσμα να καταφύγει στον εσωτερικό δανεισμό κατά κύριο λόγο από την Εθνική Τράπεζα. Ωστόσο, την περίοδο εκείνη το χρέος ανερχόταν στα 145,5 εκ. φράγκα. Αν στο ποσό αυτό προσθέτονταν και οι διακανονισμοί των 25 εκ. φράγκων των δανείων της ανεξαρτησίας και η αναγνώριση του χρέους προς τον Όθωνα ύψους 4,5 εκ. φράγκα τότε το 1879 το συνολικό χρέος ανερχόταν στα 175,5 εκ. φράγκα. Όπου για την εξυπηρέτηση αυτού του ποσού απαιτούνταν το 40% των εσόδων (Ηλιαδάκης, 2003).

5.2.4 Περίοδος Τρικούπη (1882-1893).

Εκείνη την περίοδο κυβερνούσαν ο Τρικούπης και ο Δηλιγιάννης. Ο Τρικούπης ανέλαβε την εξουσία από το 1882 έως το 1890 δύο φορές, για την ακρίβεια 7,5 χρόνια, και ο Δηλιγιάννης, στη μέση αυτού του διαστήματος, μια φορά, για ένα χρόνο. Από το 1890 έως το 1893, όπου ανακοινώθηκε και η πτώχευση, υπήρξε αποσταθεροποίηση αφού αντικαθιστούνταν διαδοχικά πέντε κυβερνήσεις μέσα στα τρία αυτά χρόνια (Ηλιαδάκης, 2003).

Το 1884, υπογράφηκε νέο εξωτερικό δάνειο ύψους 170 εκ. χρυσών φράγκων, το οποίο ήταν για την εξόφληση των παλιών υποχρεώσεων της Ελλάδος. Επίσης το ίδιο έτος υπογράφηκε και νέο δάνειο με την Εθνική Τράπεζα ύψους 9 εκ.. Το 1885 η Ελλάδα ξανά ζήτησε τη βοήθεια της Εθνικής Τράπεζας, η οποία της χορήγησε 1,5 εκ. δραχμές και στην συνέχεια 24 εκ. δραχμές. Επιπλέον το 1886 υπέγραψε και άλλο εσωτερικό δάνειο ύψους 19 εκ. χρυσών φράγκων. Στη συνέχεια το 1887, για την κατασκευή πολεμικών πλοίων και πυροβολικού η Ελλάδα πήρε και άλλο δάνειο ύψους 135 χρυσών φράγκων, από τα οποία ένα ποσό διατέθηκε για την απόσβεση

του υπόλοιπου των δανείων του 1863 και 1870. Μετά σειρά είχε το δάνειο για την κατασκευή σιδηρόδρομου, όπου το 1888 και το 1889 εκδόθηκε νόμος ο οποίος επέτρεπε στην κυβέρνηση να προχωρήσει στη συνολογία πάγιου δανείου με ετήσιο τόκο 4%. Στη συνέχεια και άλλο δάνειο το 1892 υπογράφηκε από το ελληνικό κράτος, ύψους 16,5 εκ. χρυσών φράγκων με την Εθνική, Ηπείρου-Θεσσαλίας και Κωνσταντινουπόλεως. Η δημοσιονομική διαχείριση της περιόδου αυτής χαρακτηρίστηκε ως λανθασμένη και επιζήμια. Εκείνη την περίοδο η Ελλάδα είχε γίνει χώρος μαζικής εισροής ξένων δανειακών κεφαλαίων, τα οποία επενδύθηκαν σε παραγωγικούς κλάδους, όπως σιδηροδρομικούς σταθμούς και στη διώρυγα της Κορίνθου, της ελληνικής οικονομίας. Τα έσοδα ήταν λιγότερα στο δημόσιο ταμείο και οι εισπράξεις λιγότερες από ότι είχαν προϋπολογιστεί. Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής ήταν έντονο και παρατηρούνταν κυρίως στους πλούσιους που αργούσαν να πληρώσουν τους φόρους τους. Αυτή η κατάσταση, κυρίως επιβάρυνε τις ασθενέστερες τάξεις. Έτσι το κράτος κατέφυγε σε υπέρμετρο εξωτερικό δανεισμό, όπου την περίοδο 1879-1893 ο εξωτερικός δανεισμός έφτασε το ύψος των 640 εκ. φράγκων. Όμως δεν εισέπραξε ούτε το ποσό των 464 εκ. φράγκων λόγω εξόδων έκδοσης και αποσβέσεις παλαιότερων δανείων. Τελικά η Ελλάδα πήρε το ποσό των 350,7 εκ. φράγκων. Μετά όμως απόφ ανατροπή των Σωτηρόπουλου- Ράλλη ανέλαβε ξανά ο Τρικούπης με το «δυστυχώς επτωχέυσαμεν». Δεν γινόταν να χορηγηθεί νέο δάνειο διότι δεν είχαν ρυθμιστεί οι παλαιότερες οφειλές (Ηλιαδάκης, 2003). Από το 1824-1898 η Ελλάδα είχε τεθεί υπό έλεγχο, κάτι ανάλογο με το ΔΝΤ. Μέσα σε αυτό το διάστημα η χώρα μας πήρε περίπου 10 δάνεια (που ανέρχονταν στα 920 εκατ. Γαλλικών φράγκων, από τα οποία τα 270 διατέθηκαν για ανακεφαλαίωση τραπεζών και τα υπόλοιπα διατέθηκαν για τις αμοιβές των αγωνιστών του πολέμου του 1824, έξοδα της αντιβασιλείας, την οργάνωση του στρατού, για αποζημίωση στη Τουρκία, για τον ατυχή πόλεμο του 1897 και για την δημιουργία έργων υποδομής από τον Χ.Τρικούπη.) Σύμφωνα με τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, η Ελλάδα όφειλε να μεταρρυθμίσει μόνη της το φορολογικό της σύστημα. Παρόλα αυτά ούτε το φορολογικό ούτε το χρηματοπιστωτικό σύστημα διορθώθηκαν. Μολονότι συνέβησαν αυτά, ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος επέτρεψε στην Ελλάδα να παραμείνει στις διεθνείς αγορές και να δανείζεται μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους πρόσθετα 376 εκ γαλλικά φράγκα (Ζουμπουλάκης, 2015). Έτσι μέχρι το 1897, ο συνολικός δανεισμός έφτασε όπως αναφέρθηκε στα 770 εκ. γαλλικά φράγκα, από τα οποία η Ελλάδα είχε πάρει μόλις τα 389 εκ. γαλλικά φράγκα δηλαδή μόλις το 50,5%. Με την συνηθισμένη τακτική δηλαδή, υπογράφηκαν στους τοκογλύφους «γραμμάτια» και όμως πήρε

μόλις τα μισά. Μετά τον θάνατο του Χαρίλαου Τρικούπη ανέλαβε την κυβέρνηση ο Δηληγιάννης ο οποίος το 1897 κήρυξε τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο ο οποίος ήταν καταστροφικός (Ανδρεάδης, 2012). Το 1898 η Ελλάδα τέθηκε υπό τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο και της παραχωρήθηκε δάνειο 150 εκ. φράγκα (Ηλιαδάκης, 2003). Η κατάσταση για την Ελλάδα γινόταν όλο και πιο συγκεκριμένη εξαιτίας των αντικρουόμενων συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων και των πιέσεων που ασκούσαν οι ομολογιούχοι. Έτσι η χώρα βγήκε από τον πόλεμο νικημένη και ταπεινωμένη (Ανδρεάδης, 2012).

5.2.5 Οι Μακεδονικοί και οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1902-1914).

Τότε η Ελλάδα βρισκόταν αντιμέτωπη με τον Μακεδονικό πόλεμο και από το 1912 με τους Βαλκανικούς. Μέχρι το 1909 εξακολουθούσε να υφίσταται η ανεπάρκεια διαχείρισης των δημοσιονομικών. Την περίοδο αυτή συνάχτηκαν τέσσερα εξωτερικά δάνεια, συνολικά 521 εκ. φράγκα. Τα δάνεια αυτά δαπανήθηκαν για την εξυπηρέτηση των ήδη υπαρχόντων εξωτερικών δανείων, για την υποστήριξη των Βαλκανικών πολέμων και για την ένταξη των νέων περιοχών που δημιουργήθηκαν μετά τους Βαλκανικούς πολέμους (Ηλιαδάκης, 2003).

5.2.6 Ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος και η Μικρασιατική καταστροφή (1915-1923).

Εκείνη την περίοδο η οικονομική πορεία δομήθηκε από τις μεγάλες και έκτακτες πολεμικές δαπάνες, συγκεκριμένα 6,2 δις. δραχμές. Γενικά ήταν μια περίοδος έξαρσης του εσωτερικού δανεισμού και σχεδόν έλλειψης του εξωτερικού. Στον εξωτερικό δανεισμό υπήρχαν δύο κρυφά γερμανικά δάνεια που δεν ήταν αντιληπτά ούτε από τη Βουλή ούτε ήταν πουθενά αναγραφόμενα. Η μυστικότητα αυτή αποτέλεσε θέμα της ποινικής δικαιοσύνης το 1918. Υποστήριξαν ότι κρατήθηκε κρυφό για να μην εκθλιφθεί ως ένδειξη γερμανοφιλίας. Στην συνέχεια από τον Καναδά και από την Γαλλία υπήρξε ένα δάνειο 8 εκ. δολαρίων για την εξαγορά της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινουπόλεως, την οποία είχε καταλάβει ο ελληνικός στρατός το 1913 (Ηλιαδάκης, 2003).

Από το 1893 έως το 1912 το χρέος της Ελλάδας αυξήθηκε λόγω των στρατιωτικών δαπανών και αυτό διήρκεσε δέκα χρόνια μέχρι το 1922. Το 1914 η Ελλάδα πήρε το μεγαλύτερο δάνειο που είχε λάβει έως τότε, το οποίο αποτελούνταν από 500 εκ. γαλλικά φράγκα. Στο τέλος του πολέμου οι σύμμαχοι βοήθησαν με 850 εκ. δραχμές και πιστώθηκαν άλλα 100 εκ. φράγκα. Αυτή

η κατάσταση άφησε εκτός αγορών την Ελλάδα και το 1922 κατέληξε να δανειστεί ξανά. Συγχρόνως υποτιμήθηκε η δραχμή συγκριτικά με την Αγγλική λίρα, αυξάνοντας ραγδαία τον πληθωρισμό (Ζουμπουλάκης, 2015).

5.2.7 Μεσοπόλεμος (1923-1940).

Η Ελλάδα μετά την Μικρασιατική καταστροφή βάδιζε σε μια περίοδο αμηχανίας και σύγχυσης και κατά την περίοδο 1924-1928 σχηματίστηκαν δώδεκα κυβερνήσεις. Τα σπουδαιότερα ζητήματα εκείνης της εποχής ήταν το προσφυγικό και η σταθεροποίηση της δραχμής, η αξία της είχε υποτιμηθεί κάτω από το δέκατο πέμπτο της προπολεμικής. Η υποτίμηση της δραχμής κατέληξε σε πληθωρισμό και κερδοσκοπία. Ενώ αντιθέτως η φορολογική επιβάρυνση είχε αυξηθεί κατά 37 φορές σε σχέση με την προπολεμική (Ηλιαδάκης, 2003). Έτσι το 1926 παραχωρήθηκε νέο δάνειο στην Ελλάδα με καινούργια υποτίμηση της δραχμής (Ζουμπουλάκης, 2015). Το 1927 η κυβέρνηση, για να γίνει ελκυστική η Ελλάδα στο εξωτερικό, εξισορρόπησε την δραχμή με την στερλίνα. Στην συνέχεια η πολιτική κατάσταση συνέβαλε στο δικτατορικό καθεστώς του Ι. Μεταξά. Μετά το τέλος του Β' παγκόσμιου πολέμου ο Ζολώτας προσπάθησε να βρει λύσεις να παραγράψει το χρέος αλλά μάταια. Έτσι η Ελλάδα συνέχισε με την υποτίμηση της δραχμής, με ένα προ και μεταπολεμικό χρέος αφού ήταν πάλι εκτός κεφαλαιαγορών (Καρανάτση, 2012). Για να αποκαταστηθούν οι διεθνείς σχέσεις με την Ελλάδα οι δανειστές υποχρέωσαν την θεμελίωση της Τράπεζας της Ελλάδος το 1928. Το 1929 η κρίση προκάλεσε αύξηση του δημόσιου χρέους εξαιτίας της καθίζησης του διεθνούς νομισματικού συστήματος, όπου το χρέος ήταν ίσο με 40,7% των δημοσίων δαπανών. Παρά τις προσπάθειες του Βενιζέλου να βρει νέους δανειστές το κράτος κηρύχθηκε σε κατάσταση πτώχευσης για τέταρτη επίσημη φορά (Ζουμπουλάκης, 2015).

Από το 1924 μέχρι το 1930 εισέρευσαν 1,16 δις. χρυσά φράγκα, από τα οποία το 78% ήταν δάνεια. Από το 1924-1931 η Ελλάδα πήρε συνολικά εννέα εξωτερικά δάνεια ύψους 14,9 δις. δραχμές. Αυτά τα δάνεια δαπανήθηκαν για την αποκατάσταση των προσφύγων, την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανείου και την σταθεροποίηση της δραχμής. Συνολικά από το 1824-1932 η Ελλάδα είχε δανειστεί από το εξωτερικό 2,2 δις. χρυσά φράγκα και το 1932 κήρυξε την τέταρτη πτώχευση μέχρι τότε στην ιστορία της. Μέχρι το 1945 δεν υπήρξε νέος εξωτερικός δανεισμός, ενώ είχε παγώσει η εξυπηρέτηση των παλιών δανείων (Ηλιαδάκης, 2003).

Η δεκαετία του 1940 που ακολούθησε ήταν δύσκολη περίοδος για την Ελλάδα (Ζουμπουλάκης, 2015). Το χρέος του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου ήταν κυρίως εγχώριο και εκφραζόταν σε εγχώριο νόμισμα. Η μεταπολεμική ανάπτυξη συνέβαλε επίσης σημαντικά στη μείωση του χρέους με έναν τρόπο που ήταν αντίθετος με τη δεκαετία του 1930. Το εσωτερικό χρέος ήταν περίπου το 1/4 του συνολικού δημόσιου χρέους (Reinhart, Sbrancia, 2011).

5.2.8 Ανασυγκρότηση, ανάπτυξη (1946-1966) και Δικτατορία (1967-1974).

Για αρκετά χρόνια μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τον εμφύλιο πόλεμο (μεταξύ των εθνικιστών και των κομμουνιστών) που έληξε το 1949, οι μακροοικονομικές επιδόσεις της Ελλάδας ήταν από τις πιο εντυπωσιακές όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο (Alogoskoufis, 2012). Η Ελληνική οικονομία ανέλαβε μια τεράστια προσπάθεια για την ανασυγκρότηση της (Karagiannis, Kondeas, 2012), η οποία παρέμεινε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Alogoskoufis, 2012).

Με την αμερικανική βοήθεια και την τεράστια υποτίμηση της δραχμής εξασφαλίστηκε η νομισματική σταθερότητα (Ζουμπουλάκης, 2015). Το 1952 και 1953 η Ελλάδα με τη βοήθεια του προγράμματος ανοικοδόμησης κατάφερε να μειώσει το χρέος της στο 20-25% (Καρανάτση, 2012). Από το 1955 έως το 1963 επί Καραμανλή η οικονομία της Ελλάδας παρουσίαζε ανάκαμψη (Ζουμπουλάκης, 2015).

Επίσης, η περίοδος από το 1950 έως το 1973 ήταν μια από τις πιο θαυματουργές περιόδους ανάπτυξης για την Ελληνική οικονομία.. Παρόμοια με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, το Σχέδιο Μάρσαλ έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανοικοδόμηση των Ελληνικών πόλεων και την κατασκευή νέων έργων υποδομής. Υπήρχε μια αστική ανανέωση που δημιούργησε ένα ευχάριστο αστικό τοπίο της χώρας κυρίως από τα χαμηλά κτίρια και τα μονότονα σπίτια της. Η ταχεία ανάπτυξη της οικονομίας επίσης διευκολύνθηκε από την δραστική υποτίμηση του νομίσματος (δραχμή), την εισροή ξένων επενδύσεων, την ανάπτυξη της χημικής βιομηχανίας, καθώς και την ανάπτυξη του τουρισμού. Οι ελληνικές κυβερνήσεις αφοσιώθηκαν κυρίως στην επέκταση της γεωργικής και βιομηχανικής παραγωγής, στον έλεγχο των τιμών και του πληθωρισμού, στη βελτίωση των οικονομικών του κράτους, στην ανάπτυξη των φυσικών πόρων και στη δημιουργία βασικών βιομηχανιών. Στα μέσα αυτής της περιόδου, η οικονομία βελτιώθηκε κατά μέσο όρο 7% ετησίως

(Karagiannis, Kondeas, 2012). Το επίπεδο του ελληνικού εξωτερικού δημόσιου χρέους έφτασε το 15% του ΑΕΠ το 1957 (Novak, 2012). Η βιομηχανική παραγωγή αυξήθηκε επίσης σε ετήσια βάση κατά 10% για αρκετά χρόνια, στη δεκαετία του 1960 (Karagiannis, Kondeas, 2012). Κατά τη δικτατορία (1967-1974) η οικονομία κατάφερε και αναπτύχθηκε με τη βοήθεια του κατασκευαστικού τομέα και άλλους πόρους (Καρανάτση, 2012).

Το δημοσιονομικό έλλειμμα εξερράγη κατά τη διάρκεια του 1981. Η Ελλάδα επηρεάστηκε αρνητικά από την πρώτη πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του 1970, αλλά ανάκαμψε σχετικά γρήγορα (Alogoskoufis, 2012). Μέχρι το 1973, η Ελλάδα απολάμβανε υψηλή ανάπτυξη και χαμηλό πληθωρισμό (Karagiannis, Kondeas, 2012). Η υψηλή περίοδος ανάπτυξης έληξε απότομα το 1974 με την κατάρρευση της στρατιωτικής χούντας μετά από μία επταετή δικτατορία (1967-1974) (Alogoskoufis, 2012), όταν η χώρα κατέγραψε την χειρότερη ετήσια συρρίκνωση του ΑΕΠ (περίπου 5%) στην μεταπολεμική ιστορία της (Karagiannis, Kondeas, 2012).

5.2.9 Μεταπολίτευση (1975-1989).

Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, η κυβέρνηση Καραμανλή ανέλαβε μια σειρά μέτρων λιτότητας που αποσκοπούσαν στην αποκατάσταση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών και τον περιορισμό του πληθωρισμού. Επίσης ένα νέο ενεργειακό πρόγραμμα περιελάμβανε σχέδια για να εντείνει την εκμετάλλευση του πετρελαίου και τα αποθέματα λιγνίτη, μαζί με την εξερεύνηση ουρανίου στη Βόρεια Ελλάδα. (Karagiannis, Kondeas, 2012). Το 1975 η Ελλάδα ζήτησε να ενταχθεί στην ΕΟΚ (Alogoskoufis, 2012).

Πιο συγκεκριμένα από το 1953 έως το 1981 η Ελλάδα πήρε μια «ανάσα» διότι το χρέος της αντί να αυξάνεται όπως τα προηγούμενα χρόνια είχε μείνει κάτω από το 40% του ΑΕΠ (Ζουμπουλάκης, 2015). Ο ρυθμός ανάπτυξης από το 1980 έως το 1981 μειώθηκε, ενώ η ανεργία αυξήθηκε όπως και ο πληθωρισμός (Καρανάτση, 2012). Η εκρηκτική ανάπτυξη του χρέους ξεκίνησε τη δεκαετία του 80'. Παρά το γεγονός ότι οι σπόροι του παρόντος προβλήματος του χρέους σπάρθηκαν νωρίτερα στη μεταπολεμική περίοδο και το εξωτερικό χρέος είχε φτάσει το 15% του ΑΕΠ το 1967, τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, η κατάσταση του χρέους έγινε εκρηκτική. Έτσι, το συνολικό χρέος (με εξαίρεση τα στρατιωτικά δάνεια) έχει τετραπλασιαστεί μέσα στα τελευταία δέκα χρόνια, ενώ η αναλογία χρέους/ΑΕΠ έχει τριπλασιαστεί. Ως αποτέλεσμα, οι πληρωμές υπηρεσιών είχαν αυξηθεί ραγδαία μεταξύ του 1970 και του 1980 και

απορροφούσαν πάνω από το ένα πέμπτο των τρεχόντων εσόδων στην Ελλάδα (Fotopoulos, 1992). Το αυξημένο δημόσιο χρέος είναι χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όπου ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ ήταν περίπου 20% (Αργεΐτης, 2011). Εκείνη την εποχή, το δημόσιο χρέος ήταν μόνο το 25% του ΑΕΠ στην Ελλάδα (D'Angelo, 2012). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και του 1990 οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζονται από ρυθμούς πληθωρισμού, αναιμικό ρυθμό ανάπτυξης, μεγάλες δημοσιονομικές-εξωτερικές ανισορροπίες, και αρκετές κρίσεις στο ισοζύγιο πληρωμών (Pronopoulos, 2014). Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από περίπου 20% του ΑΕΠ στις αρχές του 1980 σε σχεδόν 100% του ΑΕΠ στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Alogoskoufis, 2012). Μεταξύ του 1990 και 92 η εισαγωγή ενός πακέτου σταθερότητας κατέστη αναγκαία εκ νέου, έτσι ώστε η Ελλάδα να επωφελούνταν από το δάνειο που παρέχονταν από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα όταν η εξυπηρέτηση του χρέους της έτρεξε στο 20% του ΑΕΠ (Fotopoulos, 1992; Novak, 2012). Από το 1990 και στο εξής, η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να μειώσει το χάσμα μεταξύ των δημόσιων εσόδων και των δαπανών μέσω της αύξησης των φορολογικών εσόδων (Moutos, Tsitsikas, 2011; Novak, 2012). Το εξωτερικό ισοζύγιο του δημόσιου τομέα επιδεινώθηκε περαιτέρω. Μεταξύ 1990 και 1994 η κατάσταση των δημόσιων οικονομικών επιδεινώθηκε περαιτέρω, καθώς η κυβέρνηση ανέλαβε τις υποχρεώσεις για την αναδιάρθρωση του χρέους, με τη μορφή κρατικών εγγυήσεων. Αυτή η αναδιάρθρωση του χρέους προκάλεσε περαιτέρω αύξηση κατά 10% του δείκτη χρέους του δημόσιου τομέα. Το δεύτερο εξάμηνο του 90' ήταν αφιερωμένο στην προετοιμασία για την είσοδο στην ευρωζώνη σε ένα σχετικά ισορροπημένο οικονομικό περιβάλλον και μια μείωση του ελλείμματος, ύψους 9%, πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο αυτή, αν και η εξυγίανση του δημοσιονομικού χρέους μεταξύ των υποτομέων του χρηματοπιστωτικού τομέα της γενικής κυβέρνησης πήγε ενάντια στην βελτίωση της οικονομικής θέση του κράτους (Moutos, Tsitsikas, 2011; Novak, 2012).

Μετά από τους σοσιαλιστές που εξελέγησαν τον Οκτώβριο του 1981, τα δημοσιονομικά ελλείμματα παρέμειναν υψηλά, και, ως εκ τούτου, το δημόσιο χρέος εξεργάγη (Alogoskoufis, 2012). Επίσης, την 1η Ιανουαρίου 1981 η Ελλάδα έγινε το δέκατο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Kyriazis, Economou, 2016; Pappas, 2013).

Η ταχεία ανάκαμψη του δημόσιου χρέους σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην καταβολή τόκων μετά την αύξηση του εξωτερικού χρέους. Η Ελλάδα ήταν ισχυρότερη στον τομέα των υπηρεσιών, ενώ όσον αφορά τις επιδόσεις της βιομηχανίας της και την παραγωγικότητα όλο και

περισσότερο υστερούσε έναντι των δεικτών που χαρακτηρίζουν την ΕΟΚ. Κάτω από αυτές τις περιστάσεις, η ένταξη στην ΕΟΚ το 1981 οδήγησε σε απελευθέρωση του εμπορίου, αλλά χειροτέρευσε περαιτέρω την ελληνική οικονομία (Novak, 2012). Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα βίωνε μια περίοδο στασιμοληθωρισμού που προκλήθηκε από το σοκ του πετρελαίου το 1979, η οποία συνεχίστηκε το 1981 έως 1983 (D'Angelo, 2012).

Λόγω των δημόσιων δαπανών της κυβέρνησης, το ελληνικό κράτος, κατέφυγε σε δανεισμό από τις αρχές έως τα μέσα της δεκαετίας του 1980 για να μειώσει το αυξανόμενο έλλειμμα στον δημόσιο τομέα. Ξεκινώντας από 25% το 1980, ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ έφθασε το 80% στο τέλος αυτής της δεκαετίας (D'Angelo, 2012). Τα παλαιότερα ελλείμματα αυξήθηκαν πάνω από 10% το 1981, που τότε στην κυβέρνηση επικρατούσε το ΠΑΣΟΚ (Ζουμπουλάκης, 2015).

Το 1989 το χρέος έφτασε το 80% του ΑΕΠ από το 25% που ήταν το 1980 (Καρανάτση, 2012). Ο Παπανδρέου που ανέλαβε την εξουσία το 1981, υποσχέθηκε μια ισότιμη κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου μέσω του δημοκρατικού σχεδιασμού, καθώς και μέτρα για τον έλεγχο του πληθωρισμού και την αύξηση της παραγωγικότητας. Επέβαλε τους ελέγχους σχετικά με τις τιμές και άρχισε την αναδιάρθρωση των δημοσίων επιχειρήσεων. Η κυβέρνηση ήταν επιφυλακτική και ανέθεσε μελέτες για κάθε τομέα αναπτυξιακής πολιτικής της, τόνισε την ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη και τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό, ειδικά στον τομέα της γεωργίας. Η κυβέρνηση Παπανδρέου επανεξέτασε την οικονομία, εισάγοντας το «Εθνικό Κράτος Πρόνοιας» για τους Έλληνες πολίτες (ιδιαίτερα για τα λαϊκά στρώματα και τους αγρότες) και «εθνικής συμφιλίωσης», το οποίο προέβλεπε τις κρατικές συντάξεις και τις παροχές σε παλιννοστούντες, για όποιον είχε ζήσει στην εξορία από το τέλος του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου το 1950. Αυτές οι νέες κρατικές υποχρεώσεις, χωρίς σημαντική σύλληψη της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας, συνέβαλαν στη σημαντική επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών, αλλά κρίθηκαν απαραίτητες για να γεφυρωθεί το σχίσμα μεταξύ των Εθνικιστών/Δημοκρατικών (Karagiannis, Kondeas, 2012).

5.2.10 Από το 1990 και μετά.

Όμως, η συντηρητική κυβέρνηση Μητσοτάκη στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ενέκρινε ένα διετές πρόγραμμα προσαρμογής. Αυτό το νέο πρόγραμμα απαιτούσε την μείωση του ελλείμματος του δημόσιου τομέα από 13% σε 3% του ΑΕΠ, την ιδιωτικοποίηση των είκοσι οκτώ κρατικών επιχειρήσεων, καθώς και τη μείωση των μισθολογικών αυξήσεων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η Ελλάδα συνέχιζε να δανείζεται σε μεγάλο βαθμό, προκειμένου να καλύψει τις πληρωμές της για την εξυπηρέτηση των δανείων από το παρελθόν για την περίοδο 1951-1990 που ανέρχονταν περίπου σε \$ 10 δις. (Fotopoulos, 1992).

Ο Σημίτης με τη σοσιαλιστική κυβέρνηση στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ήταν κυρίως εστιασμένος στις πολιτικές, που ήταν αναγκαίες για την Ελλάδα ώστε να κερδίσει την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση (ONE) (Nelson et al., 2011). Στη δεκαετία του 1990, το δημόσιο χρέος σταθεροποιήθηκε ελαφρώς κάτω από το 100% του ΑΕΠ, με ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής που εκδόθηκε στο πλαίσιο των προγραμμάτων σύγκλισης για την ελληνική οικονομία (Karagiannis, Kondeas, 2012; Alogoskoufis, 2012). Σύμφωνα με την Συνθήκη του Μάαστριχτ, η ΕΕ επέτρεπε ένα κράτος να ενταχθεί στην Ευρωζώνη μόνο αν το συνολικό δημόσιο χρέος του ήταν κάτω από το 60% του ΑΕΠ. Σε μια προσπάθεια να προκριθεί η σοσιαλιστική κυβέρνηση της Ελλάδας πραγματοποιήθηκε ένα πρόγραμμα σταθεροποίησης το 1994 για να σταματήσει την άνοδο του χρέους, με αποτέλεσμα ένα σταθερό λόγο του χρέους προς το ΑΕΠ στο 110% κατά τα επόμενα πέντε χρόνια. Το 2001, αν και η Ελλάδα ακόμα δεν πληρούσε τις προδιαγραφές, κατάφερε να ενταχθεί στην Ευρωζώνη με δόλο υποβάλλοντας ανακριβή στατιστικά στοιχεία. Γενικά, η υιοθέτηση του ευρώ αποδείχθηκε ιδιαίτερα ευεργετική για τα επιτόκια των χωρών όπως η Ελλάδα, η οποία μέχρι τότε είχε βιώσει τα υψηλά επίπεδα του πληθωρισμού και της έλλειψης αξιοπιστίας της οικονομικής πολιτικής. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η Ελλάδα έπαιρνε επιτόκια μεταξύ 10% έως 18%, αλλά μετά την είσοδο στην Ελλάδα στην ευρωζώνη, τα επιτόκια μειώθηκαν δραματικά σε 2% -3%. Εκμεταλλευόμενη αυτά τα σημαντικά χαμηλότερα επιτόκια, η ελληνική κυβέρνηση άρχισε να δανείζεται σε μεγάλο βαθμό στα χρόνια μετά την εισαγωγή της στην Ευρωζώνη, ενώ την ίδια στιγμή αυξήθηκαν οι κυβερνητικές δαπάνες (Pronoropoulos, 2014). Μετά την υιοθέτηση του ευρώ το 2002, το δημόσιο χρέος αυξήθηκε πάνω από το 100% του ΑΕΠ (Dellas, Tavlas, 2012).

Παρά την επίτευξη αυτών των πολιτικό-οικονομικών επιτυχιών, όπως η είσοδος στην ΕΕ, η προσαρμογή του Ευρώ και η ένταξη στην ομάδα των τριάντα εξαιρετικά ανεπτυγμένων χωρών από τον ΟΟΣΑ, η Ελλάδα παρουσίαζε έντονα σημάδια δύσκολης μετάβασης. Αυξήθηκε η δωροδοκία, τέθηκαν υψηλοί φόροι, καθώς και αυξημένη παραοικονομία (Karagiannis, Kondeas, 2012). Επίσης, ο δημόσιος τομέας στην Ελλάδα αντιπροσώπευε περίπου το 40% του ΑΕΠ, οι μισθοί στο δημόσιο τομέα ήταν κατά μέσο όρο σχεδόν μιάμιση φορές υψηλότεροι από ό, τι στον ιδιωτικό τομέα και παρέχονταν στο κοινό μια σύνταξη που αντιστοιχούσε στο 92% του μισθού προ-συνταξιοδότησης (D'Angelo, 2012).

5.2.11 Κατά την περίοδο της ένταξης στην ΕΟΚ.

Η περίοδος της συμμετοχής στο ευρώ μεταξύ του 2001 και 2008 ήταν μια χρυσή εποχή για την ελληνική οικονομία. Οι ρυθμοί ανάπτυξης αυξήθηκαν περαιτέρω, ο πληθωρισμός παρέμεινε υποτονικός, αν και ελαφρώς υψηλότερος από το μέσο όρο της ζώνης του ευρώ και η ανεργία μειώθηκε. Ωστόσο, η δημοσιονομική κατάσταση παρέμεινε αβέβαιη, με τα δημοσιονομικά προβλήματα να παραμένουν. Το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ σταθεροποιήθηκε σε περίπου 100%, το οποίο ήταν πολύ υψηλότερο από ό, τι ο μέσος όρος της Ευρωζώνης. Επιπλέον, οι μηχανισμοί της Ελλάδας για τον έλεγχο των δαπανών παρέμειναν αδύναμοι, όσον αφορά τις τοπικές αρχές, τα ταμεία κοινωνικής ασφάλισης και τον τομέα της υγείας, ενώ η φοροδιαφυγή παρεμπόδιζε την αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος (Fotopoulos, 1992).

Συγκρίνοντας με τα παλαιότερα χρόνια, το χρέος της χώρας αυξήθηκε, από 20% που ήταν το 1974, σε 48% κυμάνθηκε το 1982-1989 (επί κυβέρνηση Παπανδρέου). Στη συνέχεια από το 90% που ήταν την περίοδο 1990-1993 (επί κυβέρνηση Μητσοτάκη), (Ζουμπουλάκης, 2015), έφτασε συγκεκριμένα 100% το 1993 (Αργείτης, 2011), με συνεχόμενους ρυθμούς συνέχισε να αυξάνεται και να φτάνει το 109% το 1994-1996 (επί κυβέρνηση Παπανδρέου). Όμως, λόγω της ένταξης στην ΟΝΕ το 2001 το δημόσιο χρέος μειώθηκε στο 99% επί Σημίτη και ξανά αυξήθηκε, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 1, το 2004 στο 111%. Επίσης σύμφωνα με τα στοιχεία από το OECD (διάγραμμα 1), το 2009 το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ εκτινάχθηκε στο 135% (Ζουμπουλάκης, 2015).

5.2.12 Από το 2004 στα χρόνια της κρίσης χρέους.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004, καθώς και το υψηλό ποσοστό της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα αύξησαν τις υποχρεώσεις της χώρας (Samitas, Tsakalos, 2013; Lyrantzis, 2011; Gupta, 2015). Οι υποχρεώσεις αυτές χρηματοδοτήθηκαν με ομόλογα που εκδόθηκαν από τις ελληνικές κυβερνήσει. Στο πλαίσιο της προετοιμασίας για αυτό το παγκόσμιο γεγονός, η ελληνική κυβέρνηση βελτίωσε την υποδομή της Αθήνας και αυξήθηκαν οι χρηματοδοτήσεις για τα εξαιρετικά ισχυρά συστήματα ασφαλείας (D'Angelo, 2012). Την επόμενη χρονιά, όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα 1, το 2005 υπήρξε μια μικρή αύξηση του χρέους στο 113,3% του ΑΕΠ. Και το 2006, το χρέος είχε ανέλθει στο 115,2% του ΑΕΠ

Μετά την ένταξη στην ΟΝΕ της ΕΕ το 2001, η Ελλάδα κατέγραψε μεγάλα ελλείμματα, κατά μέσο όρο 7% του ΑΕΠ μεταξύ του 2003 και 2008 (Dellas, Tavlas, 2012; Rady, 2012). Το 2007 ξεκίνησε να αναγράφεται μια εκ νέου αύξηση του χρέους στο 112,8% του ΑΕΠ (διάγραμμα 1), η οποία οδήγησε το λόγο του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα (Αργεϊτής, 2011). Οι στατιστικές έχουν αποδείξει ότι οι μισθοί του δημοσίου τομέα αυξήθηκαν κατά 50% μεταξύ του 1999 και 2007, πολύ γρηγορότερα από ό, τι στις περισσότερες χώρες της Ζώνης του Ευρώ (Gupta, 2015). Μεταξύ 2001 και 2007, οι δαπάνες του ελληνικού δημόσιου τομέα αυξήθηκαν κατά 87%, ενώ τα έσοδα κατά 31%. Ο αριθμός των μισθωτών του δημόσιου τομέα αυξήθηκε κατά 150% μεταξύ 1975 και 2009 (Moutos, Tsitsikas, 2011; Novak, 2012). Οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων αυξήθηκαν ενώ οι δημόσιες επιχειρήσεις λειτουργούσαν με χαμηλή αποδοτικότητα. (Pascual-Ghezzi, 2011; Novak, 2012). Επίσης, η ισχυρή παρουσία της παραοικονομίας εμφανίστηκε με ύψους περίπου 25-30% του ΑΕΠ. Παρ'όλα αυτά μια βελτίωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας ακολούθησε μετά το 2007 (Novak, 2012).

Παρά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης χρέους, το φθινόπωρο του 2008, η ελληνική κυβέρνηση δανείστηκε σε μεγάλο βαθμό από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές για τη χρηματοδότηση του κρατικού προϋπολογισμού και των ελλειμμάτων του ισοζυγίου των τρεχουσών συναλλαγών με αποτέλεσμα το δημόσιο χρέος να αυξηθεί ραγδαία (Rady, 2012). Όταν συνέβη η παγκόσμια οικονομική κρίση χρέους το 2008, η ελληνική οικονομία δεν μπορούσε να προσαρμοστεί. Στη πραγματικότητα η Ελλάδα είχε ένα τόσο μεγάλο δημόσιο χρέος που ήταν η πρώτη χώρα της Ευρωζώνης που υπέφερε από τις επιπτώσεις του χρέους (διάγραμμα 2) (Frangos et al., 2012). Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, όπου παρουσιάζονται τα

χρέη της γενικής κυβέρνησης της Ελλάδας, της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Ιρλανδίας στα χρόνια από το 2004 έως το 2015, η Ελλάδα όλα αυτά τα χρόνια είχε το μεγαλύτερο χρέος από όλες τις άλλες χώρες που ήταν και αυτές σε κρίση χρέους.

Επίσης, η κρίση του 2008 έφερε στην επιφάνεια τις αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Τότε 28 δις. ευρώ δόθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση για να διατηρηθεί η ρευστότητα (Dellas, Tavlas, 2012; Markou, Karamitrou, 2014). Μεταξύ του 2008 και του 2015, η ελληνική οικονομία έχασε το 30% της πραγματικής παραγωγής της και γύρω στο 1,3 εκ. θέσεις εργασίας (σε εργατικό δυναμικό από 4,8 εκ. το 2008). Σε πολιτικό επίπεδο, υπήρχαν τέσσερις διαφορετικές κυβερνήσεις και τέσσερις γενικές εκλογές σε μια περίοδο πενταετίας (η θητεία της κυβέρνησης σύμφωνα με το σύνταγμα είναι τέσσερα έτη) (Nikiforos et al., 2015). Και το χρέος το 2008 είχε αυξηθεί στο 117,5% του ΑΕΠ της χώρας (διάγραμμα 1).

Από το 2000 έως το 2009 είχε εμφανιστεί αύξηση της τάξεως του 17% των απασχολούμενων στο δημόσιο. Αναλυτικότερα από το 2004 έως το 2009 παρατηρήθηκε μια έκρηξη προσλήψεων, η οποία είχε υπερβεί τις 130.000. Πριν από τις εκλογές του έτους 2009 προστέθηκαν 27.000 εργαζόμενοι στο δημόσιο (Λούλης, 2012).

Η ελληνική κρίση χρέους άρχισε τον Οκτώβριο του 2009 (Dellas, Tavlas, 2012; Markou, Karamitrou, 2014), όταν η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση του Γιώργου Παπανδρέου αποκάλυψε ότι η χώρα είχε υποεκτιμήσει το χρέος. Το προβλεπόμενο έλλειμμα του προϋπολογισμού για το 2009, αναθεωρήθηκε από ότι υπολογιζόταν, από 7% σε περισσότερο από το 12%. Αυτό μείωσε την εμπιστοσύνη των πιστωτών προς την Ελλάδα και τη βιωσιμότητα του χρέους της. Καθώς, η κατάσταση συνέχισε να επιδεινώνεται, οι αποδόσεις των ελληνικών κρατικών ομολόγων συνέχισαν να αυξάνονται (Zettelmeyer et al., 2013).

Το 2009, η Ελλάδα είχε το δεύτερο χαμηλότερο IEF (Δείκτης Οικονομικής Ελευθερίας), το οποίο την έκανε να καταταχθεί στην 81η στον κόσμο. Έπασχε από ένα υψηλό επίπεδο διαφθοράς του κυβερνητικού συστήματος και ως αποτέλεσμα της διεθνούς κρίσης χρέους, η Ελλάδα αντιμετώπιζε ένα τεράστιο χρέος, που την οδήγησε σε αύξηση του ποσοστού της ανεργίας της (Atrissi, Mezher, 2010). Τότε η χώρα δεν ήταν πλέον σε θέση να εξοφλήσει τα δάνειά της και αναγκάστηκε να ζητήσει βοήθεια από τους Ευρωπαίους εταίρους της και το ΔΝΤ με τη μορφή μαζικών δανείων ύψους 110 δις. ευρώ το Μάιο του 2010 (Gupta, 2015). Μέχρι το

2009, το 54% του ΑΕΠ στην Ελλάδα δαπανήθηκε για τις κυβερνητικές δαπάνες, όπως την στρατιωτική άμυνα, την δημόσια τάξη, τις νοσοκομειακές υπηρεσίες και την στέγαση (D'Angelo, 2012). Επιπλέον το υψηλό επίπεδο της διαφθοράς και της φοροδιαφυγής στη χώρα οδήγησαν σε οικονομικό αδιέξοδο (Samitas, Tsakalos, 2013; Lyrintzis, 2011). Στην πραγματικότητα, 21,6% του ΑΕΠ δαπανήθηκε για τα ταμεία κοινωνικής ασφάλισης και μόνο (D'Angelo, 2012). Το 2009, το χρέος της γενικής κυβέρνησης της Ελλάδας είχε αυξηθεί κατά πολύ και είχε φτάσει το ποσοστό του 135% του ΑΕΠ. Υποστηρίζεται, ότι η κρίση χρέους δεν είναι ίδια με αυτές του παρελθόντος, διότι πλέον η Ελλάδα ανήκει στην ευρωζώνη και το πρόβλημα είναι πρόβλημα του ευρώ (Καρανάτση, 2012).

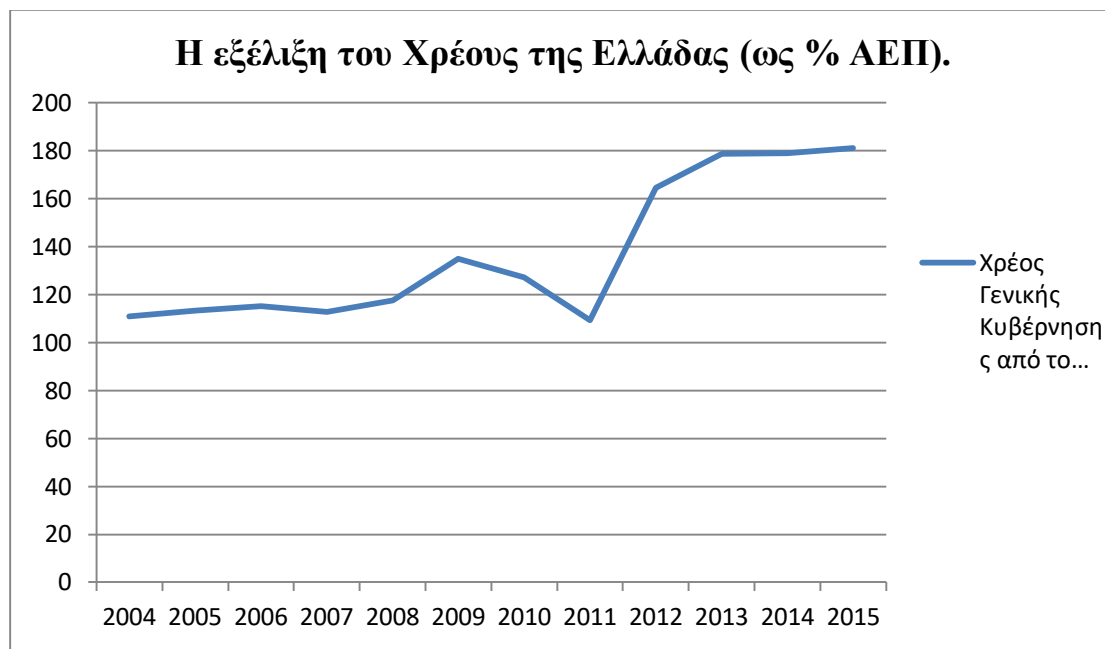
Το 2009, το δημοσιονομικό έλλειμμα έφτασε το 15,6% του ΑΕΠ. Το έλλειμμα του προϋπολογισμού στην Ελλάδα και το επίπεδο του εξωτερικού χρέους ήταν πολύ υψηλότερα από αυτά που επέτρεπαν οι κανόνες της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της ΕΕ (Rady, 2012). Στα τέλη του 2009 και στις αρχές του 2010, η ικανότητα της ελληνικής κυβέρνησης να τρέξει μεγάλα ελλείμματα του προϋπολογισμού για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα είχε αμφισβητηθεί λόγω ότι ήταν αντιληπτή από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές η υψηλή πιθανότητα χρεοκοπίας της. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν μια κλιμάκωση του κόστους δανεισμού, το οποίο ανάγκασε την ελληνική κυβέρνηση να σχεδιάσει και να υιοθετήσει ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης, προκειμένου να μειωθεί το δημόσιο χρέος (Vlamiis, 2014). Οι προσπάθειες που έλαβαν χώρα από το 2010 για να μειωθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα και για να βελτιωθούν τα δημόσια οικονομικά μέσω των πολιτικών λιτότητας συνέβαλαν στην συνεχιζόμενη επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας και στην αύξηση του δημόσιου χρέους (Markou, Karamitrou, 2014). Τότε, τα ελληνικά επιτόκια αυξήθηκαν σε επίπεδο που έκανε τη δημοσιονομική πολιτική μη βιώσιμη και ήταν πολύ υψηλότερα από εκείνα των άλλων χωρών της Ευρωζώνης (Mink, De Haan, 2013).

Η κύρια αποτυχία της Ελλάδας ήταν η αδυναμία της να χειριστεί το ανεξέλεγκτο χρέος που κληρονόμησε από τις μεγαλύτερες γενιές, το οποίο είχε μεγεθυνθεί κατά τα τελευταία έτη. Το 2010 το δημόσιο χρέος ήταν στο 127,1% του ΑΕΠ (διάγραμμα 1) (Chalari, 2014) και το 2011 στο 109,2% του ΑΕΠ της χώρας (διάγραμμα 1) (Rady, 2012). Το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα πριν τη προσφυγή στα μνημόνια εκτιμήθηκε σε 310,3 δις. ευρώ το 2010. Όταν η Ελλάδα εισήλθε στην ΟΝΕ το 2001, το χρέος ήταν 106,6% του ΑΕΠ της, αλλά το χρέος έγινε μεγαλύτερο, διότι η Ελλάδα ξόδευε πολύ περισσότερα από τα έσοδα της, με αποτέλεσμα την αύξηση του

ελλείμματος του προϋπολογισμού. Το αναθεωρημένο έλλειμμα ήταν στο 12% του ΑΕΠ στις αρχές του 2010. Το 2011 και το 2012, απαιτήθηκαν 130 με 160 δις. ευρώ για την αποπληρωμή του χρέους (Frangos et al., 2012).

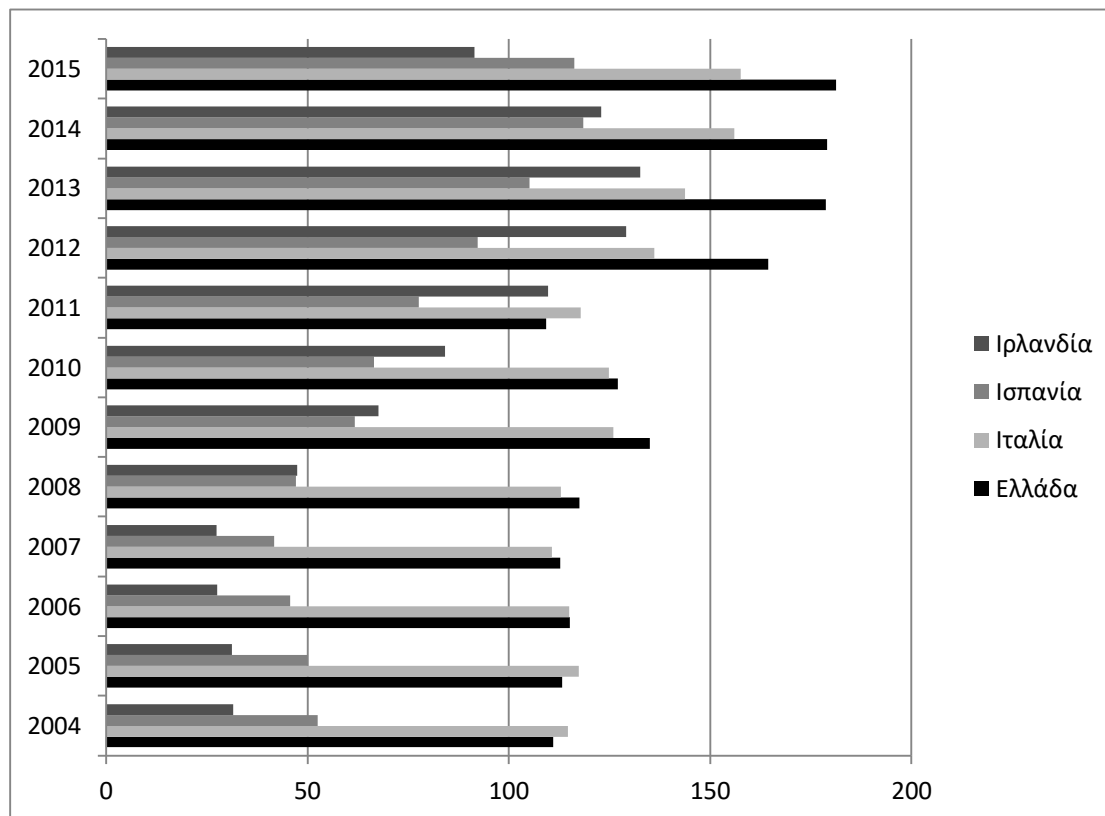
Κατά τους πρώτους μήνες του 2011 η Ελλάδα απέτυχε να ικανοποιήσει τους δημοσιονομικούς της στόχους (Tzogoopoulos, 2013). Έτσι το 2012, το δημόσιο χρέος μειώθηκε προσωρινά χάρη στο κούρεμα που επέβαλλαν οι επενδυτές (Watt, 2015). Τα επιτόκια των μακροπρόθεσμων κρατικών χρεών αυξήθηκαν από τα χαμηλά μονοψήφια που ήταν πριν από την κρίση σε μια κορυφή του 42% στις αρχές του 2012. Η χώρα έπρεπε να καταφύγει σε δύο διαδοχικά προγράμματα προσαρμογής, το ένα τον Μάιο του 2010 και το άλλο τον Μάρτιο του 2012 με τους διεθνείς δανειστές, για την αναδιάρθρωση του χρέους της (Dellas, Tavlas, 2012). Αλλά το 2013, το χρέος αυξήθηκε και πάλι, φθάνοντας το 178,8% του ΑΕΠ (Watt, 2015). Όμως από το 2012 μέχρι το 2015 δεν σταμάτησε να αυξάνεται. Το 2014 το χρέος της γενικής κυβέρνησης της Ελλάδας έφτασε το 179% και το 2015 το 181,2% του ΑΕΠ. Αναλυτικότερα, τα τελευταία χρόνια (2009-2016) παρουσιάζονται και στο τρίτο κεφάλαιο στα μνημόνια.

(Διάγραμμα 1). Η εξέλιξη του χρέους της γενικής κυβέρνησης της Ελλάδας για τα χρόνια 2004-2014 ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Πηγή OECD.

(Διάγραμμα 2). Το χρέος της Ελλάδας σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ευρωζώνης.

Πηγή OECD

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 :

Προγράμματα προσαρμογής - Μνημόνια

6.1 Πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής (2010).

Τα πακέτα διάσωσης της Ελλάδας περιλάμβαναν τρία προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Το πρώτο πρόγραμμα-πακέτο διάσωσης άρχισε τον Μάιο του 2010 και είχε προγραμματιστεί να διαρκέσει έως τον Ιούνιο του 2013 (Καζάκος, 2010; Rocholl, Stahmer, 2016; Pascual, Ghezzi, 2011). Όμως, τελείωσε πρόωρα το Μάρτιο του 2012, όταν ακολούθησε το δεύτερο πρόγραμμα. Το δεύτερο πρόγραμμα είχε αρχικά προγραμματιστεί να ολοκληρωθεί μέχρι το τέλος του 2014, αλλά παρατάθηκε μέχρι τον Ιούνιο του 2015. Δεν θα μπορούσε να συναφθεί η πέμπτη αναθεώρηση του δεύτερου προγράμματος και συνεπώς, το πρόγραμμα σταμάτησε. Ως εκ τούτου, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε ένα νέο πρόγραμμα τον Ιούλιο του 2015. Το τρίτο πρόγραμμα είχε προγραμματιστεί να ξεκινήσει από τον Αύγουστο του 2015 έως τον Μάιο 2018 (Rocholl, Stahmer, 2016).

Ο δανεισμός του 2010 προήλθε από δύο πηγές, πρώτον, από ένα ταμείο που δημιουργήθηκε από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και δεύτερον, από το ΔΝΤ. Το ταμείο διάσωσης ήταν από τους Υπουργούς Οικονομικών αυτών των κυβερνήσεων. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα παρείχε επίσης υποστήριξη στην Ελλάδα με δύο τρόπους. Αρχικά, επέτρεψε στις τράπεζες στην Ελλάδα (και οπουδήποτε αλλού) να δανειστούν και ύστερα αγόρασε κάποια ελληνικά κρατικά ομόλογα στην ανοιχτή αγορά. Ως εκ τούτου, οι εκπρόσωποι συναντιόταν τακτικά με την ελληνική κυβέρνηση για να βεβαιωθούν ότι οι μεταρρυθμίσεις ήταν σε καλό δρόμο (Kashyap, 2015). Έτσι, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το ΔΝΤ και η Ευρωπαϊκή Ένωση ονομάστηκαν «Τρόικα» (Kashyap, 2015; Nikiforos et al., 2015).

Σύμφωνα με τον Αλογοσκούφη (2013), συχνά μετά από μια κρίση χρέους, μια χώρα υποχρεώνεται να προσφύγει σε επίσημο δανεισμό μέσω του προγράμματος του ΔΝΤ και να ακολουθήσει ένα πρόγραμμα προσαρμογής που συνήθως περιλαμβάνει υποτίμηση του νομίσματος (δυνατότητα που δεν υπήρχε για την Ελλάδα, εφόσον δεν είχε δικό της νόμισμα, λόγω ΟΝΕ) (Αλογοσκούφης, 2013). Σύμφωνα με τους όρους του αρχικού ευρωπαϊκού πακέτου διάσωσης, η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε να ακολουθήσει ένα δραστικό πρόγραμμα για

πέντε χρόνια, για δημοσιονομική προσαρμογή και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις (Alogoskoufis, 2012; Nikiforos et al., 2015; Υπουργείο Οικονομικών, 2011). Αρχικά, ένα πακέτο διάσωσης-μνημόνιο τριών ετών συμφωνήθηκε στις 2 Μαΐου του 2010, μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της «Τρόικας», το τριμερές όργανο των διεθνών δανειστών (Nikiforos et al., 2015). Υπήρχαν πολλοί που αμφέβαλλαν όμως, στο ότι η Ελλάδα θα μπορούσε πράγματι να βγει από τη δημοσιονομική της κατάσταση μέσω του προγράμματος προσαρμογής που συμφωνήθηκε και τις επακόλουθες τροποποιήσεις. Οι οικονομικοί αναλυτές της αγοράς, εξέχοντες οικονομολόγοι και η ενημέρωση των εφημερίδων, συνεχώς εξέφραζαν σοβαρές αμφιβολίες, υποστηρίζοντας ότι η δημοσιονομική κατάσταση στην Ελλάδα δεν είναι βιώσιμη χωρίς την έξοδο της από τη ζώνη του ευρώ (Alogoskoufis, 2012). Τον Απρίλιο του 2010, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε οικονομική βοήθεια από άλλες ευρωπαϊκές χώρες και το ΔΝΤ, για να βοηθήσει την κάλυψη των ληξιπρόθεσμων δανειακών της υποχρεώσεων. Ωστόσο, οι ευρωπαίοι ηγέτες και το ΔΝΤ ζήτησαν πρόσθετα μέτρα για την επίτευξη των στόχων του ελλείμματος του προϋπολογισμού σε αντάλλαγμα τη χρηματοδοτική συνδρομή που περιλάμβανε οικονομικές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Υποστήριζαν ότι είναι σημαντικό να παρέχεται ρευστότητα στον τραπεζικό τομέα κατά τη διάρκεια των οικονομικών κρίσεων, ιδίως εάν ο εγχώριος τραπεζικός τομέας είναι η κύρια πηγή χρηματοδότησης για τις επιχειρήσεις (Rady, 2012).

Το 2010, το πρόγραμμα προσαρμογής αναθεωρήθηκε δύο φορές. Η πρώτη αναθεώρηση ακολούθησε την απόφαση να συμπεριληφθούν οι δημόσιες επιχειρήσεις στους λογαριασμούς της γενικής κυβέρνησης, ενώ η δεύτερη αναθεώρηση, την άνοιξη του 2011, η οποία κατέστη αναγκαία λόγω της αποτυχίας του προϋπολογισμού για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος. Μια τρίτη αναθεώρηση ήταν ήδη σε εξέλιξη, μετά τις αποφάσεις του Οκτωβρίου του 2011. Το πρόγραμμα ήταν δομημένο όσον αφορά την δραστική, αλλά σταδιακή δημοσιονομική προσαρμογή και τις μεταρρυθμίσεις για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με την δεύτερη αναθεώρηση του ελληνικού προγράμματος προσαρμογής το Μαΐου του 2011, το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης προβλεπόταν να μειωθεί από 15,4% του ΑΕΠ το 2009 σε 2,6% του ΑΕΠ το 2014. Αυτό συνέβαινε γιατί, η Ελλάδα συνέχιζε να έχει πρωτογενή ελλείμματα μέχρι το 2011 (Alogoskoufis, 2012). Οι βασικοί στόχοι του πρώτου μνημονίου ήταν η αποκατάσταση της βιωσιμότητας της ελληνικής δημοσιονομικής κατάστασης και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας (Alogoskoufis,

2012). Επίσης, η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος επιταχύνοντας έτσι την αύξηση της παραγωγικότητας. Ένας επιπλέον στόχος ήταν η δημιουργία περισσότερων ευκαιριών για επενδύσεις, η διασφάλιση χαμηλότερων τιμών στους καταναλωτές και τέλος, η εξασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης της απασχόλησης (Υπουργείο Οικονομικών 2011).

Η κυβέρνηση Παπανδρέου εφάρμοσε τρία ξεχωριστά πακέτα δημοσιονομικής λιτότητας με στόχο τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος στην Ελλάδα από 12,7% του ΑΕΠ το 2009 σε κάτω από το 3% μέχρι το 2012. Συνολικά, τα μέτρα αυτά ήταν αξίας περίπου 16 δις. ευρώ ή 6,4% του ΑΕΠ (Nelson et al., 2011; Rady, 2012; Alogoskoufis, 2012). Στις 22/10/2009 η Fitch⁸ υποβάθμισε το ελληνικό δημόσιο χρέος από το Α στο Α- και στις 8/12/2009 το μείωσε περαιτέρω σε BBB +. Αυτήν ήταν η πρώτη φορά σε 10 χρόνια που ένας οργανισμός αξιολόγησης είχε βαθμολογήσει το ελληνικό χρέος κάτω από Α Βαθμούς. Στις 10/12/2009 υπό τη συνεχή πίεση της ΕΕ, ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου ανακοίνωσε ένα πακέτο σκληρών μέτρων λιτότητας με στόχο τη μείωση του αυξανόμενου δημόσιου χρέους. Η Γερμανίδα Καγκελάρια Α. Μέρκελ επαίνεσε την προσπάθεια της νέας ελληνικής κυβέρνησης που δάμασε τη ραγδαία αύξηση του ελλείματος του προϋπολογισμού. Στις 26/1/2010 κατά την ετήσια συνάντηση στο Νταβός της Ελβετίας, οι Ευρωπαίοι ηγέτες κάλεσαν τον Έλληνα Πρωθυπουργό για την επιβολή μέτρων που απαιτούνταν για τον έλεγχο του δημοσίου ελλείματος. Στις 9/2/2010 η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε νέα μέτρα λιτότητας για τη μεταρρύθμιση του δημόσιου τομέα (Ardagna, Caselli, 2014; Kosmidou et al., 2015; Santis, 2012). Όμως η Α. Μέρκελ ανακοίνωσε ότι η Γερμανία δεν θα παρέχει καμία υποστήριξη έως ότου η Ελλάδα δείξει ότι είχε ένα βιώσιμο αξιόπιστο σχέδιο. Η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε μια σειρά από σκληρά μέτρα λιτότητας για να πείσει τη Γερμανία να υπογράψει για το πακέτο δανείου (Alogoskoufis, 2012; Kosmidou et al., 2015; Provoropoulos, 2014).

Το πρόγραμμα λιτότητας περιλάμβανε σκληρή προσαρμογή με τη μείωση των δημοσίων δαπανών, την σταδιακή εξάλειψη των διαφόρων επιδοτήσεων (π.χ. ενέργεια, στέγαση, υγεία, εκπαίδευση), το πάγωμα των μισθών του δημόσιου τομέα, καλύπτοντας τις πληρωμές

⁸Η Fitch Ratings είναι ένας οργανισμός αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας οικονομικού ενδιαφέροντος που προσφέρει κυρίως συμβουλευτικές "ανεξάρτητες" και έγκυρες υπηρεσίες στη δευτερογενή αγορά.

συντάξεων και την αναβολή των κοινωνικών παροχών (Frangos et al., 2012; Καζάκος, 2010; Novak, 2012).

6.1.3 Πρώτο πακέτο μέτρων λιτότητας.

Στις 3 Μαρτίου του 2010, ο πρωθυπουργός Παπανδρέου Γ. κέρδισε κοινοβουλευτική έγκριση για το δεύτερο και πιο εκτεταμένο των προτεινόμενων μέτρων λιτότητας της κυβέρνησής του. Το πακέτο αυτό, ήταν μια προσπάθεια για να αντιμετωπιστούν οι ανησυχίες σε άλλα κράτη-μέλη της ευρωζώνης για την κρίση χρέους. Τα μέτρα Μαρτίου στόχευαν στην αύξηση των εσόδων μέσω (Nelson et al., 2011; Novak, 2012; Rady, 2012):

- Της αύξησης του φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) από 19% στο 21%.
- Των αυξήσεων των φόρων στα καύσιμα, τον καπνό, το ποτό, και στα πολυτελή προϊόντα.
- Του φόρου ακίνητης περιουσίας.
- Των περικοπών στις δαπάνες όπως: μείωση 30% στα δώρα των Χριστουγέννων και του Πάσχα, μείωση 12% στα επιδόματα δημοσίου, μείωση 10% των δημόσιων υπηρεσιών.
- Του παγώματος των κρατικών συντάξεων.
- Της μείωσης στα συνταξιοδοτικά ταμεία.

6.1.4 Δεύτερο πακέτο μέτρων λιτότητας.

Με το δεύτερο πακέτο μέτρων υπογράφηκε το πρώτο Μνημόνιο τον Μάιο του 2010 (Nikiforos et al., 2015; Harari, 2015), παρά την αρχική γερμανική αντίσταση (Zettelmeyer et al., 2013). Είχε σχεδιαστεί για να διαρκέσει μέχρι τον Ιούνιο του 2013 και είχε ένα προγραμματισμένο μέγεθος των 110 δις ευρώ (Nikiforos et al., 2015; Zettelmeyer et al., 2013; Rocholl, Stahmer, 2016; Buchheit, Gulati, 2011; Featherstone, 2011; Kosmidou et al., 2015; Frangos et al., 2012; Pascual, Ghezzi, 2011). Το πακέτο δανείου των 110 δις. ευρώ της Ευρωζώνης-ΔΝΤ ήταν μια συμφωνία που ήρθε με αυστηρούς όρους για την οικονομική πολιτική και τη μεταρρύθμιση που αποσκοπούσε στο να καταστήσει την ελληνική οικονομία πιο ανταγωνιστική (Harari, 2015). Από το ποσό αυτό, 80 δις. ευρώ δόθηκαν με τη μορφή διμερών δανείων από την ΕΕ. Το υπόλοιπο ποσό των 30 δις. ευρώ δόθηκε από το ΔΝΤ (Nikiforos et al.,

2015; Zettelmeyer et al., 2013; Rocholl, Stahmer, 2016; Buchheit, Gulati, 2011; Featherstone, 2011; Kosmidou et al., 2015; Frangos et al., 2012; Υπουργείο Οικονομικών 2011). Επίσης, έπρεπε να καταβληθεί σε τρεις δόσεις μέχρι το 2012, υπό τον όρο της εφαρμογής μιας δέσμης μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής (μείωση του κόστους εργασίας και μείωση του αριθμού των εργαζομένων) από 11% του ΑΕΠ σε διάστημα τριών ετών, και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας και της ανάπτυξης (Zettelmeyer et al., 2013; Υπουργείο Οικονομικών, 2011).

Στις 18/5/2010 οι υπουργοί Οικονομικών της ΕΕ αποφάσισαν να παραδώσουν την πρώτη δόση της χρηματοδοτικής στήριξης προς την Ελλάδα, ύψους 20 δις. ευρώ. Στην συνέχεια στις 7/9/2010 οι υπουργοί Οικονομικών της ΕΕ ενέκριναν και τη δεύτερη δόση της χρηματοδοτικής στήριξης προς την Ελλάδα ύψους 6,5 δις. ευρώ. Στις 14/12/2010 το ελληνικό κοινοβούλιο ψήφισε τα μέτρα για τη μείωση του κόστους εργασίας και για τη μείωση του αριθμού των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα. Στις 14/2/2011 ο επικεφαλής του Eurogroup Γιούνκερ ανέφερε ότι η ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να πουλήσει κρατικά περιουσιακά στοιχεία αξίας έως 50 δις. ευρώ, για τη μείωση του χρέους. Οι ηγέτες της Ευρωζώνης συμφώνησαν να μειώσουν το επιτόκιο κατά 1% και να παρατείνουν την περίοδο αποπληρωμής κατά 7,5 έτη για τα δάνεια διάσωσης προς την Ελλάδα. Έπειτα στις 17/6/2011 ο Έλληνας πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου ανακοίνωσε ανασχηματισμό του υπουργικού συμβουλίου και ο Ε. Βενιζέλος αναδείχθηκε ως ο νέος υπουργός οικονομικών. Έτσι στις 29/6/2011 η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε την αποδοχή των πρόσθετων απαιτήσεων λιτότητας (το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα) της ΕΕ και στις 21/7/2011 το Συμβούλιο της ΕΕ συμφώνησε σε ένα ακόμη πακέτο διάσωσης για την Ελλάδα, με τη συμμετοχή επιπλέον 109 δις. ευρώ από τις χώρες της ευρωζώνης (Tzogopoulos, 2013; Kosmidou et al., 2015). Στις 6/9/2011 ο Έλληνας υπουργός Οικονομικών Ε. Βενιζέλος ανακοίνωσε ένα νέο πακέτο λιτότητας που περιλαμβάνονταν φόροι έκτακτης ανάγκης και μείωση του προσωπικού του δημόσιου τομέα. Τέλος, στις 6/10/2011 η Βουλή των Ελλήνων ψήφισε το νέο νόμο για τη διαρθρωτική μεταρρύθμιση του δημόσιου τομέα (Alogoskoufis, 2012; Kosmidou et al., 2015).

6.1.5 Συνέπειες από το πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής-μνημόνιο.

Το σχέδιο διάσωσης που τέθηκε σε εφαρμογή, δημιούργησε αυστηρές κριτικές και κοινωνικές αντιδράσεις λόγω της κατάστασης της οικονομίας και άλλων συνεπειών. Οι συνέπειες αυτές, μεταξύ άλλων, ήταν η αύξηση της ανεργίας, η μείωση του πραγματικού εισοδήματος κατά 20 έως 50% και η υποβάθμιση των δημόσιων υπηρεσιών, λόγω των πολιτικών συρρίκνωσης του δημόσιου τομέα. Στο δημόσιο έγιναν δραστικές περικοπές στις δαπάνες, απολύσεις, κλείσιμο και συγχωνεύσεις δημόσιων οργανισμών όπως, νοσοκομεία, κέντρα υγείας, και ψυχιατρικές μονάδες, καθώς και την εφαρμογή των πολύ αυστηρών περιορισμών στις προσλήψεις. Η φτώχεια και η ανασφάλεια της εργασίας είχαν αυξηθεί και μια σειρά από εύθραυστες κυβερνήσεις είχε αναπτυχθεί (Markantonatou, 2013).

Το πρόγραμμα αυτό, πρόβλεψε απότομες προσπάθειες δημοσιονομικής προσαρμογής κατά το τέλος της περιόδου του. Πρώτον, προέβλεπε μια πολύ μεγάλη δημοσιονομική προσαρμογή σε διάστημα πέντε ετών (Nikiforos et al., 2015; Alogoskoufis, 2012). Η προσαρμογή στο πρωτογενές έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης ήταν ίση με 16,4 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ (Alogoskoufis, 2012). Δεύτερον, αυτή η προσαρμογή συμπυκνωνόταν σε δύο υποπεριόδους. Το 2010 και 2013-14. Για το 2010, ήταν να γίνει μια διόρθωση των υπερβολών του έτους 2009, όταν τα δημόσια έσοδα κατέρρευσαν. Η προσαρμογή του 2013-14 είχε οριστεί στο πλαίσιο της αναμενόμενης ανάκαμψης από μια παρατεταμένη ύφεση. Τρίτον, ούτε η οικονομική ανάπτυξη, ούτε οι πληρωμές των τόκων για την άνοδο του χρέους προς το ΑΕΠ διευκόλυναν την προσαρμογή. Επιπλέον, λόγω της αύξησης του χρέους προς το ΑΕΠ, οι πληρωμές τόκων αυξανόταν σε σχέση με το ΑΕΠ, προκαλώντας μια πολύ μικρότερη μείωση του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης, σε σύγκριση με το πρωτογενές έλλειμμα. Τέταρτον, το σύνολο των εσόδων προβλεπόταν να αυξηθεί από 37,3% του ΑΕΠ το 2009 σε 42,6% του ΑΕΠ το 2014, σημειώνοντας αύξηση 5,3% του ΑΕΠ. Πέμπτον, η ίδια η δημοσιονομική προσαρμογή φαινόταν να ασκούσε μια ισχυρή αρνητική επίδραση στην αύξηση του ΑΕΠ (Alogoskoufis, 2012).

Παρ' όλα αυτά, υπήρχε μια σειρά από αδυναμίες στον σχεδιασμό, και μια σειρά από κινδύνους που αφορούσαν την εφαρμογή του. Η κύρια αδυναμία του προγράμματος φαινόταν να σχετίζεται με το γεγονός ότι η ίδια η δημοσιονομική προσαρμογή συντελούσε στην παράταση και την εμβάθυνση από την ύφεση του 2009. Η ύφεση συνεχίστηκε και το 2012. Παρά τη δημοσιονομική προσαρμογή που προβλέφθηκε από το πρόγραμμα, το χρέος προς το ΑΕΠ

συνέχισε να αυξάνεται και το 2013 και το 2014. Ως αποτέλεσμα, η Τρόικα είχε προβλέψει μια ρηγή ύφεση και την επιστροφή σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης το 2012, ωθούμενη από τις επενδύσεις και τις καθαρές εξαγωγές. Η δημοσιονομική εξυγίανση, σε συνδυασμό με την επιστροφή στην ανάπτυξη, θα σταθεροποιούσε και τελικά θα μείωνε το λόγο του χρέους προς το ΑΕΠ. Όμως, οι προβλέψεις της Τρόικας και των υποστηρικτών της επεκτατικής λιτότητας δεν εκπληρώθηκαν. Ωστόσο, η δημοσιονομική εξυγίανση και οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις δεν κατάφεραν να ενισχύσουν τις επενδύσεις ή τις καθαρές εξαγωγές και η παραγωγή κατέρρευσε. Η κατάρρευση της παραγωγής δημιούργησε περαιτέρω χρηματοδότηση που χρειαζόταν η κυβέρνηση για την εφαρμογή περαιτέρω μέτρων λιτότητας που οδήγησαν σε μια βαθύτερη ύφεση. Το αποτέλεσμα, ήταν η ταχεία αύξηση του χρέους προς το ΑΕΠ από 127% το 2010 σε 164,5% το 2012. Η αύξηση του λόγου του χρέους προς το ΑΕΠ οδήγησε στη διαπίστωση ότι το ελληνικό χρέος δεν είναι βιώσιμο (Nikiforos et al., 2015).

Έτσι το πρώτο μνημόνιο ήταν αποτέλεσμα μιας εσπευσμένης διαπραγμάτευσης, η οποία ακολούθησε τον κλασικό τρόπο χειρισμού των διεθνών οργανισμών (Χριστοδούλου, 2012). Όμως, έληξε πρόωρα το Μάρτιο του 2012 και αντικαταστάθηκε από ένα δεύτερο πρόγραμμα (Nikiforos et al., 2015). Με την υπογραφή του πρώτου μνημονίου τον Μάιο του 2010 μπορεί η Ελλάδα να απέφυγε την πέμπτη πτώχευση όμως το χρέος παρέμεινε (Ζουμπουλάκης, 2015). Οι Έλληνες στην πραγματικότητα μείωσαν σημαντικά τα ελλείμματά τους, αλλά πολλές από τις μεταρρυθμίσεις που υποτίθεται ότι θα εφαρμοζόταν δεν συνέβησαν και η οικονομία συρρικνώθηκε σημαντικά. Έτσι, το χρέος, σε σχέση με το μέγεθος της οικονομίας της Ελλάδας, δεν βελτιώθηκε. Μέχρι τα τέλη του 2010, ήταν ήδη σαφές ότι το βάρος του χρέους θα μπορούσε να αποδειχθεί μη βιώσιμο (Kashyap, 2015). Ωστόσο, αποδείχτηκαν ανέφικτοι οι στόχοι του πρώτου μνημονίου διότι το ύψος των δανείων ήταν τεράστιο, ο χρόνος επιστροφής τους βραχύς και υπήρξε υπερεκτίμηση των εσόδων των ιδιωτικοποιήσεων. Με αποτέλεσμα όλα αυτά να οδηγήσουν στην πτώση της κυβέρνησης Παπανδρέου και στην δημιουργία της κυβέρνησης από τον Λουκά Παπαδήμο με βασικό στόχο την αναδιαπραγμάτευση του μνημονίου (Ζουμπουλάκης, 2014).

6.1.6 Η πορεία προς το δεύτερο πρόγραμμα προσαρμογής- μνημόνιο.

Η οικονομία θα μπορούσε να είχε βελτιωθεί και η χώρα να μην ήταν σε θέση για δεύτερο μνημόνιο και νέα δανειακή σύμβαση, αν τα μέτρα του πρώτου μνημονίου είχαν περιοριστεί στις διαρθρωτικές αλλαγές χωρίς τη μείωση μισθών, τη μείωση συντάξεων και χωρίς την αύξηση των φορολογικών συντελεστών (Αγαπητός, 2012). Παρά την ένταξη στο μηχανισμό διάσωσης τον Μάιο του 2010, συνεχίστηκε η άσχημη κατάσταση στην Ελλάδα. Στην αρχή του 2010 η εφαρμογή της συμφωνίας φάνηκε επιτυχής αφού μειώθηκε το έλλειμμα κατά 5% του ΑΕΠ όμως μετά δημιουργήθηκε έντονος προβληματισμός (Στουρνάρας, 2011).

Στις 27/10/2011 οι Ευρωπαίοι ηγέτες συμφώνησαν σε κούρεμα 50% του ελληνικού χρέους που οφείλεται σε ιδιώτες ομολογιούχους (Karagiannis, Kondeas, 2012; Vlamis, 2014; Kosmidou et al., 2015; Santis, 2012). Στις 31/10/2011 λόγω της αρνητικής στάσης των κομμάτων της αντιπολίτευσης, ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου ανακοίνωσε ένα δημοψήφισμα για να αποφασιστεί αν η Ελλάδα θα αποδεχθεί τους όρους που προβλέπονται από τη συμφωνία ή όχι. Στις 2/11/2011 ο Έλληνας πρωθυπουργός είχε επειγόντως προσκληθεί στη σύνοδο κορυφής της G-20 στις Κάννες και τον συμβούλευσαν να ματαιώσουν την απόφασή του σχετικά με το δημοψήφισμα. Αξιωματούχοι της ΕΕ και του ΔΝΤ ανακοίνωσαν την αναστολή της επόμενης δόσης του δανείου μέχρι η Ελλάδα να δείξει πλήρη συμμόρφωση με τους όρους της συμφωνίας «κούρεμα». Στις 4/11/2011 ο Γ. Παπανδρέου κέρδισε ψήφο εμπιστοσύνης στη Βουλή, αφού υποσχέθηκε να ξεκινήσει συζητήσεις για να σχηματιστεί μια κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Όμως στις 11/11/2011 υπέβαλε την παραίτησή του (Kyriazis, Economou, 2016; Alogoskoufis, 2012; Kosmidou et al., 2015; Nelson et al., 2011) και ο Παπαδήμος διορίζεται ως ο νέος πρωθυπουργός της Ελλάδας και λαμβάνει την εντολή σχηματισμού νέας κυβέρνησης. Παρόλα αυτά γρήγορα θα ερχόταν και ένα δεύτερο μνημόνιο (Kosmidou et al., 2015).

6.2 Δεύτερο πρόγραμμα προσαρμογής- Μνημόνιο(2012).

Ένα δεύτερο μνημόνιο οικονομικής βοήθειας συμφωνήθηκε με την Ευρωζώνη και το ΔΝΤ, τον Φεβρουάριο/Μάρτιο του 2012 και ήταν πιο περίπλοκο από το πρώτο (Harari, 2015; Kashyap, 2015; Sotiropoulos, Bourikos, 2014). Το δεύτερο πρόγραμμα είχε προγραμματιστεί να διαρκέσει μέχρι το Δεκέμβριο του 2014, αλλά τελικά επεκτάθηκε μέχρι τον Ιουνίου του 2015. Το προγραμματισμένο μέγεθος του δεύτερου προγράμματος ήταν 172.6 δις. ευρώ, όπου το ποσό

των 34.3 δις. ευρώ ήταν από το πρώτο μνημόνιο, το ποσό των 130.1 δις. ευρώ ήταν νέα κεφάλαια, και ένα ξεχωριστό ποσό των 8.2 δις. ευρώ είχε προγραμματιστεί από το ΔΝΤ (Nikiforos et al., 2015; Rocholl, Stahmer, 2016).

Στις 12/2/2012 εν μέσω ταραχών στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις το ελληνικό κοινοβούλιο ενέκρινε το νέο πακέτο λιτότητας, με 199 ψήφους (Kosmidou et al., 2015). Το ΔΝΤ δάνεισε επιπλέον χρήματα, αλλά οι βασικές προϋποθέσεις που συνόδευαν τη χρηματοδότηση ήταν σε μεγάλο βαθμό οι ίδιες με το προηγούμενο πρόγραμμα. Για άλλη μια φορά, οι στόχοι του μνημονίου ήταν, οι εισπράξεις από φόρους, η μείωση των δαπανών, καθώς και οι μεταρρυθμίσεις για την ενθάρρυνση των προσλήψεων και την επέκταση των επιχειρήσεων που θα στήριζαν την ανάπτυξη. Δεν ήταν σαφές γιατί αυτό το σχέδιο θα ήταν πιο επιτυχές από το πρώτο (Kashyap, 2015). Έτσι στις 21/2/2012 η Ευρωομάδα οριστικοποίησε το δεύτερο πακέτο διάσωσης, το οποίο αυξήθηκε από 109 δις. ευρώ στα 130 δις. ευρώ. Σε έναν μαραθώνιο συνάντησης στις Βρυξέλλες το χρέος δέχθηκε ένα κούρεμα της τάξης του 53,5%, που πραγματοποιήθηκε από τον ιδιωτικό τομέα (Kyriazis, Economou, 2016; Kosmidou et al., 2015). Στις 28/2/2012 η ΕΚΤ ανακοίνωσε ότι θα σταματήσει να δέχεται τα ελληνικά ομόλογα και άλλες εξασφαλίσεις που χρησιμοποιούνται από τις ελληνικές τράπεζες για να πάρουν τη χρηματοδότηση της ΕΚΤ μέχρι την έκθεση επιτήρησης. Στις 6/5/2012 τα αποτελέσματα των εκλογών έδειξαν ότι τα δύο τρίτα των Ελλήνων ψηφοφόρων υποστήριζαν τα κόμματα που αντιτίθονταν στη συμφωνία ΕΕ/ΔΝΤ. Στις 14/11/2012 η Ευρωομάδα αποφάσισε σχετικά με το ακριβές μέγεθος και τους όρους για την έξτρα διάσωση από ότι η Ελλάδα είχε ζητήσει. Ωστόσο, οι υπουργοί Οικονομικών ανέβαλαν τη συμφωνία για 31,3 δις. ευρώ για την ενίσχυση στην Ελλάδα (Kosmidou et al., 2015; Zettelmeyer et al., 2013). Σύμφωνα με την επιτυχή εκλογή του Παπαδήμου η χώρα οδηγήθηκε ομαλά σε εκλογές αναζητώντας μια κυβέρνηση με νωπή δημοκρατική νομιμοποίηση. Η κυβέρνηση Σαμαρά πέτυχε μια νέα συμφωνία για το χρέος στις 26/11/2012 μειώνοντας το επιτόκιο δανεισμού τού πρώτου μνημονίου κατά 1 μονάδα, μειώνοντας το κόστος των εγγυήσεων και επιμηκύνοντας την ωρίμανση διμερών δανείων κατά 15 έτη, με αναβολή πληρωμής των τόκων κατά 10 έτη. Τέλος, οι επικεφαλής της ΕΕ δεσμεύτηκαν επίσημα για κατάθεση των κερδών από την επαναγορά των ελληνικών ομολόγων, υπέρ του λογαριασμού εξυπηρέτησης του ελληνικού χρέους (Ζουμπουλάκης, 2014). Στις 27/11/2012 οι υπουργοί Οικονομικών της ευρωζώνης και το ΔΝΤ συμφώνησαν να βοηθήσουν την Ελλάδα, ανοίγοντας το δρόμο για την απελευθέρωση της. Χρειάστηκε επειγόντως 31,3 δις.

ευρώ εκταμίευσης. Έτσι, στις 3/12/2012 η Ελλάδα ανακοίνωσε ότι θα δαπανήσει 10 δις. ευρώ για να αγοράσει τα ομόλογα σε ένα εύρος τιμών που ξεπέρασαν τις προσδοκίες της αγοράς. Η ανακοίνωση αυτή ενίσχυσε τις ελπίδες ότι η Ελλάδα μπορεί να μειώσει το χρέος της. Για αυτό στις 17/12/2012 η αναθεώρηση της Τρόικας σχετικά με την αποκατάσταση και τη μεταρρύθμιση της ελληνικής οικονομίας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Ελλάδα ήταν σε καλή κατάσταση (Kosmidou et al., 2015).

Οι χώρες της ευρωζώνης συνεισέφεραν 120.3 δις. ευρώ προσθέτοντας και τα 24.4 δις. ευρώ του πρώτου προγράμματος που δεν είχαν εκταμιευθεί, συνολικά 144.7 δις. ευρώ και τα κεφάλαια που παρέχονταν υπό την μορφή δανείων από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) που είχε δημιουργηθεί για τον εν λόγω σκοπό. Το ΔΝΤ συνεισέφερε συνολικά 28 δις. ευρώ, που αποτελούνταν από 9.9 δις. ευρώ μη εκταμιευθέντα κονδύλια από το πρώτο πρόγραμμα και 8.2 δις. ευρώ σε ένα πρόσθετο δάνειο. Τελικά, 153.8 δις. ευρώ εκταμιεύθηκαν: 141,8 δις. ευρώ από τις χώρες της ευρωζώνης και 11,9 δις. ευρώ από το ΔΝΤ. Τον Φεβρουάριο του 2015, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ETXS) είχε αποπληρώσει 10,9 δις. ευρώ στο EFSF, φέρνοντας την καθαρή εκταμίευση των κονδυλίων του δεύτερου προγράμματος προσαρμογής, 130.9 δις. ευρώ. (Nikiforos et al., 2015; Rocholl, Stahmer, 2016; Zettelmeyer et al., 2013).

Το δεύτερο μνημόνιο ήταν υφεσιακό, όπως και το προηγούμενο, κι επί πλέον πρόβλεπε και τρίτο μνημόνιο. Η εξέλιξη των ρυθμών ανάπτυξης και τα ποσοστά ανεργίας για τη διετία 2012-2013 ήταν απογοητευτικά και εξαιρετικά ανησυχητικά. Συγκεκριμένα, οι ρυθμοί ανάπτυξης προβλέπονταν αρνητικοί και το μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας θα ξεπερνούσε το 22%. Όλα αυτά οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι και τα δύο προγράμματα που είχαν εξελιχθεί ήταν καταστροφικά και οδήγησαν την ελληνική οικονομία να δανείζεται συνεχώς από την Τρόικα. Οι ενέργειες που απαιτούσε η Τρόικα ήταν αρκετά κυνικές (Αγαπητός, 2012). Η Ελλάδα είχε σημειώσει μια περαιτέρω ουσιαστική πρόοδο σχετικά με το έλλειμμα της. Μέχρι τα τέλη του 2014 ξόδευε τελικά λιγότερα από πριν, αν και οι πληρωμές τόκων για το χρέος έδειχναν ότι υπήρχε ακόμα ένα συνολικό έλλειμμα. Επίσης, η οικονομία είχε συρρικνωθεί για δύο χρόνια, καθώς οι μεταρρυθμίσεις απέτυχαν να παραδώσουν υψηλότερη ανάπτυξη. Τέλος, το σημαντικό ωστόσο ήταν ότι το κοινό έχασε την εμπιστοσύνη στην παρούσα κυβέρνηση και τους δανειστές

της. Η ανεργία στην Ελλάδα είχε παραμείνει πάνω από 25% για τα επόμενα χρόνια και ήταν πολύ υψηλότερη για τους νέους ανθρώπους. Ως εκ τούτου, το 2015 το κοινό ψήφισε για μια νέα κυβέρνηση (Kashyap, 2015). Τον Ιανουάριο του 2015, ο πρωθυπουργός Αλέξης Τσίπρας ζήτησε να επαναλάβει τις διαπραγματεύσεις με τους πιστωτές στην Ελλάδα και υποσχέθηκε ότι θα καταργήσει τα μνημόνια (Kyriazis, Economou, 2016; Kashyap, 2015).

6.3 Τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής- Μνημόνιο.

Η οικονομία στην Ελλάδα είχε υποστεί μια σοβαρή ύφεση από τότε που ξεκίνησε η κρίση χρέους. Δύο διεθνή προγράμματα διάσωσης, το 2010 και το 2012, έδωσαν συνολικά περίπου 216 δις. ευρώ για οικονομική βοήθεια προς την Ελλάδα. Αυτά τα δάνεια είχαν αυστηρές προϋποθέσεις, που είχαν σχεδιαστεί για να μειώσουν το έλλειμμα του προϋπολογισμού και να βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Ένα σημαντικό μέρος των δανείων των κεφαλαίων διάσωσης δαπανήθηκε για την εξυπηρέτηση του ελληνικού χρέους. Μια ανάλυση από την ιστοσελίδα MacroPolis⁹, υπολογίζει ότι περίπου το ήμισυ της χρηματοδότησης, δηλαδή περίπου 120 δις. ευρώ ήταν για την εξυπηρέτηση του χρέους. Ένα επιπλέον ποσό των 35 δις. ευρώ χρησιμοποιήθηκε για την απομείωση του χρέους του ιδιωτικού τομέα κατά τη στιγμή του δεύτερου πακέτου διάσωσης, το 2012. Το ποσό των 48 δις. ευρώ χρησιμοποιήθηκε για την ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών, ενώ περίπου 27 δις. ευρώ, δηλαδή το 11% της συνολικής χρηματοδότησης, πήγε στις λειτουργικές ανάγκες του ελληνικού κράτους (Harari, 2015).

Τα αποτελέσματα του πρώτου και του δεύτερου μνημονίου, είχαν θετική επιρροή στην μείωση του δημόσιου ελλείμματος κατά 90% και στις δαπάνες κατά 30%. Όμως είχαν και αρνητικές επιδράσεις, όπως η αύξηση της ανεργίας, η μείωση των τιμών των ακινήτων κατά 42% μέσα σε πέντε χρόνια και η μείωση των καταθέσεων. Όμως το χρέος εκφράζεται ως ποσοστό του ΑΕΠ και τα μνημόνια είχαν στοχεύσει στη δημοσιονομική εξυγίανση, που ήταν ο αριθμητής του κλάσματος και χρειάζονταν άλλα μέτρα για τον παρανομαστή, το ΑΕΠ. Δηλαδή αλλαγή του μοντέλου (Ζουμπουλάκης, 2014). Με την βοήθεια της Ευρωπαϊκή Επιτροπής, της ΕΚΤ και του ΔΝΤ, η Ελλάδα μπόρεσε να διασωθεί λίγο από το τεράστιο χρέος της, το καλοκαίρι του 2012

⁹ Παρέχει αναλύσεις για ελληνικές πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις (Harari, 2015).

και το 2015 οι Ευρωπαϊκοί πιστωτές και το ΔΝΤ ανεπιτυχώς απειλήθηκαν από την κυβέρνηση της αριστεράς στην Ελλάδα ώστε να μπορέσει η Ελλάδα να κερδίσει κάποια ελάφρυνση του χρέους. (Kalyvas, 2016).

Το Σύριζα, υποσχέθηκε να απορρίψει τα μέτρα λιτότητας και κέρδισε το Γενάρη του 2015 τις εκλογές ενάντια του κεντροδεξιού κόμματος της Νέας Δημοκρατίας. Στις 20 Φεβρουαρίου του 2015, η ευρωζώνη κατέληξε σε μια συμφωνία που επέκτεινε το πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα για τέσσερις μήνες, μέχρι τις 30 Ιουνίου. Οι προσωρινοί όροι της συμφωνίας αυτής ήταν οι παρακάτω (Harari, 2015; Kalyvas, 2016).

Πρώτον, το πρόγραμμα διάσωσης θα συνεχιζόταν, με προθεσμία που παρατάθηκε από τις 28 Φεβρουαρίου έως 30 Ιουνίου από τα την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το ΔΝΤ και την ΕΚΤ για να ολοκληρώσει την αναθεώρησή του και στη συνέχεια να καταβάλει το ποσό των 7,2 δις. ευρώ για τη χρηματοδότηση προς την Ελλάδα. Δεύτερον, δεν θα υπήρχε καμία μείωση στο χρέος, διότι η Ελλάδα έπρεπε να τακτοποιήσει όλες τις οικονομικές υποχρεώσεις της προς αυτούς που είχε δανειστεί. Τρίτον, ο στόχος ήταν το πρωτογενές πλεόνασμα του προϋπολογισμού σε 3,5% το 2018. Το ισοζύγιο του κρατικού προϋπολογισμού με εξαίρεση τις πληρωμές τόκων του χρέους για το 2016, ήταν 1,5% του ΑΕΠ. Μια μείωση του πλεονάσματος, επιτρέπει υψηλότερα επίπεδα κρατικών δαπανών ή χαμηλότερα επίπεδα φορολογίας (Harari, 2015).

Όμως η κυβέρνηση δεν ήθελε να συμφωνήσει γιατί τα αποτελέσματα θα ήταν ίδια με τα προηγούμενα μέτρα λιτότητας. Τα σημεία που διαφωνούσαν ήταν στις συντάξεις και στο φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), όπου οι πιστωτές ήθελαν να αυξήσουν τον συντελεστή για ορισμένα αγαθά. Και τέλος στην αναδιάρθρωση του χρέους, όπου η ελληνική κυβέρνηση πρότεινε να αγοράσει η ευρωζώνη τα 27 δις. ευρώ που όφειλε η Ελλάδα στην ΕΚΤ για να μειωθεί ο χρόνος αποπληρωμής του χρέους (Harari, 2015).

Ωστόσο, η ελληνική οικονομία βρισκόταν σε στασιμότητα και φοβόταν για ένα Grexit (έξοδος από το ευρώ και επιστροφή στη δραχμή) (Harari, 2015; Kyriazis, Economou, 2016; Kalyvas, 2015). Παρ' όλα αυτά, το σχέδιο που προτάθηκε από τους πιστωτές απορρίφθηκε από την ελληνική κυβέρνηση και για 5 μήνες η Ελλάδα βρισκόταν σε αντιπαράθεση με τους δανειστές της. Στις 26 Ιουνίου ο Πρωθυπουργός Τσίπρας Αλέξης ανακοίνωσε ότι η Ελλάδα θα διεξάγει

δημοψήφισμα στις 5 Ιουλίου του 2015 για το αν θα αποδεχθεί ή αν θα απορρίψει την πρόταση από τον πιστωτή (Harari, 2015; Kyriazis, Economou, 2016; Kalyvas, 2015).

Ήταν το δεύτερο δημοψήφισμα που είχε διεξαχθεί στην Ελλάδα όλα αυτά τα χρόνια από το 1974, όταν η Ελλάδα επανήλθε σε καθεστώς δημοκρατίας. Το 1974, το δημοψήφισμα αφορούσε το βασικό θεμέλιο της Ελλάδας όπου η απόφαση ήταν υπέρ της κατάργησης της μοναρχίας και της ίδρυση της προεδρευόμενης δημοκρατίας (Kyriazis, Economou, 2016; Kalyvas, 2015).

Στο δεύτερο δημοψήφισμα, η κυβέρνηση του Αλέξη Τσίπρα υποστήριξε το «Όχι» απορρίπτοντας τους όρους των προτάσεων. Το δημοψήφισμα έδωσε ψήφο 61,3% υπέρ του «Όχι» υποστηρίζοντας τη θέση της κυβέρνησης και απορρίπτοντας τα προηγούμενα σχέδια προτάσεων από τους πιστωτές της, κυρίως επειδή ένα «Ναι» συνοδευόταν από σκληρά μέτρα λιτότητας. Μια σειρά από άλλους ηγέτες της Ευρωζώνης θεωρούσαν το δημοψήφισμα ως ψήφο για το αν η Ελλάδα πρέπει να παραμείνει στο ευρώ. Η άποψη αυτή απορρίφθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, η οποία είπε ότι το «όχι» θα ενισχύσει τις πιθανότητες της λήψης για μια ευνοϊκή συμφωνία με τους πιστωτές (Kalyvas, 2016; Harari, 2015).

Όμως μια ψήφος υπέρ του «όχι» στην πραγματικότητα ήταν χειρότερη διότι αντί για το πακέτο μέτρων των 8 δις. ευρώ η ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε ένα νέο πακέτο των 12 δις. ευρώ (Kyriazis, Economou, 2016; Kalyvas, 2015). Στις 6 Ιουλίου, την ημέρα μετά το δημοψήφισμα, ο Έλληνας υπουργός Οικονομικών Γιάννης Βαρουφάκης παραιτήθηκε και ανέλαβε ο Ευκλείδης Τσακαλώτος ως νέος υπουργός Οικονομικών (Kalyvas, 2016; Harari, 2015). Μετά την ανακοίνωση του δημοψηφίσματος και την απόφαση του Eurogroup να αναστείλει ουσιαστικά τις διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα και να αφήσει να λήξει το υπάρχον πρόγραμμα διάσωσης, η ΕΚΤ δεν αύξησε τη χρηματοδότηση έκτακτης ανάγκης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος. Έτσι οι τράπεζες βρισκόταν σε κίνδυνο όταν άνοιξαν τη Δευτέρα (Kalyvas 2015). Οι καταθέσεις μειώθηκαν με φυγή 36 δις. ευρώ και παράλληλα μειώθηκαν και τα αποθέματα των ελληνικών τραπεζών (Kalyvas 2015). Για να αποφύγουν όλα αυτά η κυβέρνηση επέβαλε τα capital controls (έλεγχος κεφαλαίων) (Kyriazis, Economou, 2016; Kalyvas, 2016). Με τον έλεγχο κεφαλαίων πολλές ελληνικές επιχειρήσεις κατέφυγαν στο εξωτερικό (Kalyvas, 2016 Karagiannis, Kondeas, 2012). Μετά από όλα αυτά η Ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε μια νέα συμφωνία η οποία θα

βοηθούσε στη δημοσιονομική προσαρμογή (Kyriazis, Economou, 2016; Kalyvas, 2016; Kalyvas, 2015; Harari, 2015).

Τότε η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε πρόσβαση στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές, για να δανειστεί χρήματα σε ένα βιώσιμο επιτόκιο (Harari, 2015) και έμεινε εκτός από το πρόγραμμα Ποσοτικής Χαλάρωσης της ΕΚΤ. Το κόμμα Νέα Δημοκρατία κατηγορούσε τον Αλέξη Τσίπρα για αυτήν την κατάσταση. Για να μπορούσε η Ελλάδα να επιστρέψει στις χρηματοπιστωτικές αγορές έπρεπε να είχε την βοήθεια των πιστωτών και του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ) (Kalyvas, 2016). Η κυβέρνηση μέχρι αυτό το σημείο κατάφερε να συμβαδίσει με την αποπληρωμή του χρέους της και τις εγχώριες υποχρεώσεις της για να πληρώσει την κοινωνική ασφάλιση και τους μισθούς, μέσω ενός συνδυασμού μέτρων (Harari, 2015).

Στις 30 Ιουνίου, η Ελλάδα έχασε την πληρωμή του δανείου που ήταν 1,5 δις. ευρώ προς το ΔΝΤ. Αρχικά, έπρεπε να καταβληθεί σε τέσσερις δόσεις κατά τη διάρκεια του Ιουνίου, αλλά δεν είχε κάνει ούτε την πρώτη πληρωμή στις αρχές Ιουνίου. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που μια ανεπτυγμένη οικονομία δεν είχε αποπληρώσει ένα δάνειο στο ΔΝΤ (Harari, 2015; Kalyvas, 2015).

Για πρώτη φορά, σε πέντε χρόνια η Ελλάδα δεν συμμετείχε σε ένα πρόγραμμα διάσωσης της Ευρωζώνης. Έτσι, ένα νέο τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής απαιτούνταν για να γίνουν διαπραγματεύσεις ώστε να λάβει οικονομική ενίσχυση η Ελλάδα. Εν τω μεταξύ, τα προβλήματα χρηματοδότησης της κυβέρνησης μεγάλωσαν και το τραπεζικό σύστημα είχε τεράστιο πρόβλημα από ότι πριν και ήταν πλήρως εξαρτημένο από την ΕΚΤ ώστε να συνεχίσει να παρέχει χρηματοδότηση έκτακτης ανάγκης, παρά την επιβολή ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων και το κλείσιμο των τραπεζικών υποκαταστημάτων (Harari, 2015).

Μετά τη συμφωνία στις 12 Ιουλίου για ένα τρίτο πακέτο διάσωσης, η ΕΚΤ αύξησε την έκτακτη χρηματοδότηση της μέσω του προγράμματος ELA για το ελληνικό τραπεζικό σύστημα για πάνω από 90 δις. ευρώ, επιτρέποντας στις τράπεζες και στο χρηματιστήριο της Αθήνας να ανοίξουν ύστερα από τρεις εβδομάδες και να σταθεροποιηθούν οι καταθέσεις. Οι αναλήψεις μετρητών περιορίστηκαν σε 420 ευρώ ανά εβδομάδα και οι περιορισμοί των αγορών ξένων προϊόντων και υπηρεσιών είχαν χαλαρώσει (Harari, 2015; Kalyvas, 2016 Karagiannis, Kondeas, 2012).

Όπως και τις προηγούμενες φορές το πακέτο του Ιουλίου του 2015 είχε αυστηρούς όρους με την συνέχεια της λιτότητας και την οδήγηση σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις (Kalyvas, 2016). Το τρίτο πρόγραμμα προσαρμογής έχει προγραμματιστεί μέχρι τον Αύγουστο του 2018. Το μέγεθος του προγράμματος ήταν αρχικά 86 δις. ευρώ, που παρέχονταν από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM) (Kyriazis, Economou, 2015; Nikiforos et al., 2015; Harari, 2015; Kalyvas, 2016; Rocholl, Stahmer, 2016). Το ποσό αυτό χωρίστηκε σε δόσεις, μετά από αξιολογήσεις από τους πιστωτές για την πρόοδο των μεταρρυθμίσεων (Harari, 2015).

Η πρώτη δόση του δανείου ήταν 26 δις. ευρώ. Μετά την επίσημη έγκριση του προγράμματος, από όλες τις χώρες της Ευρωζώνης, 13 δις. ευρώ δόθηκαν στην Ελλάδα στις 20 Αυγούστου. Ένα επιπλέον ποσό 10 δις. ευρώ προβλεπόταν επίσης στις 20 Αυγούστου για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών (Harari, 2015). Τελικά, λιγότερα από 10 δις. ευρώ χρησιμοποιήθηκαν προς τον σκοπό αυτό (Nikiforos et al., 2015; Harari, 2015; Rocholl, Stahmer, 2016). Αυτά τα χρήματα διατηρούνταν στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ), έως ότου ήταν αναγκαίο. Ένα επιπλέον ποσό 3 δις. ευρώ διατέθηκε για την εκταμίευση το φθινόπωρο του 2015, μετά την εφαρμογή των βασικών σταδίων που περιλαμβανόταν στο Μνημόνιο Συνεννόησης (Harari, 2015). Οι ιδιωτικοποιήσεις αναμενόταν να δημιουργήσουν 6,4 δις. ευρώ από την πώληση περιουσιακών στοιχείων της ελληνικής κυβέρνησης, που περιλάμβανε κυρίως τα αεροδρόμια, τα λιμάνια και τις δημόσιες εταιρείες πετρελαίου, φυσικού αερίου και νερού (Rocholl, Stahmer, 2016; Harari, 2015).

Στο Υπέρ-ταμείο των αποκρατικοποιήσεων περιλαμβάνονται επίσης και η ιδιωτικοποίηση του ΟΛΘ, η ολοκλήρωση της μεταβίβασης των δύο ακινήτων στην Αφάντου της Ρόδου στους επενδυτές αλλά και η πώληση μετοχών σε ΔΕΗ, ΕΥΔΑΠ, ΕΥΑΘ και ΕΛΠΕ. Το Υπέρ-ταμείο αποτελείται από από πέντε μέλη και η έδρα του βρίσκεται στην Ελλάδα. Ο Πρόεδρος του Υπέρ-ταμείου θα έχει δικαίωμα διπλής ψήφου και τα υπόλοιπα μέλη το ελληνικό δημόσιο και πρέπει να υπάρχει ομοφωνία στις αποφάσεις τους. Από τις αποκρατικοποιήσεις θα προκύψουν έσοδα 5,8 δις. ευρώ για τα έτη 2016-2018¹⁰.

¹⁰ <http://www.protothema.gr/economy/article/578264/to-neo-uper-tameio-apokratikopoiiseon-kai-oi-tesseris-thugatrikes-tou/>

Για την συμφωνία, έπρεπε το ελληνικό κοινοβούλιο να νομοθετήσει επιπρόσθετα μέτρα σε ορισμένους τομείς, προκειμένου να δώσουν εντολή οι άλλες χώρες της Ευρωζώνης για την έναρξη των επίσημων διαπραγματεύσεων για το πρόγραμμα διάσωσης στις 15 Ιουλίου (Harari, 2015). Αυτά τα μέτρα περιελάμβαναν περίπου το ποσό των 12 δις. ευρώ (Kygiazis, Economidou, 2016). Αναλυτικά ήταν, η αύξηση του ΦΠΑ σε μια σειρά αγαθών και υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένων και των εστιατορίων από το 13% στο 24% και για τα ξενοδοχεία από 6,5% έως 13%. Επιπρόσθετα, η κατάργηση της έκπτωσης 30% επί του ΦΠΑ για τα ελληνικά νησιά. Και τέλος, θα συνεχιζόταν ο φόρος ακίνητης περιουσίας και θα υπήρχαν νέες περικοπές στις συντάξεις και στους μισθούς (Kygiazis, Economidou, 2016; Harari, 2015).

Όμως το ΔΝΤ, έχει δηλώσει ότι θα συμμετάσχει στο πρόγραμμα μόνο εάν η Ελλάδα λάβει κάποια μορφή ελάφρυνσης του χρέους (Harari, 2015; Kalyvas, 2016). Σύμφωνα με τους όρους από το 2018 και μετά η Ελλάδα έπρεπε να πετύχει πρωταγενές πλεόνασμα 3,5% όμως το ΔΝΤ το θεωρούσε αδύνατον. Είχαν διαφωνίες με τους ευρωπαίους πιστωτές. Η Ελλάδα προτιμούσε την χαλαρή επιβολή αυστηρών ευρωπαϊκών στόχων λιτότητας παρά την αυστηρή εφαρμογή των πιο επιεικών στόχων του ΔΝΤ (Kalyvas, 2016).

Οι όροι του μνημονίου συνεννόησης και οι λεπτομερείς πολιτικές που η Ελλάδα όφειλε να εφαρμόσει σε αντάλλαγμα για την οικονομική βοήθεια ήταν παρόμοιοι με εκείνους που είχαν συμφωνήσει οι ηγέτες της Ευρωζώνης στις 12 Μάιου σε δήλωση της συνόδου κορυφής. Το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων είχε στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και των επενδύσεων στην οικονομία, την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και της απάτης, τη βελτίωση της φορολογικής διοίκησης και την καταπολέμηση της διαφθοράς μέσω της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας του δημόσιου τομέα και της δικαστικής εξουσίας (Harari, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7:

Προτάσεις οικονομικής πολιτικής.

Τα προγράμματα διάσωσης έφεραν δυσμενή κατάληξη στην ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας, που έγινε εμφανή από το ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών (Αγαπητός, 2012). Ορισμένοι παρατηρητές υποστηρίζουν ότι για την ενίσχυση της διεθνούς ελληνικής ανταγωνιστικότητας, αλλά και για την μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, θα πρέπει να αυξηθεί η παραγωγικότητά της Ελλάδας σημαντικά, να μειωθούν οι μισθοί και να αυξηθούν τα έσοδα (Nelson et al., 2011), ώστε να ομαλοποιηθούν οι αποπληθωριστικές επιπτώσεις της δημοσιονομικής συστολής (Wihlborg et al., 2010).

Σε μια εποχή οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και με πολλούς άνεργους πολίτες, η Τρόικα πρότεινε μεταρρυθμίσεις και ενίσχυσε την εσωτερική αγορά, ώστε ένα δημόσιο σύστημα να ιδιωτικοποιηθεί (Niakas, 2013). Διότι, η βιωσιμότητα του χρέους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις ιδιωτικοποιήσεις, την ανάπτυξη και το πρωτογενές πλεόνασμα (Tantos, 2012). Με τις ιδιωτικοποιήσεις μειώνεται το δημόσιο έλλειμμα και μαζί με αυτό και το χρέος. Επίσης, με τις ιδιωτικοποιήσεις μια χώρα μπορεί να πετύχει προσέλκυση επενδύσεων και βελτίωση της αποδοτικότητας των επιχειρήσεων. Οι δημόσιες υπηρεσίες έχουν ελλείψεις όσον αφορά την οικονομική απόδοση, σε αντίθεση με τις ιδιωτικοποιήσεις που φέρουν κέρδη σχετικά με την οικονομική αποτελεσματικότητα. Σε περίπτωση προβλήματος ρευστότητας η κυβέρνηση με τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις χρηματοδοτεί το δημόσιο χρέος. Όμως, όταν τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις χρησιμοποιούνται μόνο στον προϋπολογισμό, μόνο τότε έχουν θετικές επιδράσεις στο δημόσιο χρέος (Katsoulakos, Likoyanni, 2002).

Όσον αφορά την έξοδο από το ευρώ υπάρχουν αντιφάσεις. Ορισμένοι οικονομολόγοι έχουν προτείνει ότι η Ελλάδα πρέπει να εκδώσει νέο εθνικό νόμισμα και να εγκαταλείψει το Ευρώ (Akram et al., 2011). Επίσης, για να διατηρηθεί ένας λειτουργικός τραπεζικός τομέας, η ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να εγκαταλείψει το ευρώ και να έχει το δικό της νόμισμα σύμφωνα με τους Karagiannis και Kondeas (2012). Όπου, το νέο Ελληνικό νόμισμα θα υποτιμηθεί αμέσως στις αγορές συναλλάγματος, καθιστώντας το ευρώ εκτός λειτουργίας (Karagiannis, Kondeas, 2012).

Αντιθέτως όμως, χωρίς εξωτερική οικονομική βοήθεια και με την έξοδο από την ζώνη του ευρώ, το ελληνικό κράτος μπορεί να καταλήξει σε καταστροφικές συνέπειες τόσο εντός όσο και εκτός της Ελλάδας. Η προοπτική της εξόδου του ευρώ αποθαρρύνει τις ιδιωτικές επενδύσεις και αυξάνει τα κίνητρα για φοροδιαφυγή και τη φυγή κεφαλαίων, μειώνοντας περαιτέρω την ανάπτυξη και την επιδείνωση της δημοσιονομικής κατάστασης (Darvas, 2012). Επιπρόσθετα, η αναδημιουργία ενός νομίσματος είναι πολύ πιο δύσκολο από ότι η υποτίμηση του υπάρχοντος νομίσματος. Ορισμένες βιομηχανίες, όπως ο τουρισμός, αρχικά θα ωφεληθούν, όμως σε σύντομο χρονικό διάστημα η απόρριψη του ευρώ θα προκαλέσει καταστροφική αναστάτωση. Το νομικό χάος που θα δημιουργηθεί θα χρειαστεί χρόνια για να λυθεί (The Economist, 2012). Ακόμη, η επιλογή της εξόδου από την ΕΕ είναι απίθανη σύμφωνα με τον Rady (2012), καθώς αυτό θα καθιστούσε το μελλοντικό δανεισμό να κοστίζει πολύ υψηλότερα για την Ελλάδα. Η ελληνική κυβέρνηση δεν θα μπορεί να αλλάξει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από ευρώ σε νέες δραχμές. Και αυτό θα κάνει πιο ακριβές τις ελληνικές οφειλές για την αποπληρωμή των δανείων, και μπορεί να οδηγήσει σε πτωχεύσεις των Ελλήνων επενδυτών, και των ελληνικών τραπεζών (Rady, 2012).

Επίσης, μια αναδιάρθρωση και ο υψηλός πληθωρισμός μπορούν να λύσουν το πρόβλημα του χρέους (Schuknecht, Tanzi, 2005). Στην αναδιάρθρωση διακρίνονται δυο κύρια στοιχεία. Αρχικά η αναδιάταξή του, η οποία αντιπροσωπεύει την αύξηση των χρονικών περιθωρίων λήξης των παλαιών χρεών, συνήθως με χαμηλότερα επιτόκια και στη συνέχεια, η μείωση του χρέους, δηλαδή η μείωση της ονομαστικής αξίας των παλαιών χρεογράφων, με αποτέλεσμα και στις δύο περιπτώσεις προκύπτει «κούρεμα» του χρέους (Das et al., 2012). Επιπλέον, η αναδιάρθρωση του χρέους είναι μια επιτακτική ανάγκη για να επανέλθει η δυναμική μιας οικονομίας που έχει βυθιστεί στα χρέη είτε στον ιδιωτικό είτε στο δημόσιο τομέα και είναι απλώς ένα χρηματοδοτικό εργαλείο απαραίτητο για τις υπερχρεωμένες χώρες (Karagiannis, Kondeas, 2012).

Σύμφωνα με τους Karagiannis και Kondeas (2012), το ελληνικό δημόσιο χρέος μετά από όλες τις επαναλήψεις των διαπραγματεύσεων, θα πρέπει να αναδιαρθρωθεί σε ένα μέγεθος που θα φέρει το χρέος σε ένα πιο διαχειρίσιμο επίπεδο που δεν θα υπερβαίνει το 100% του ΑΕΠ. Χωρίς την απαραίτητη ρευστότητα από την ΕΚΤ, η πιστωτική κρίση θα ακρωτηριάσει τον τραπεζικό

κλάδο και κατά συνέπεια την οικονομία (Karagiannis, Kondeas, 2012). Επίσης, σύμφωνα με τον Blundell (2012), το πρόβλημα του χρέους της Ελλάδας πρέπει να λυθεί με ένα 50%, ή και μεγαλύτερο κούρεμα του δημόσιου χρέους της και τις αναγκαίες βοηθητικές πολιτικές, έτσι ώστε οι πιθανότητες να παραμείνει στο ευρώ να βελτιωθούν (Blundell, Wignall, 2012).

Όπως αναφέρει η Dritsaki (2013), το εξωτερικό χρέος μιας χώρας είναι βιώσιμο μέχρι να φτάσει το 80% του ΑΕΠ. Στην περίπτωση της Ελλάδας το ποσοστό αυτό έχει ξεπεραστεί κατά πολύ και για να πετύχει η χώρα μία μείωση αυτού πρέπει να αφοσιωθεί στα μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής όπως, στις αλλαγές στο φορολογικό συντελεστή, στη δημόσια κατανάλωση, καθώς και στις δημόσιες δαπάνες (Dritsaki, 2013).

Όπως αναφέρουν οι Obstfeld και Thomsen (2016), το χρέος της Ελλάδας είναι αρκετά μη βιώσιμο, και όσες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και να γίνουν, αν δεν υπάρξει μια σημαντική ελάφρυνση του χρέους δεν θα μπορέσει να γίνει βιώσιμο. Όμως, οποιαδήποτε ελάφρυνση του χρέους δεν θα βοηθήσει την Ελλάδα σε μια ανοδική πορεία, χωρίς μεταρρυθμίσεις (Obstfeld, Thomsen, 2016).

Για να έχει μια χώρα αύξηση στα δημόσια έσοδα της πρέπει να έχει και αποτελεσματικό φορολογικό σύστημα και αυτό θα το πετύχει με αποτελεσματικότητα, αποδοτικότητα, δικαιοσύνη και αμεροληψία των μηχανισμών συλλογής εσόδων. Για να έχει αποτελεσματικότητα απαιτείται ένα περιβάλλον στο οποίο οι πολίτες θα συνεισφέρουν με τη φορολογική νομοθεσία (Bird, 2008). Επιπρόσθετα, η Ελλάδα πρέπει να βελτιώσει την φορολογική της διοίκηση με την αναδιοργάνωση και τον διορισμό προσωπικού με αξιολογικά και όχι κομματικά κριτήρια. Να αποφεύγει τις συχνές μεταβολές στο φορολογικό σύστημα και να γίνονται φορολογικοί έλεγχοι σε άτομα και επιχειρήσεις με υψηλό κίνδυνο φοροδιαφυγής (Karlanoglou, Rapanos, 2013). Η νέα πολιτική θα πρέπει να στοχεύει στη μείωση των φόρων, έτσι ώστε να βοηθήσει τις επιχειρήσεις και την οικονομία να γίνουν πιο ανταγωνιστικές, και το κυριότερο, να εμβαθύνει στα διαρθρωτικά μέτρα που θα ενδυναμώσουν την ανταγωνιστικότητα. Αν το καταφέρει αυτό, τότε η Ελλάδα θα οδηγηθεί προς την ανάπτυξη (Kyriazis, Economou, 2016). Ο ελληνικός λαός πρέπει να προσαρμοστεί σε μια νέα κουλτούρα πληρωμής φόρων, ώστε να μην αυξηθεί ο συντελεστής του ΦΠΑ. Τέλος, το συνταξιοδοτικό σύστημα πρέπει να γίνει

βιώσιμο, μειώνοντας τις πρόωρες συνταξιοδοτήσεις και ενισχύοντας την απασχόληση (Varoufakis, 2015).

Σύμφωνα με τους Karagiannis και Kondeas (2012), υπάρχουν τέσσερις μέθοδοι που ασχολούνται με τα υπερβολικά αυξημένα επίπεδα χρέους.

Αρχικά η πιο προτιμώμενη μέθοδος είναι να αυξηθεί το ΑΕΠ πολύ πιο γρήγορα από ότι το χρέος, έτσι ώστε ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ να συρρικνωθεί με την πάροδο του χρόνου. Ιστορικά αυτό επιτεύχθηκε στις ΗΠΑ μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο Ηνωμένο Βασίλειο μετά τους Ναπολεόντειους πολέμους, και στην Ινδονησία και μετά στην Ασιατική οικονομική κρίση του 1997. Η Ελλάδα θα πρέπει να εξαγάγει περισσότερα από τα χρόνια μακράς ύφεσης, που ξεκίνησε το 2008, και να επιστρέψει σε έντονους ρυθμούς της οικονομικής ανάπτυξης. Δυστυχώς, λόγω της έλλειψης ανταγωνιστικότητας, η Ελλάδα έχει ένα επίμονο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών. Χωρίς να υποτιμήσει το δικό της νόμισμα μπορεί να κερδίσει κάποιο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τις εξαγωγές της. Η Ελλάδα μπορεί να υπολογίζει μόνο σε μια εσωτερική υποτίμηση ώστε να αυξηθούν οι εξαγωγές της. Όμως αυτό χρειάζεται κόπο για να ολοκληρωθεί. Η εσωτερική υποτίμηση συνεπάγεται χαμηλότερο κόστος εργασίας, με τη μορφή χαμηλότερων μισθών, χαμηλότερες συντάξεις, ή περισσότερες ώρες εργασίας την εβδομάδα για τους Έλληνες εργαζόμενους. Συνεπάγεται επίσης τη χαλάρωση της νομοθεσίας για την ασφάλεια της εργασίας και το άνοιγμα των «κλειστών» επαγγελμάτων (δικηγόροι, μηχανικοί, φαρμακοποιοί, κλπ) για να φέρει περισσότερο ανταγωνισμό και χαμηλότερο κόστος σε όλες αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες.

Επιπλέον, η δημιουργία πληθωρισμού μειώνει την πραγματική αξία του χρέους και καθιστά ευκολότερο για τους οφειλέτες να αποπληρώσουν τα χρέη τους, όλα στο κόστος των εγχώριων καταναλωτών που υποφέρουν από την απώλεια της αγοραστικής δύναμης και τη μείωση του βιοτικού επιπέδου. Για παράδειγμα, η Ιαπωνία, με αναλογία χρέους προς ΑΕΠ άνω του 200%, οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο με το χρέος προς το ΑΕΠ άνω του 100%, κατάφεραν να χρηματοδοτήσουν τα χρέη τους με τη βοήθεια των Κεντρικών Τραπεζών τους. Δυστυχώς, η Ελλάδα δεν έχει αυτή την επιλογή διαθέσιμη για την αντιμετώπιση του χρέους της, καθώς δεν έχει πλέον το δικό της νόμισμα και ακόμη και αν το είχε, δεν θα είχε κάποια διαφορά διότι το χρέος είναι σε ευρώ.

Ακόμη, η αποταμίευση και η πληρωμή κάτω από συνθήκες χρέους είναι πάντα μια οδυνηρή επιλογή για μια χρεωμένη χώρα. Τα δάνεια βοήθειας από την ΕΕ/ΔΝΤ, για να χορηγηθούν

εξαρτώνται από την εφαρμογή ορισμένων σοβαρών μέτρων λιτότητας από μέρους της ελληνικής κυβέρνησης. Το έλλειμμα του προϋπολογισμού έπρεπε να εξαλειφθεί, δημόσιοι υπάλληλοι, που δεν ήταν μόνιμοι, έπρεπε να χάσουν τη δουλειά τους και περικοπές των μισθών έπρεπε να γίνουν. Όλες οι κρατικές συνταξιοδοτικές παροχές έπρεπε να μειωθούν σε μόνιμη βάση και το κράτος πρόνοιας να κάνει περικοπές. Οι κρατικές επιχειρήσεις να ιδιωτικοποιηθούν, πράγμα το οποίο θα απαιτούσε πιθανώς στην Ελλάδα να συρρικνώσει το εργατικό δυναμικό της, για να είναι ελκυστική στους ιδιώτες επενδυτές (Karagiannis, Kondeas, 2012).

Σύμφωνα με τον Αγαπητό (2012), η Ελλάδα θα έχει βελτίωση μόνο αν πραγματοποιηθούν οι διαρθρωτικές αλλαγές στο δημόσιο τομέα και τις αγορές. Επίσης, αν θεσμοθετήσει ένα μόνιμο και δίκαιο φορολογικό σύστημα. Η πολιτική για την άμεση φορολογία αποδείχθηκε ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους η Ελλάδα απέτυχε στα προγράμματα προσαρμογής. Θα βοηθούσε αν τα προγράμματα προσαρμογής προέβλεπαν ένα σταθερό και αξιόπιστο φορολογικό καθεστώς (Alogoskoufis, 2012).

Η ορθολογική λειτουργία της δημόσιας διοίκησης είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημοσιονομική εξυγίανση και για αποδοτικότερο ιδιωτικό τομέα. Για να πετύχει μια ορθή δημόσια διοίκηση η χώρα χρειάζεται την εποικοδομητική συμβολή του πολιτικού προσωπικού της. Για αυτό το σκοπό, πρέπει να μειωθεί ο αριθμός των βουλευτών κατά 50%, να ελαττωθεί ο αριθμός των μελών του υπουργικού συμβουλίου και οι υπάλληλοι γραφείων στα υπουργεία. Επιπλέον, η Ελλάδα πρέπει να περιορίσει την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία. Για να επιτευχθεί αυτό απαιτείται μείωση της φορολογίας και ανάπτυξη της απασχόλησης. Τα μνημόνια επηρέασαν περισσότερο τον ιδιωτικό τομέα. Τέλος η νομοθέτηση στο δημοσιονομικό έλλειμμα να μην υπερβαίνει ένα συγκεκριμένο ποσοστό μαζί με το ποσοστό του δημόσιου χρέους ως προς το ΑΕΠ. Αν ξεπεράσει η χώρα αυτό το ποσοστό θα υπάρχει ποινική ευθύνη το Υπουργείου Οικονομικών. Συγχρόνως, είναι κατάλληλο να νομοθετηθεί επακριβής έλεγχος των οικονομικών των κομμάτων (Αγαπητός, 2012).

Πέρα από τα μέτρα που έχουν προβλέψει τόσα χρόνια τα μνημόνια θα πρέπει να εξαλειφτεί η αισχροκέρδεια, η διαφθορά τα σκάνδαλα, ο παράνομος πλουτισμός, οι πελατειακές σχέσεις, η φοροδιαφυγή, να μειωθεί η απερίσκεπτη σπατάλη του δημοσίου, να μειωθεί ο φόρος προστιθέμενης αξίας στα αγαθά πρώτης ανάγκης, αλλά και να αξιοποιηθούν παραγωγικοί κλάδοι της οικονομίας όπως η γεωργία, η βιομηχανία, ο τουρισμός και οι μικρομεσαίες

επιχειρήσεις. Η γεωργία στην Ελλάδα έχει μια μεγάλη ανάπτυξη λόγω του ήπιου κλίματος και την καρποφόρα γη με την οποία μπορεί να εξάγει καινοτόμα και ανταγωνιστικά προϊόντα. Το ίδιο μπορεί να γίνει και στους υπόλοιπους τομείς. Οι πολιτικοί πρέπει να αναλάβουν τις ευθύνες τους και ο ελληνικός λαός να παραδεχτεί τα λάθη του. Η Ελλάδα πρέπει να απαρνηθεί τον εύκολο πλουτισμό και να είναι υπεύθυνη χώρα, να αλλάξει νοοτροπία και όχι να έχει στο νου της τα ρουσφέτια¹¹.

Σύμφωνα με τον Akram (2011), η κυβέρνηση θα πρέπει να λειτουργεί σε ένα ισορροπημένο προϋπολογισμό, όπως ακριβώς αναγκάζονται να κάνουν τα κράτη. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, η Ελλάδα πρέπει να εκλέξει πολιτικούς που έχουν την προνοητικότητα να το κάνουν αυτό. Η κυβέρνηση πρέπει επίσης, να επικεντρωθεί στη βελτίωση των εξαγωγών και τις ξένες επενδύσεις. Η Ελλάδα θα πρέπει να επικεντρωθεί σε αυτούς τους τομείς και τους κλάδους στους οποίους έχει ισχυρό ανταγωνιστικό και συγκριτικό πλεονέκτημα για το εμπόριο και τις επενδύσεις. Θα πρέπει επίσης να εξακολουθήσει να επικεντρώνεται σε μέτρα λιτότητας σε μακροπρόθεσμη βάση (Akram et al., 2011). Όταν μια χώρα αντιμετωπίζει προβλήματα πληρωμής αρχικά πρέπει να δανείζεται από το εξωτερικό για την κάλυψη των πληρωμών της σε σύντομο χρονικό διάστημα. Έπειτα, μπορεί να εφαρμόσει εθνικά μέτρα λιτότητας, όπως η αύξηση των φόρων ή οι περικοπές των δαπανών (The Guardian, 2016). Μια από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιούνται για την μείωση του χρέους είναι η μείωση των δημοσίων δαπανών, στα οποία η Ελλάδα χρειάζεται χρόνο και επιμονή. Οι μεταρρυθμίσεις των δαπανών ενδέχεται να παρουσιάσουν γρήγορα αποτελέσματα όσον αφορά τη διόρθωση του δημόσιου ελλείμματος, όμως ο κόπος πρέπει να είναι διαρκής και φιλόδοξος για να έχουμε το επιθυμητό αποτέλεσμα (Schuknecht, Tanzi, 2005). Επιπρόσθετα, η αντιμετώπιση της κρίσης θα μπορούσε να επιτευχθεί με την ενίσχυση της ρευστότητας της οικονομίας, με την ενίσχυση των πιστωτικών ιδρυμάτων και με την επιτάχυνση της χρηματοδότησης από το Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων. Σημαντικός είναι και ο ρόλος της ΕΕ αλλά και των μηχανισμών σταθεροποίησης που επικαλείται (Dolls et al, 2012).

Το πρόβλημα της Ελλάδας είναι ότι ο δημόσιος τομέας αδυνατεί να χρησιμοποιήσει τους πόρους του με σωστό τρόπο που να προάγεται η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας.

¹¹ http://www.idis.gr/wp-content/uploads/Koutris_Protaseis1.pdf

Πιο συγκεκριμένα το πρόβλημα δεν είναι στο ύψος του ποσού που δαπανεί το κράτος, άλλα στον τρόπο που διαχειρίζεται τα χρήματα και η αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος μπορεί να λυθεί με την καλύτερη δημοσιονομική πολιτική (Αργείτης, 2011).

Ως εκ τούτου, η ελληνική οικονομία πρέπει να σχεδιάσει και να εφαρμόσει ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης που να βασίζεται κυρίως στις επενδύσεις που προέρχονται από τον ιδιωτικό τομέα. Έτσι ώστε όσον αφορά την ανάπτυξη, να επιδιωχθεί μια κοινή πολιτική των χωρών της ζώνης του ευρώ, σε συνδυασμό με την εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών (Markou, Karamitrou, 2014). Η Ελλάδα θα πρέπει να κάνει μια νέα αρχή και να αλλάξει την οικονομική δομή της, να κινηθεί προς τα εμπρός και να ξεπεράσει αυτή τη δύσκολη οικονομική περίοδο (Samitas, Tsakalos, 2013).

Σύμφωνα με τον Kashyap (2015), η Ελλάδα πρέπει να επιβιώσει με λίγη πίστωση. Επίσης, για να ελαφρύνει το βάρος η κυβέρνηση θα πρέπει να διανείμει πιθανό IOUs σε κυβερνητικούς υπαλλήλους, σε προμηθευτές και σε συνταξιούχους. Τα IOUs κατά πάσα πιθανότητα θα κυκλοφορήσουν ως μορφή χρήματος παράλληλα με το ευρώ. Οι άνθρωποι θα προτιμούν έντονα ευρώ αντί των IOUs και έτσι αυτά θα διαπραγματεύεται με έκπτωση. Το κοινό θα έχει ελάχιστη εμπιστοσύνη στα IOUs, πιθανώς ακόμη λιγότερη εμπιστοσύνη από ότι στην έκδοση ενός νέου νόμισμα του οποίου βάσει της ευρωπαϊκής νομοθεσίας είναι παράνομο (Kashyap, 2015).

Τέλος, πρόσφατα το ΔΝΤ ανέφερε ότι δεν απαιτεί περισσότερη λιτότητα. Η Ελλάδα πρέπει να μεταρρυθμίσει τον τρόπο με τον οποίο επιβάλλονται οι φόροι και οι δαπάνες της τον τρόπο με άλλα λόγια που η κυβέρνηση εισπράττει τα έσοδά της και που τα ξοδεύει. Όμως, ο στόχος των μέτρων που ζητάει το ΔΝΤ δεν είναι για την αύξηση της λιτότητας ή του μεγαλύτερου πρωτογενούς πλεονάσματος, αλλά για τα οφέλη από τις μεταρρυθμίσεις για την αύξηση των δαπανών. Η χώρα είναι δύσκολο να διατηρήσει ένα πρωτογενές πλεόνασμα και να επιτύχει ένα μακροπρόθεσμο αναπτυξιακό στόχο χωρίς την αναδιάρθρωση του δημόσιου τομέα. Βέβαια αυτό δεν γίνεται να συμβεί από τη μια στιγμή στην άλλη, αλλά πρέπει να αποκτήσει ένα σχέδιο για να βελτιώσει τα οικονομικά του δημοσίου (Obstfeld, Thomsen, 2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Συμπεράσματα

Το συσσωρευμένο χρέος της Ελλάδας είναι μέρος του παρελθόντος, με τις υπερβολές της ελληνικής κυβέρνησης και του ελληνικού λαού, την διαφθορά του ελληνικού πολιτικού συστήματος, τον δυσλειτουργικό δημόσιο τομέα και την υψηλή φοροδιαφυγή. Έτσι, οι Έλληνες πρέπει να υπομείνουν μια παρατεταμένη περίοδο λιτότητας και να πληρώνουν για αυτό. Το χρέος της Ελλάδας είναι κατά πολύ μη βιώσιμο και όσες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και αν γίνουν, δεν θα ξαναγίνει βιώσιμο χωρίς μια σημαντική ελάφρυνσή του ή γρήγορη ανάπτυξη.

Η Ελλάδα μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και τις σοβαρές ζημιές που είχε υποστεί ξεκίνησε από το μηδέν την ανάπτυξη της οικονομίας της, ώσπου το 1950 με το σχέδιο Μάρσαλ, η ελληνική οικονομία άρχισε να ανακάμπτει. Η αυξητική πορεία του δημόσιου χρέους άρχισε την δεκαετία του 80', όπου η πολιτική τότε δεν είχε δώσει έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη. Από το 1950 μέχρι την οικονομική κρίση του 2008, με εξαίρεση τη σχετική οικονομική επιβράδυνση της δεκαετίας του 1980, η Ελλάδα ξεπέρασε με συνέπεια τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες από την άποψη της ετήσιας οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο, κοινωνικοί, πολιτιστικοί και πολιτικοί παράγοντες έχουν επηρεάσει αρνητικά την οικονομική και επιχειρηματική απόδοση της χώρας.

Από το 1980 έως το 2014 η αξιοσημείωτη πληροφορία είναι ότι δεν υπάρχει ένας χρόνος που να παρατηρήθηκε πλεόνασμα, παρά μόνο έλλειμμα. Οι δαπάνες ήταν πάντα μεγαλύτερες από τα έσοδα. Το έτος 2000 ήταν σημαντικό, διότι σηματοδοτούσε την εισαγωγή του ευρώ ως νέο κοινό νόμισμα, όπου υπήρξε μια συνεχής παράλληλη αύξηση τόσο των εσόδων όσο και των δαπανών. Το 2004 με τους Ολυμπιακούς αγώνες και την ανάγκη για δανεισμό η χώρα υπερχρεώθηκε και οδηγήθηκε στην αύξηση του χρέους. Η Ελλάδα έφτασε στην χρεοκοπία λόγω της κακοδιαχείρισης των οικονομικών και τις υπερτιμολογήσεις των δημόσιων έργων. Έτσι η χώρα δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει την κρίση χρέους που ξέσπασε το 2008 με αποτέλεσμα οι ρυθμοί ανάπτυξης να μειωθούν. Η κατάληξη ήταν η υπερχρέωση του κράτους όπου τα δημόσια έσοδα είχαν αρχίσει να μειώνονται και οι δαπάνες να μην μπορούν να εξυπηρετηθούν. Το αποτέλεσμα ήταν μια κλιμάκωση του κόστους δανεισμού, το οποίο ανάγκασε την ελληνική κυβέρνηση να σχεδιάσει και να υιοθετήσει ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης,

προκειμένου να μειωθεί το δημόσιο χρέος και να παρέχουν το πλαίσιο για τη βελτίωση της σταθερότητας και της ανάπτυξης της οικονομίας. Όταν η ελληνική κρίση χρέους ξέσπασε το 2010, η Ελλάδα στράφηκε προς την ΕΕ και το ΔΝΤ για βοήθεια γιατί είχε βρεθεί σε πολύ δύσκολη θέση. Από το 2010 η χώρα ασχολούνταν με τα υψηλά επιτόκια, την σοβαρή ύφεση, την σκληρή λιτότητα και τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Τα πακέτα διάσωσης της Ελλάδας περιλάμβαναν τρία προγράμματα οικονομικής προσαρμογής. Το πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής άρχισε τον Μάιο του 2010 και είχε προγραμματιστεί να διαρκέσει έως τον Ιούνιο του 2013. Όμως, τελείωσε πρόωρα το Μάρτιο του 2012, όταν ακολούθησε το δεύτερο πρόγραμμα. Το δεύτερο πρόγραμμα είχε αρχικά προγραμματιστεί να ολοκληρωθεί μέχρι το τέλος του 2014, αλλά παρατάθηκε μέχρι τον Ιούνιο του 2015. Δεν θα μπορούσε να συναφθεί η πέμπτη αναθεώρηση του δεύτερου προγράμματος και συνεπώς, το πρόγραμμα σταμάτησε. Ως εκ τούτου, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε ένα νέο πρόγραμμα τον Ιούλιο του 2015. Το τρίτο πρόγραμμα είχε προγραμματιστεί να ξεκινήσει από τον Αύγουστο του 2015 έως τον Μάιο 2018. Σχεδόν επτά χρόνια, δεκατρία πακέτα λιτότητας και τρία προγράμματα προσαρμογής για να εξακολουθήσει η ελληνική οικονομία να αγωνίζεται μέχρι και σήμερα.

Δυστυχώς, τα δισεκατομμύρια του χρέους της Ελλάδος θα προκαλέσουν ένα τεράστιο βάρος στις επόμενες γενιές όπου θα φορολογούνται για την εξυπηρέτηση του. Αν η φορολογία αυξηθεί αρκετά στο μέλλον για την αποπληρωμή του χρέους τότε θα επιβληθεί μεγάλο κόστος στις επόμενες γενιές. Η ελληνική κρίση χρέους είχε ως συνέπεια την καταστροφή των ονείρων και τις μελλοντικές προοπτικές της ελληνικής νεολαίας. Για αυτό τα μαθήματα που πρέπει να αντληθούν από την ελληνική κρίση χρέους είναι τα παρακάτω. Αρχικά, οι Έλληνες πρέπει να εκλέξουν ικανούς πολιτικούς. Επιπλέον, οι Έλληνες πρέπει να μάθουν να απολαμβάνουν τη ζωή μόνο με τα δικά τους χρήματα και όχι με δάνεια από την τράπεζα. Τέλος η Ελλάδα βρίσκεται σε μια δύσκολη κατάσταση και πρέπει όλοι να βοηθήσουν για να βγει από το αδιέξοδο.

Το τελικό αποτέλεσμα είναι η τρέχουσα οικονομική κρίση και τα τεράστιων διαστάσεων χρέη. Ωστόσο, υπάρχει ακόμη ελπίδα, η κατάσταση μπορεί να αντιστραφεί, οι Έλληνες με δύναμη και αποφασιστικότητα αλλά και με τις απαραίτητες κοινωνικές, πολιτικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις, μπορούν να τα καταφέρουν.

Με τον παρακάτω πίνακα εξετάζονται ορισμένα σενάρια για την πορεία του δημόσιου χρέους της Ελλάδας για τα χρόνια 2018-2022. Εξετάζονται ορισμένα σενάρια για να παρουσιαστεί κάτω από ποιους όρους μπορεί να επιτευχθεί το πλεόνασμα 3,5%. Με τις υποθέσεις: Δημόσιο χρέος 320 δις., ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης 2,5% και ΑΕΠ 175 δις. Το δημόσιο χρέος του 2016 ήταν 185% του ΑΕΠ. Για την περίοδο 2018-2022 με ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης 2,5% το έτος (για τα πέντε έτη), το ΑΕΠ θα εξελιχθεί σε 179,375 το 2018, 183,859 το 2019, 188,455 το 2020, 193,167 το 2021, 197,996 το 2022. Στη συνέχεια υπολογίζεται το πλεόνασμα 3,5% και το πλεόνασμα 2,5%, όμως το πλεόνασμα 3,5% φέρνει καλύτερα αποτελέσματα από το 2,5%. Έπειτα οι πληρωμές των τοκοχρεολυσίων είναι σταθερές για τα πέντε έτη στο 4,5%. Σε όλη την περίοδο το επιτόκιο είναι σταθερό για την εξυπηρέτηση του χρέους 1,5%, με πληρωμές τοκοχρεολυσίων 4,5 δις, το έτος. Από τις ιδιωτικοποιήσεις θα υπάρξουν έσοδα 10 δις. για αυτά τα πέντε χρόνια δηλαδή 2 δις. για κάθε χρόνο. Με βάση τις υποθέσεις το Δημόσιο χρέος από 185% που ήταν το 2016 μειώθηκε στο 154% του ΑΕΠ το 2022.

ΕΤΗ	2018	2019	2020	2021	2022
ΑΕΠ	179,375	183,859	188,455	193,167	197,996
ΠΛΕΟΝΑΣΜΑ 3,5%	6,278125	6,435065	6,595925	6,760845	6,92986
ΠΛΕΟΝΑΣΜΑ 2,5%	4,484375	4,596475	4,711375	4,829175	4,9499
ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΤΟΚΟΧΡΕΟΛΥΣΙΩΝ	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΕΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	1,778125	1,935065	2,095925	2,260845	2,42986
ΧΡΕΟΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΑΠΟΠΛΗΡΩΘΕΙ	10,49982				
ΕΣΟΔΑ ΑΠΟ ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ	2	2	2	2	2
ΑΠΟΠΛΗΡΩΜΗ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ	20,49982				
ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ	320	316,221875	312,28681	308,190885	303,93004
ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ/ΑΕΠ	178%	172%	166%	160%	154%

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη

1. Afonso, A., (2000), «Fiscal policy Sustainability: Some unpleasant European evidence», Technical University of Lisbon, ISEG, Working Paper.
2. Akram, M., Sajjad, H., Fatima, T., Mukhtar, S., & Alam, H. M. (2011). Contagious Effects of Greece Crisis on Euro-Zone States. *International Journal of Business and Social Science*, 2(12).
3. Alogoskoufis, G. (2012). Greece's sovereign debt crisis: retrospect and prospect (No. 54). *The London school of Economics and political science*.
4. Ardagna, S., & Caselli, F. (2014). The political economy of the Greek debt crisis: a tale of two bailouts. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 6(4), 291-323.
5. Atrissi, N., & Mezher, F. (2010). Sovereign debt crisis and credit default swaps: The case of greece and other PIIGS. *Maître de Conférences à la FGM, Written July*.
6. Bird, R. M. (2008). Tax challenges facing developing countries. *Institute for International Business Working Paper*, (9).
7. Blundell-Wignall, A. (2012). Solving the financial and sovereign debt crisis in Europe. *OECD Journal: Financial Market Trends*, 2011(2), 201-224.
8. Buchheit, L., & Gulati, G. M. (2011). Greek debt—the endgame scenarios. *Available at SSRN 1807011*.
9. Cecchetti, S. G., Mohanty, M. S., & Zampolli, F. (2011). The real effects of debt. *Bank of international settlements*.
10. Chalari, A. (2014). The subjective experiences of three generations during the Greek economic crisis. *World Journal of Social Science Research*, 1(1), 89.
11. Checherita-Westphal, C., & Rother, P. (2012). The impact of high government debt on economic growth and its channels: An empirical investigation for the euro area. *European Economic Review*, 56(7), 1392-1405.
12. Cline, W. R. (2011). *Sustainability of Greek public debt* (No. PB11-15). Peterson Institute for International Economics.
13. Consiglio, A., & Zenios, S. A. (2015). Risk management optimization for sovereign debt restructuring. *Journal of Globalization and Development*, 6(2), 181-213.
14. D'Angelo, E. (2012). Greece & the Odious Debt Doctrine. *Brook. L. Rev.*, 78, 1619.

15. Darvas, Z. (2012). The Greek debt trap: an escape plan. *Bruegel Policy Contribution*, 19.
16. Das, U. S., Papaioannou, M. G., & Trebesch, C. (2012). *Sovereign debt restructurings 1950-2010: literature survey, data, and stylized facts*. International Monetary Fund.
17. De La Croix, D., & Ponthiere, G. (2010). On the Golden Rule of capital accumulation under endogenous longevity. *Mathematical Social Sciences*, 59(2), 227-238.
18. Dellas, H., & Tavlas, G. S. (2012). The road to Ithaca: the gold standard, the euro and the origins of the Greek sovereign debt crisis. *Bank of Greece*.
19. De Santis, R. A. (2012). The Euro area sovereign debt crisis: safe haven, credit rating agencies and the spread of the fever from Greece, Ireland and Portugal. *ECB Working Paper*.
20. Dolls, M., Fuest, C., & Peichl, A. (2012). Automatic stabilizers and economic crisis: US vs. Europe. *Journal of Public Economics*, 96(3), 279-294.
21. Dritsaki, C. (2013). Causal nexus between economic growth, exports and government debt: the case of Greece. *Procedia Economics and Finance*, 5, 251-259.
22. Featherstone, K. (2011). The JCMS annual lecture: The Greek sovereign debt crisis and EMU: A failing state in a skewed regime. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 49(2), 193-217.
23. Fotopoulos, T. (1992). Economic restructuring and the debt problem: the Greek case. *International Review of Applied Economics*, 6(1), 38-64.
24. Frangos, C., Sotiropoulos, I., Orfanos, V., Toudas, K., & Gkika, E. (2012). The effects of the Greek economic crisis on eating habits and psychological attitudes of young people: A sample survey among Greek university students. *In Proceedings of the World Congress of Engineering* (Vol. 1).
25. Garcia Pascual, A. I., & Ghezzi, P. (2011). The Greek crisis: Causes and consequences, *CESifo Working Paper Series*.
26. Gupta, K. K. (2015) Impact of Greece Debt Crisis on World Economy. Vol 16 *Open International Journal of Technology Innovations and Research*.
27. Harari, D. (2015). Greek debt crisis: background and developments in 2015. Briefing Paper, *House of Commons Library*, (7114).
28. Hyppolite, P. A. (2016). Towards a theory on the causes of the Greek depression: An investigation of national balance sheet data (1997-2014).

29. Howse, R. (2007). *The concept of odious debt in public international law* (No. 185). United Nations Conference on Trade and Development.
30. Kalyvas S., (2016), Greece's Next Bailout Battle, Another Long Summer in Athens, *Foreign Affairs*.
31. Kalyvas S., (2015), What Really Happened In Greece, And What Will Come Next, *Foreign Affairs*.
32. Kaplanoglou, G., & Rapanos, V. T. (2013). Fiscal deficits and the role of fiscal governance: The case of Greece. *Economic Analysis and Policy*, 43(1), 5-27.
33. Karagiannis, N., & Kondeas, A. G. (2012). The Greek financial crisis and a developmental path to recovery: *Lessons and options. International Journal of Business and Social Science*, 3(13).
34. Kashyap, A. (2015). A Primer on the Greek Crisis: the things you need to know from the start until now. *University of Chicago, Booth School of Business*.
35. Katsimi, M., & Moutos, T. (2010). EMU and the Greek crisis: The political-economy perspective. *European Journal of Political Economy*, 26(4), 568-576.
36. Katsios, S. (2006). The shadow economy and corruption in Greece. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 1, 61-80.
37. Katsoulakos, Y., & Likoyanni, E. (2002). Fiscal and other macroeconomic effects of privatization. *FEEM Working Paper*.
38. Kyriazis, N. & Economou E.M.L. (2015). Some estimations concerning Greece's Public Debt for the forthcoming 2015-2020 period, *BERICHTE* 208: 2-7.
39. Kyriazis, N. & Economou, E.M.L. (2016). "The memoranda trap and the near fall of Greece", in D. Caldwell, *Greece: Economic Crises and Management* (pp. 75-93). *New York: Nova Publishers*.
40. Kouretas, G. P., & Vlamis, P. (2010). The Greek crisis: causes and implications. *Panoeconomicus*, 57(4), 391-404.
41. Kosmidou, K. V., Kousenidis, D. V., & Negakis, C. I. (2015). The impact of the EU/ECB/IMF bailout programs on the financial and real sectors of the ASE during the Greek sovereign crisis. *Journal of Banking & Finance*, 50, 440-454.
42. Lyrintzis, C. (2011). Greek politics in the era of economic crisis: reassessing causes and effects. *The Hellenic Observatory, London School of Economics and Political Science*.

43. Mantalos, P. (2015). Greek Debt Crisis “An Introduction to the Economic Effects of Austerity”. *Research Gate*.
44. Markantonatou, M. (2013). Diagnosis, Treatment, and Effects of the Crisis in Greece: A "Special Case" or a "Test Case"? *Max – Planck- Institut*.
45. Markou, A., & Karamitrou, M. (2014, May). Public Debt and Growth in Greece. An Empirical Approach. *In Proceedings of International Academic Conferences* (No. 0100960). International Institute of Social and Economic Sciences.
46. Matsaganis, M. (2013). The Greek crisis: social impact and policy responses. *Department of Western Europe/North America, Berlin*.
47. Matsaganis, M., & Flevotomou, M. (2010). Distributional implications of tax evasion in Greece. *The Hellenic Observatory, LSE*.
48. Mink, M., & De Haan, J. (2013). Contagion during the Greek sovereign debt crisis. *Journal of International Money and Finance*, 34, 102-113.
49. Moutos, T., & Tsitsikas, C. (2010). Whither public interest: the case of Greece's public finances. *FinanzArchiv: Public Finance Analysis*, 66(2), 170-206.
50. Nelson, R. M., Belkin, P., & Mix, D. E. (2011). Greece’s debt crisis: overview, policy responses and implications. *Journal of Current Issues in Finance, Business and Economics*, 4(4), 371.
51. Niakas, D. (2013). Greek economic crisis and health care reforms: correcting the wrong prescription. *International Journal of Health Services*, 43(4), 597-602.
52. Nikiforos, M., Papadimitriou, D. B., & Zezza, G. (2015). The Greek Public Debt Problem. *Levy Economics Institute at Bard College*. http://www.levyinstitute.org/pubs/pn_15_2.pdf [accessed 24 March 2016].
53. Novak, Z.(2012). Under the threat of Greek public debt. *Internarional relations quarterly*, Vol. 3. No.1.
54. Panizza, U., Sturzenegger, F., & Zettelmeyer, J. (2010). *International government debt* (No. 199). United Nations Conference on Trade and Development.
55. Pappas, T. S. (2013). Why Greece Failed. *Journal of Democracy*, 24(2), 31-45.
56. Provopoulos, G. A. (2014). The Greek economy and banking system: recent developments and the way forward. *Journal of Macroeconomics*, 39, 240-249.

57. Rady, D. A. M. (2012). Greece Debt Crisis: Causes, Implications and Policy Options. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 16, 87.
58. Reinhart, C., & Rogoff, K. (2013). Financial and sovereign debt crises: some lessons learned and those forgotten. *CEPR Discussion Paper* (No. DP9750).
59. Reinhart, C. M., & Sbrancia, M. B. (2011). The liquidation of government debt (No. w16893). National Bureau of Economic Research.
60. Rocholl*, J., and A. Stahmer (2016). Where did the Greek bailout money go? *ESMT White Paper No. WP-16-02*.
61. Samitas, A., & Tsakalos, I. (2013). How can a small country affect the European economy? The Greek contagion phenomenon. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 25, 18-32.
62. Scarpetta, S., & Tressel, T. (2002). Productivity and convergence in a panel of OECD industries: Do regulations and institutions matter?. *OECD Economics Working Paper*.
63. Schuknecht, L. & Tanzi V. (2005), «Reforming Public Expenditure in Industrialised Countries: Are there trade-offs? », *ECB, working paper series* no. 435.
64. Shah, M. H., & Pervin, S. (2012). External public debt and economic growth: empirical evidence from Bangladesh, 1974 to 2010. *Academic Research International*, 3(2).
65. Tantos, S. (2012). Public Debt Sustainability: The Case of Greece. *Journal of Reviews on Global Economics*, 1, 27.
66. Tsakalotos, E. (1998). The political economy of social democratic economic policies: the PASOK experiment in Greece. *Oxford Review of Economic Policy*, 14(1), 114-138.
67. Tzogopoulos, G. (2013). The Greek crisis in the media. *Farnham, Surrey: Ashgate*.
68. Vlamis, P. (2014). Greek fiscal crisis and repercussions for the property market. *Journal of Property Investment & Finance*, 32(1), 21-34.
69. Watt, A. (2015). Is Greek debt really unsustainable?. *Social Europe: Occasional Paper*.
70. Wihlborg, C., Willett, T. D., & Zhang, N. (2010). The Euro Crisis: It isn't just fiscal and it doesn't just involve Greece. *Claremont McKenna College Robert Day School of Economics and Finance Research Paper*, (2011-03).
71. Zettelmeyer, J., Trebesch, C., & Gulati, M. (2013). The Greek debt restructuring: an autopsy. *Economic Policy*, 28(75), 513-563.

72. Daniel, J. (2006). *Fiscal adjustment for stability and growth* (No. 55). International Monetary Fund.
73. Manolopoulos, J. (2011). *Greece's' odious' debt: The looting of the Hellenic republic by the Euro, the political elite and the investment community*. Anthem Press.

Ελληνική

- Αγαπητός Γ., (2012). Και όμως υπάρχει λύση για έξοδο από την κρίση, Άμεση ανάγκη τερματισμού της σκληρής λιτότητας, *Foreign Affairs*.
- Αλογοσκούφης Γ., (2013). *Διεθνείς οικονομική και παγκόσμια οικονομία*, Εκδόσεις Gutenberg.
- Αλογοσκούφης Γ., Λαζαρέτου Σ., (2002). *Η δραχμή από το Φοίνικα στο Ευρώ*, Εκδόσεις Λιβάνη.
- Αργεΐτης Γ., Δαφέρμος Γ., Νικολαΐδη Μ., (2011). «Κρίση δημοσίου χρέους στην Ελλάδα: Αίτια και προοπτικές», Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Ανδρεάδης Α., (1904). *Ιστορία των εθνικών δανείων*, Εκδόσεις Εστία.
- Βαβούρας Ι., (1993). *Δημόσιο Χρέος θεωρία και ελληνική εμπειρία*, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Δαλαμάγκας Β., (2010). *Εισαγωγή στην Δημόσια Οικονομική*, Εκδόσεις Κριτική.
- Ζουμπουλάκης Μ., (2014). Τι έμαθε η Ελλάδα από την κρίση, Και πως πρέπει να προχωρήσει, *Foreign Affairs*.
- Ζουμπουλάκης Μ., (2015). Η ιστορία του Ελληνικού χρέους, Κληρονομικά βάρη και νοοτροπίες, *Foreign Affairs*.
- Ηλιαδάκης Α., (2003). Εξωτερικός Δανεισμός και δανειακή κοινωνικοποίηση στην Ελλάδα, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα.
- Καζάκος Π., (2010). Μετά το "μνημόνιο συνεννόησης" με ΔΝΤ, ΕΚΤ και Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Μεταρρυθμίσεις σε συνθήκες εξωτερικών περιορισμών. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 25, 187-204.
- Καραβίτης Ν., (2008), «*Δημόσιο Χρέος και Έλλειμμα*», Εκδόσεις Διόνικος.
- Λούλης Γ., (2012). *Πού οδηγείται η Ελλάδα, Η χρεωκοπία του κομματικού συστήματος*, Εκδόσεις Καστανιώτη.

- Μάρδας Δ., (2015). Η βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους και η κρίση ρευστότητας, καινοτόμες προτάσεις στήριξης της πραγματικής οικονομίας, *Foreing Affairs*.
- Μπάρμπας Ν., Φινοκαλιώτης Κ., (2011). *Δημόσια Οικονομικά: Φόροι-Δημόσια Δάνεια-Δημόσιες δαπάνες*, Εκδόσεις Σακκούλα.
- Παπαδημητρίου Δ, Νικηφόρος Μ, Zezza G. (2014). Προοπτικές και εναλλακτικές πολιτικές για την ελληνική οικονομία, *Levy Economics Institute of Bard College*.
- Προβόπουλος Γ., (1982). *Δημοσιονομική Θεωρία: Η θεωρία των δημόσιων δαπανών*, Εκδόσεις Σακκούλα.
- Ρωμαίος Γ., (2012). *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών*, Εκδόσεις Πατάκη.
- Στουρνάρας Γ., (2011). Τα μέτρα που θα σώσουν την Ελλάδα, Οι Οικονομικές εξελίξεις και οι Επιλογές Οικονομικής Πολιτικής, *Foreing Affairs*.
- Συριόπουλος Κ., Παπαδάμου Σ. (2014). Εισαγωγή στην Τραπεζική Οικονομική και τις Κεφαλαιαγορές, Εκδόσεις Utopia.
- Τάτσος Ν., (1991). *Τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Σμπίλιας.
- Χριστοδούλου Τ., (2012). Τι πρέπει να κάνει η Ελλάδα, Όχι νέες διαπραγματεύσεις αμέσως. «Ναι» σε μέτρα άμεσης αναπτυξιακής απόδοσης, *Foreing Affairs*.
- Andrew B. Abel., Ben S. Bernake., Dean Croushore., (2010). *Μακροοικονομική νέα αναθεωρημένη έκδοση*, Εκδόσεις Κριτική.
- Obstfeld M., Thomsen P., (2016). Το ΔΝΤ δεν ζητάει περισσότερη λιτότητα για την Ελλάδα, *Internation Monetary Found*.

Διαδίκτυο

1. Κούρτης Α. Προτάσεις εξόδου της χώρας μας από την κρίση http://www.idis.gr/wp-content/uploads/Koutris_Protaseis1.pdf, 28/12/2016.
2. "IMF External Debt Statistics. Guide for Compilers and Users" pp. i-xvi & 1-3, 2003.
3. www.oecd.org, accessed 20/08/2016.
4. Yanis Varoufakis, (2015), Greece's Proposals to End the Crisis: My intervention at today's Eurogroup, 18 June, <https://yanisvaroufakis.eu/2015/06/18/greeces-proposals-to-end-the-crisis-my-intervention-at-todays-eurogroup/>, accessed 03/09/2016.

5. The Guardian, (2016), Time for debt reduction in Greece, 22 April, <https://www.theguardian.com/business/2016/apr/22/time-debt-reduction-greece-mohamed-el-erian>, accessed 03/09/2016.
6. The Economist, (2012), What to do about Greece, 28 January, <http://www.economist.com/node/21543536>, accessed 03/09/2016.
7. Καρανάση Κ. (2012). “Περίπλους” στο δανεισμό & τις Χρεοκοπίες του Ελληνικού Κράτους, Γραπτή εκδοχή σε εκδήλωση του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, accessed 19/09/2016.
8. Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2011-2014 Ελλάδα, Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Οικονομικών (2011), accessed 01/10/2016.
9. <http://www.kathimerini.gr/886571/article/epikairothta/politikh/eurogroup-symfwnia-gia-vraxyprodesma-metra-elafrynshs-toy-xreoy> 22/01/2017.
10. <http://www.protothema.gr/economy/article/578264/to-neo-uper-tameio-apokratikopoiiseon-kai-oi-tesseractis-thugatrikes-tou/> 21/01/2017.
11. <http://www.euro2day.gr/news/market/article/1500767/morgan-stanley-h-ellada-vlepei-fos-sto-toynel-to-2.html> 23/01/2017.
12. <http://www.voria.gr/article/papadimitriou-den-tha-odigithoume-se-ekloges-efikto-to-pleonasma-35> 23/01/2017.
13. <http://www.capital.gr/story/3167125> 23/01/2017.
14. <http://www.enikonomia.gr/economy/119712,dnt-sto-1847-tha-afxitheito-2017-to-elliniko-dimosio-chreos.html> 23/01/2017.